NHLRP National Home Language Reading Programme

Kgoboketšo ya Dikanegelo

MPHATO WA 3

SEPEDI

LELEME LA GAE

KOTARA YA 1 & 2

basic education
Department: Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL EDUCATION COLLABORATION TRUST

ETDP SETA

2030 NDP

Read to Lead
A Reading Nation is a Leading Nation

SACE

Kgoboketšo ya Dikanegelo

MPHATO WA 3 | KOTARA YA 1 & 2

SEPEDI

NHLRP | National Home Language Reading Programme

Copyright © 2026 National Educational Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license may be available. For further information, please contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

NHLRP | National Home Language Reading Programme

KOTARA YA 1

MMEPE WA AFRIKA

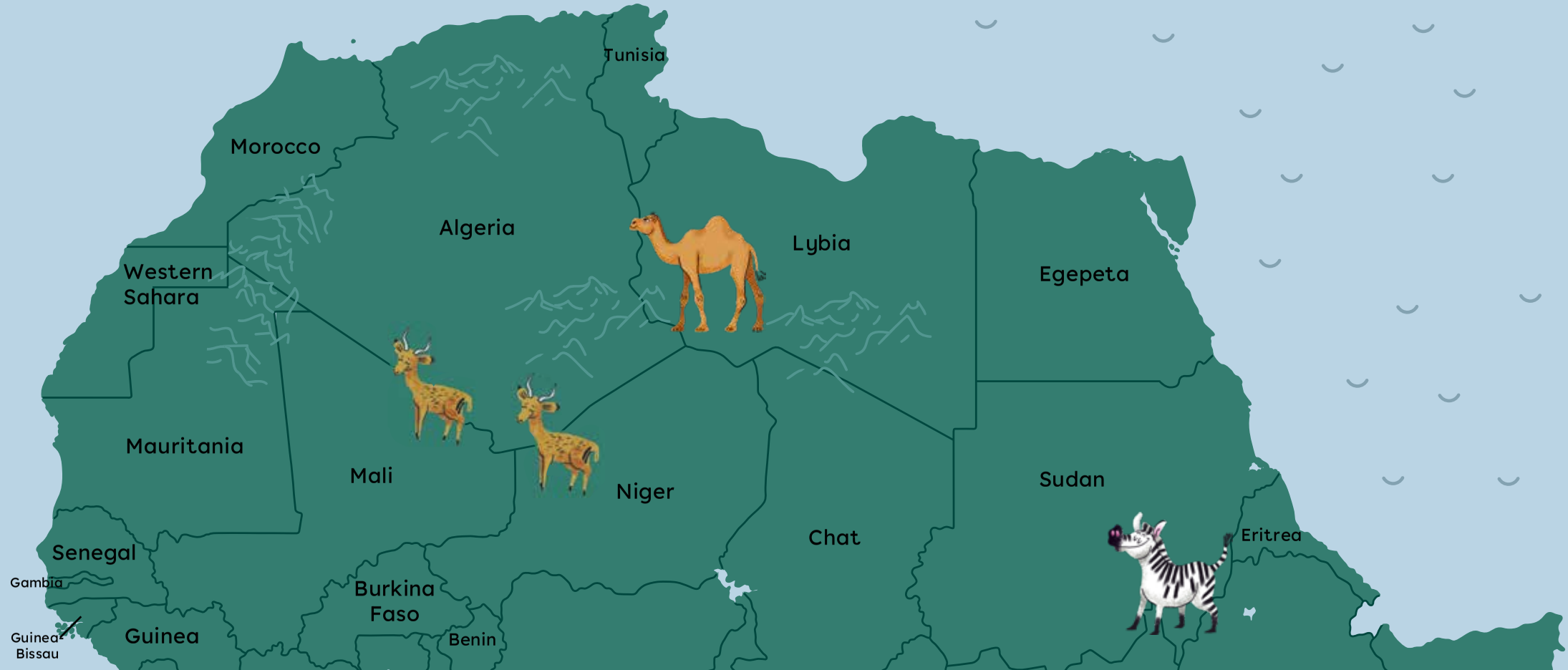

Sierra-Leone
Liberia
Côte d'Ivoire
Ghana
Togo
Nigeria
Cameroon
Equatorial Guinea
Gabon
Congo
Rephaboliki ya Afrika Bogare
South Sudan
Ethiopia
Somalia
Uganda
Rwanda
Burundi
Demokarasi Rephaboliki ya Congo
Bophelo bjo bo se nago magomo
Tanzania
Angola
Zambia
Malawi
Leeto le legolo la Shamiso
Mozampiki
Namibia
Zimbabwe
Botswana
Modiša yo a goeleditšego a re, 'tau!'
Afrika Borwa
Lesotho
Phaposi ya borutelo e senyegilego
Leseka le le talalerata

MMEPE WA LEFASE

Maeto a Reabetšwe

Asia

Europe

Ntwa ya Malala ya go lwela thuto

Afrika

Lewatle la Phasifiki

Australia

Lewatle la India

Antarctica

KOTARA YA I
DIKANEGELO

1. Leeto le legolo la Shamiso 1

2. Maeto a Reabetšwe 15

3. Phapoši ya borutelo e senyegilego 29

4. Mari Copeny: Mohlabani wa meetse 43

5. Leseka le le talalerata 57

6. Modiša yo a goeleditšego a re, ‘tau!’ 71

7. Bophelo bjo bo se nago magomo 85

8. Ntwa ya Malala ya go lwela thuto 99

KANEGELO YA 1

LEETO LE LEGOLO LA SHAMISO

Tabakgolo: Re tšea leeto

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše e lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragetše kua Zimbabwe.
- E diragetše matšatšing a lehono. Moanegwathwadi le yena o ithuta le go nagana ka tša nako ye e fetilego ge a ntše a tšwela pele le go bala kanegelo.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go ithuta ka botlalo ka ga lefelo leo le bitšwago Great Zimbabwe ka nageng ya Zimbabwe. Lefelo le ke la nnete!

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kanegelong ye, Shamiso o etela marope a lefelo la kgale leo le bitšwago Great Zimbabwe.
- Marope a mašaledi ao ke a kgale, a go robega a meago goba mafelo ao batho ba a šomišitšego kgale.
- Marope ao ke mafelo a kgethegilego ao o ka a etelago ka gobane a swana le tharollo ya histori: a re thuša go ithuta ka moo batho ba bego ba phela ka gona, seo ba se agilego le seo se bego se le bohlokwa go bona.

Leano la Kwešišo: Diragatša kakanyo

- Seo e lego sona: Go phopholetša dilo tšeo mongwadi a sa di hlalošego thwii, a šomiša mehlala kanegelong.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša ditlhalošo tše di tseneletšego le melaetša ye e utilwego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go fihlelela diphetho ge o bala, le go kwešiša kanegelo le baanegwa bokaone.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
3, 1	Ge ba le tseleng, ba eme lefelong leo le bitšwago Great Zimbabwe. Shamiso o ile a nyakišiša ka `Great Zimbabwe' inthaneteng. A ithuta gore e be e le toropokgolo le mošate wo mogolo mehleng ya kgale.	Ke phetha ka gore Shamiso ke la mathomo a etela Great Zimbabwe, ka gobane o e lebelela inthaneteng go nyakišiša gore ke eng.
7, 1	Mohlahli wa bona o ile a ba iša musiamong o monnyane pele. "Se sengwe le se sengwe ka musiamong wo se tšwa ka gare ga marope," mohlahli a ba botša.	Mesiamo ke mafelo ao go ona go bolokwago dilo tše di kgahlišago goba tša bohlokwa. Ke phetha ka gore Great Zimbabwe e be e le lefelo la bohlokwa ka gobane dilo go tšwa ka gare ga marope di bolokwa ka musiamong.

Shamiso le ba lapa labo ba be ba letile sebaka sa dikgwedi gore e be maikhutšo a sekolo. Ba be ba eya go etela meloko ya bona nageng ya Zimbabwe. Ge ba le tseleng, ba eme lefelong leo le bitšwago Great Zimbabwe. Shamiso o ile a nyakišiša ka ‘Great Zimbabwe’ inthaneteng. A ithuta gore e be e le toropokgolo le mošate wo mogolo mehleng ya kgale.

“Halala! Go a kgahliša!” a nagana. O be a fela pelo go bona lefelo la bagologolo ba gabo.

“Great Zimbabwe e agilwe ke bagologolo ba gaborena ba MaShona!” tatagwe a mmotša. “Ge ke sa le ngwana, Zimbabwe e be e bitšwa Rhodesia gomme e bušwa ke Maisemane. Mmušo o be o sa nyake gore batho ba tsebe gore ke MaAfrika ao a hlotšego lefelo la go kgahliša ka mokgwa wo!” a realo.

Mafelelong ge ba lapa ba fihla Great Zimbabwe, tatago Shamiso o ile a emiša sefatanaga a ya ntlwaneng ya go rekiša dithekethe. O ile a boa le dithekethe tša bona le mohlahli wa leeto.

“Le amogetšwe mo Great Zimbabwe,” mohlahli a realo. “Lefelo le le agilwe mengwaga ye makgolokgolo ya go feta – mathomong a ngwagakgolo wa bo11!”

Mohlahli wa bona o ile a ba iša musiamong o monnyane pele. “Se sengwe le se sengwe ka musiamong wo se tšwa ka gare ga marope,” mohlahli a ba botša.

Sa pele, mohlahli o ile a ba bontšha dinonyana tša go betlwa tše seswai. “Dinonyana tše e be e le dika tša magoši a rena a bogologolo,” a realo.

“Bonang – ye ke nonyana yeo e lego folageng ya rena ya Zimbabwe!” a realo, a šupa ye nngwe ya dibetlwa.

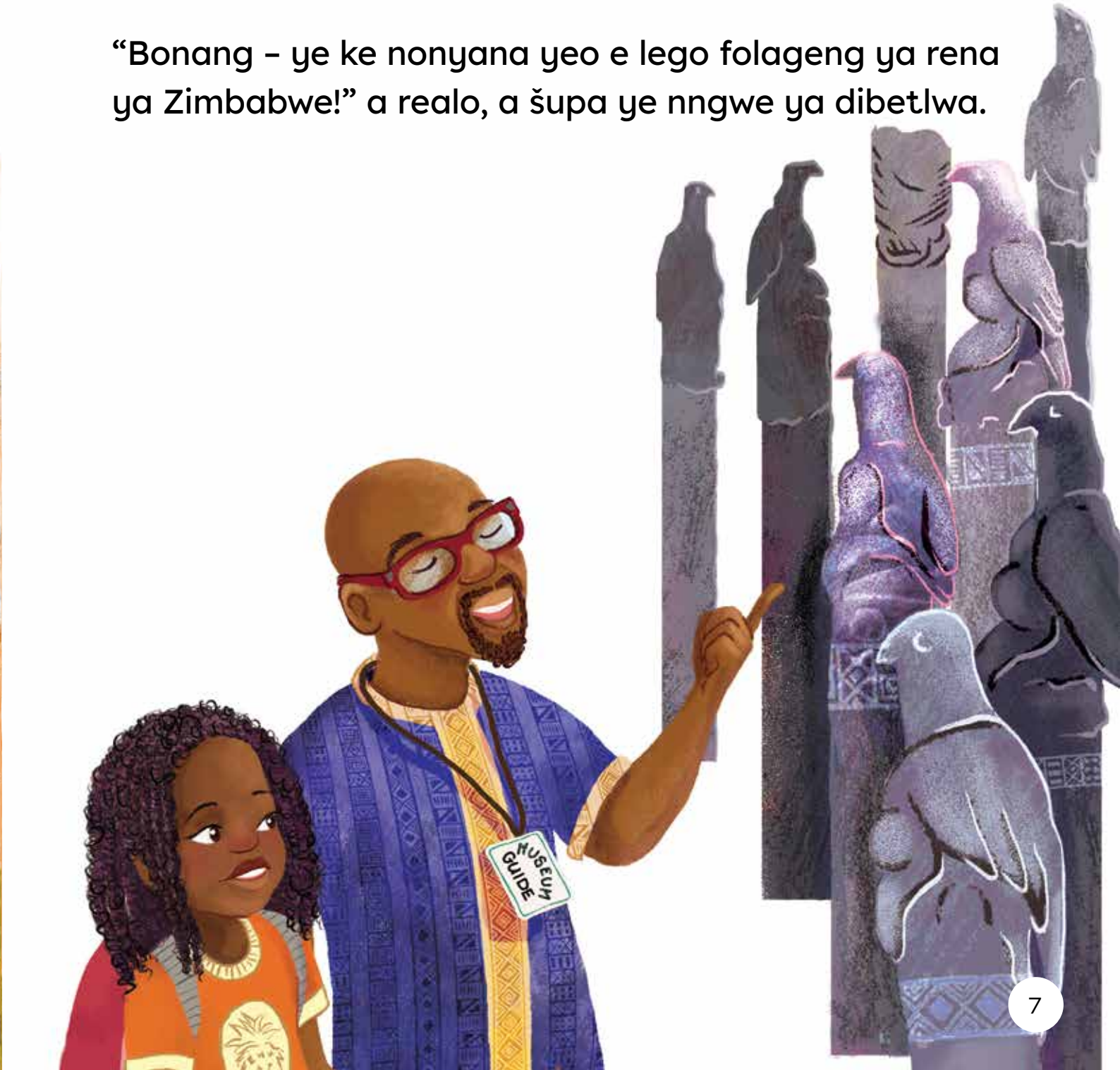

Ge ba sepela kgauswi le dikhabinete, Shamiso a bona dipheta tša gauta le lethale la koporo. “Batho bao ba bego ba dula mo ba be ba humile ka gauta,” mohlahli wa leeto a hlaloša.

“Gomme dipheta tšeo di be di etšwa kua China!” mohlahli a tlaleletša, a šupa dipheta tše botse tša galase ka gare ga khabinete. “Se se re botša gore batho bao ba bego ba dula mo e be e le bagwebi ba boditšhabatšhaba!”

“Eyaa! Go a kgahliša!” gwa nagana Shamiso, a nagana ka dibenyabenyane tša bagologolo ba gabo.

Ke moka, ba ya lebotong la leswika le legolo la nkgokolo. “Le be le bitšwa Great Enclosure gomme e be e le mošate wa dikgošigadi!” mohlahli a hlaloša. O ile a tšwela pele, “Zimbabwe e reetšwe ka moago wo o mogolo. Zimbabwe e ra gore ntlo ye kgolo ya leswika – bjalo ka ye!”

Tatago Shamiso o ile a obama gomme a mo sebela ka tsebeng, “Wo ke moago wo mogologolo wa leswika mono Afrika – ka ntle ga diphiramiti tša Egepeta.”

“Eyaa! Go a kgahliša!” gwa nagana Shamiso, a gopola ka bagologolo ba gabo ba aga maboto a magolo a leswika.

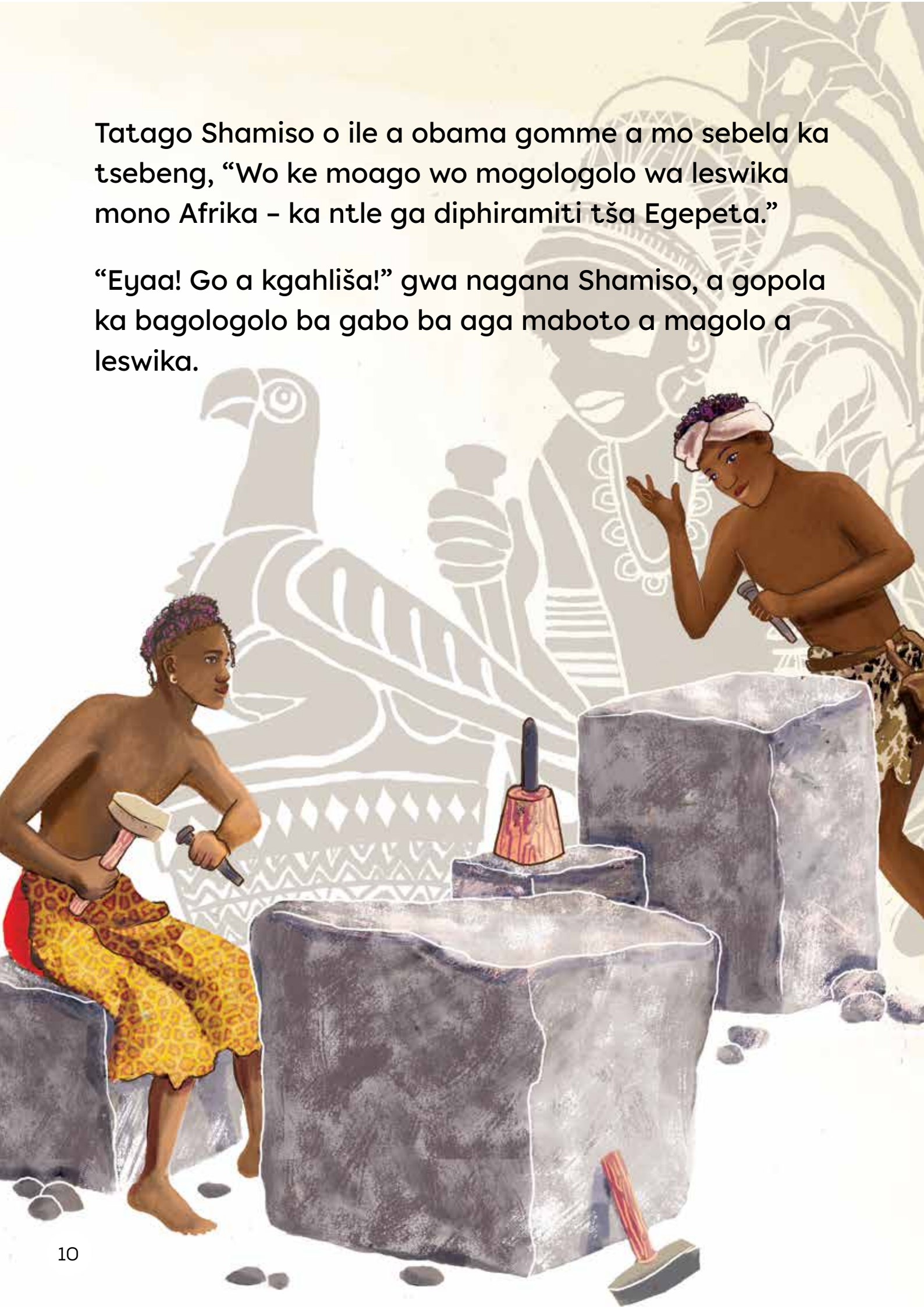

Sa go latela, mohlahli o ile a ba iša motsaneng. “Wo o agilwe leswa, o kgona go bona gore dintlo di be di lebelelega bjang mola batho ba be ba dula mo Great Zimbabwe!” a hlaloša. Ba ile ba bona le sehlopha sa dibini.

“Dibini tše di šomela go boloka mmino wa bogologolo gore o seke wa nwelela!” mohlahli a realo.

Eyaa! Go a kgahliša! Gwa nagana Shamiso, ge a gopola ka mmino le go bina ga bagologolo ba gabo.

Mafelelong, mohlahli o ile a ba sepetša ka maoto godimo ga meboto ye megolo. “Mo e be e le lefelo la bodumedi, moo go bego go swarwa ditirelo tše kgethwa gona,” a hlaloša. “Mo ke moo dinonyana tša kota ka musiamong di hweditšwego gona! Bjale bonang!” a realo, a šupa maswika a magolo godimo ga mmoto.

“Maswika ao le ona a swana le nonyana!”

“Eyaa! Go a kgahliša!” gwa nagana Shamiso, ge a gopola ka bagologolo ba rapela mmogo.

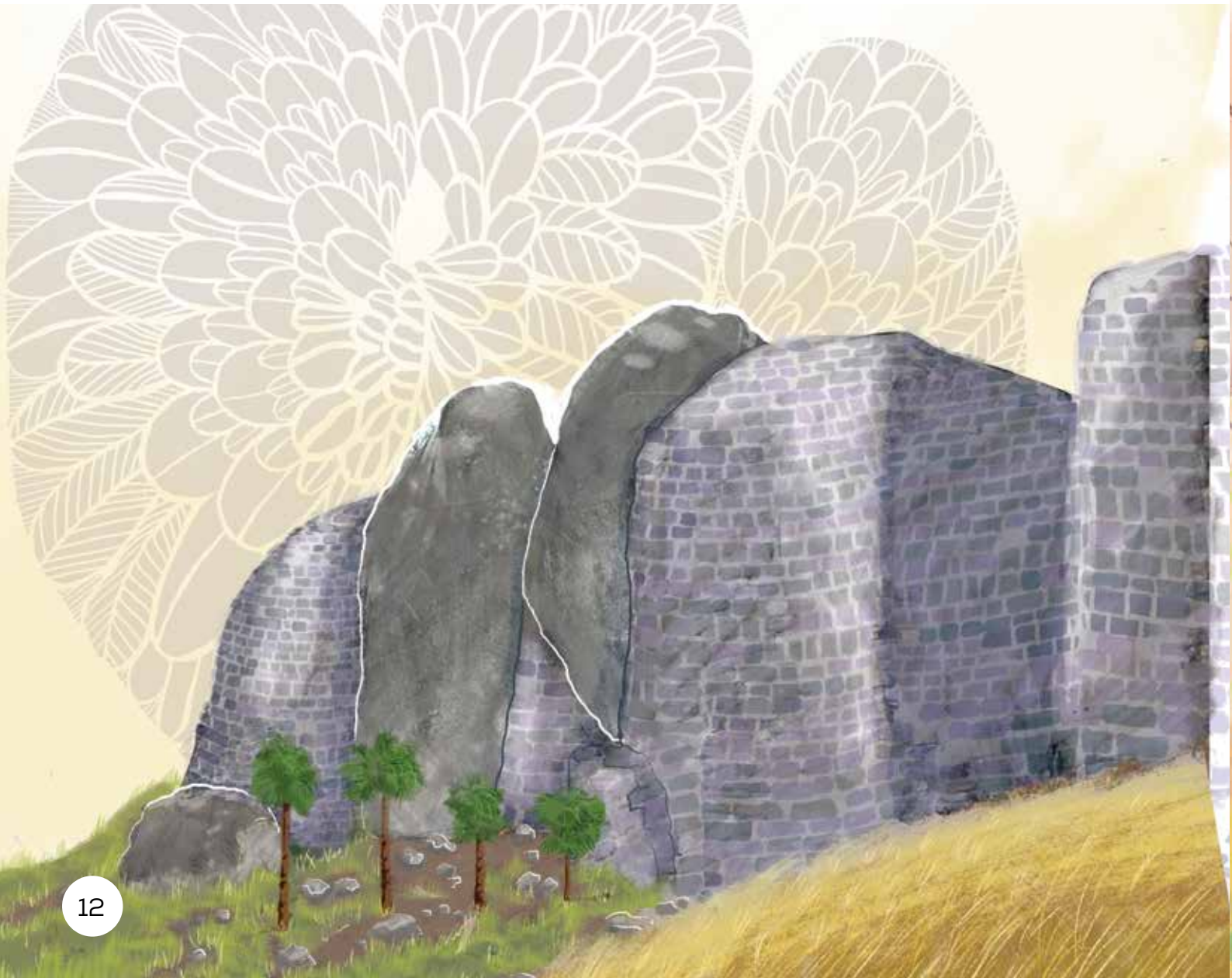

Shamiso o ile a ema ntlhaneng ya mmoto le tatagwe, ba bogela meboto ye mebotse ye metalamorogo le letamo kua kgojana. Ba be ba kgona go bona maswika a a marope a phatlaletše le molala. “Eyaa! Go a kgahliša!” a realo, “Ke ikgantšha ka mešomo ka moka ya bagologolo ba gaborena!”

“Le nna!” tatagwe a realo, a myemyela.

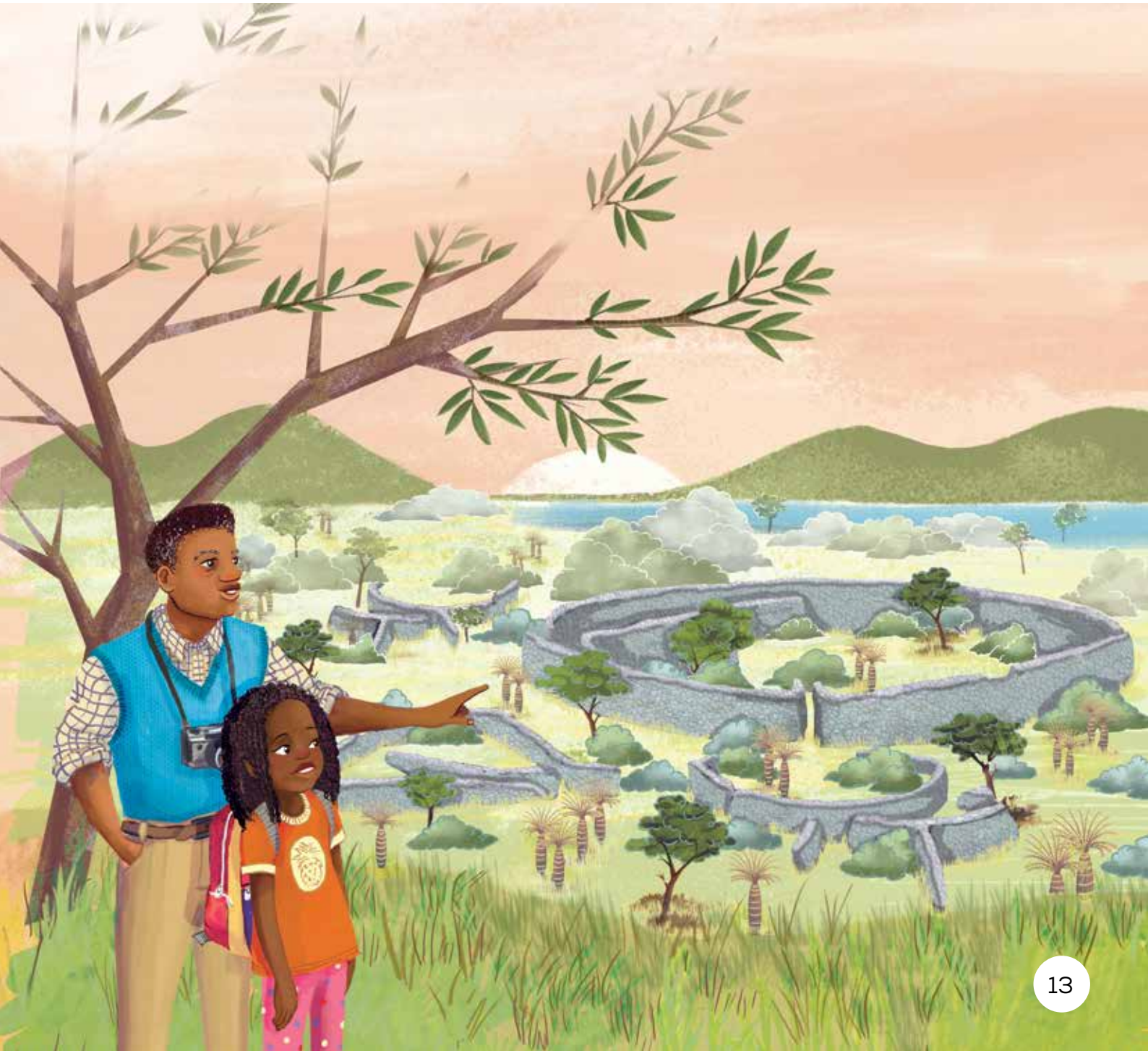

Go Bala 1

Naa Shamiso le ba lapa la gagwe ba ile kae?
Ba ile Great Zimbabwe.

Naa Shamiso o bone eng Great Zimbabwe?
- O bone dinonyana tša go betlwa.
- O bone dipheta le lethale la koporo.
- O bone musiamo.
- O bone Great Enclosure.
- O bone leboto le legolo la maswika.
- bj. bj.

O nagana gore Shamiso o ile a ikwa bjang ka leeto la gagwe la go ya Great Zimbabwe?
- Ke nagana gore o ipshinne ka leeto la gagwe ka gore o nagana a re, 'Tjoo! Go kgahliša kudu!' mabapi le dilo ka moka tša go fapafapana tšeo a di bonago moo.
- Ke nagana gore o ile a ikwa a hlohleleditšwe ke mošomo wa borakgolokhukhu ba gagwe, ka gobane o be a dula a nagana ka bona.
- Ke nagana gore o ile a ikwa a thabile ka ge a ile a hwetša sebaka sa go bona lefelo le le kgahlišago leo borakgolokhukhu ba gagwe ba tšwago go lona

Go Bala 2

Naa Shamiso le tatagwe ba ile ba ikwa bjang mafelelong a kanegelo?
Ba ile ba ikwa ba ikgantšha ka bagologolo ba gabobona.

Naa ke sebopego sefe se nnoši sa leswika mono Afrika se se fetago sa Great Zimbabwe?
Ke diphiramiti tša Egepeta.

Ke ka lebaka la eng Shamiso le tatagwe ba ile ba ikwa ba ikgantšha?
- Ke ka lebaka la gore bagologolo ba gabo bona ba dirile dilo tša go makatša.
- Ke ka lebaka la gore bagologolo ba gabo bona e be e le baagi ba go kgona.
- Ke ka lebaka la gore bagologolo ba gabo bona e be e le bagwebi.
- Ke ka lebaka la gore bagologolo ba gabo bona ba be ba tseba go dira dibenyabenyane tše botse.
- Ke ka lebaka la gore bagologolo ba gabo bona e be e le baagi ba maswika ba maemo!

KANEGELO YA 2

MAETO A REABETŠWE

Tabakgolo: Re tšea leeto

Tshedimošo ya bokamorago

- Kanegelo ya dingwalwa tše e sego tša nnete.
- E diragetše mo Afrika Borwa.
- E diragetše matšatšing a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go ithuta ka botlalo ka ga mafelo a go fapana lefaseng ka bophara.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kanegelong ye, Reabetšwe o ithuta ka ga ‘The New Seven Wonders of the World’. Ke mafelo a šupago ao lefaseng ka bophara batho ba ilego ba boutela ona bjalo ka mafelo a makatšago kudu le a kgethegilego.
- Lenaneo le le thuša batho go ithuta le go keteka mafelo a a kgethegilego.
- Gabotsebotse Reabetšwe ga se a etele mafelo a. O ithuta ka wona ka pukung—go swana le ge rena re tlo ithuta ka ona ge re bala kanegelo ye.

Leano la Kwešišo: Go hwetša le go gopola ka botlalo

- Seo e lego sona: Go nyaka go lebeleleditša le go gopola ka botlalo ka ga bohlokwa bja baanegwa, tikologo, le ditiragalo.
- Go reng re se šomiša: Go hlokomela seo se diregilego le go kwešiša kanegelo bokaone.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go bolela ka kanegelo le go kwešiša tatelano ya ditiragalo..

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
19, 1	Hlogotaba letlakaleng la pele e be e balega ka mokgwa wo, `The Great Wall of China.' Tatago Reabetšwe o ile a bala tlhalošo, 'The Great Wall of China' ke leboto leo le agilwego mengwageng ye 2000 ya go feta go šireletša Matšhaena kgahlanong le manaba. 'The Great Wall of China' ke moago wo moteleletelele wo o kilego wa agwa ke batho."	Semaka sa Mathomo sa Lefase ke sefe? Ao! Ke ithutile gore se bitšwa 'The Great Wall of China'.
20, 1	Tatago Reabetšwe o ile a bala hlogotaba letlakaleng la bobedi, 'Christ the Redeemer Statue, Brazil.' Ke moka, a bala mantšu a go hlalosa seswantšho sa sehlwaseeme se segolo, 'Christ the Redeemer Statue' se dutše godimo ga thaba ya Corcovado go la Rio de Janeiro, Brazil.	Semaka sa Bobedi sa Lefase se mo kae? Ao! Ke ithuta gore se nageng yeo e bitšwago Brazil.

Tatago Reabetšwe o boile gae go tšwa bokgobapukung a swere puku yeo leina la yona le rego, ‘The New Seven Wonders of the World’.

“Ga re na le tšhelete ya dithekethe tša sefofane, eupša dipuku di kgona go re iša kae goba kae!” tatagwe o be a rata go bolela bjalo.

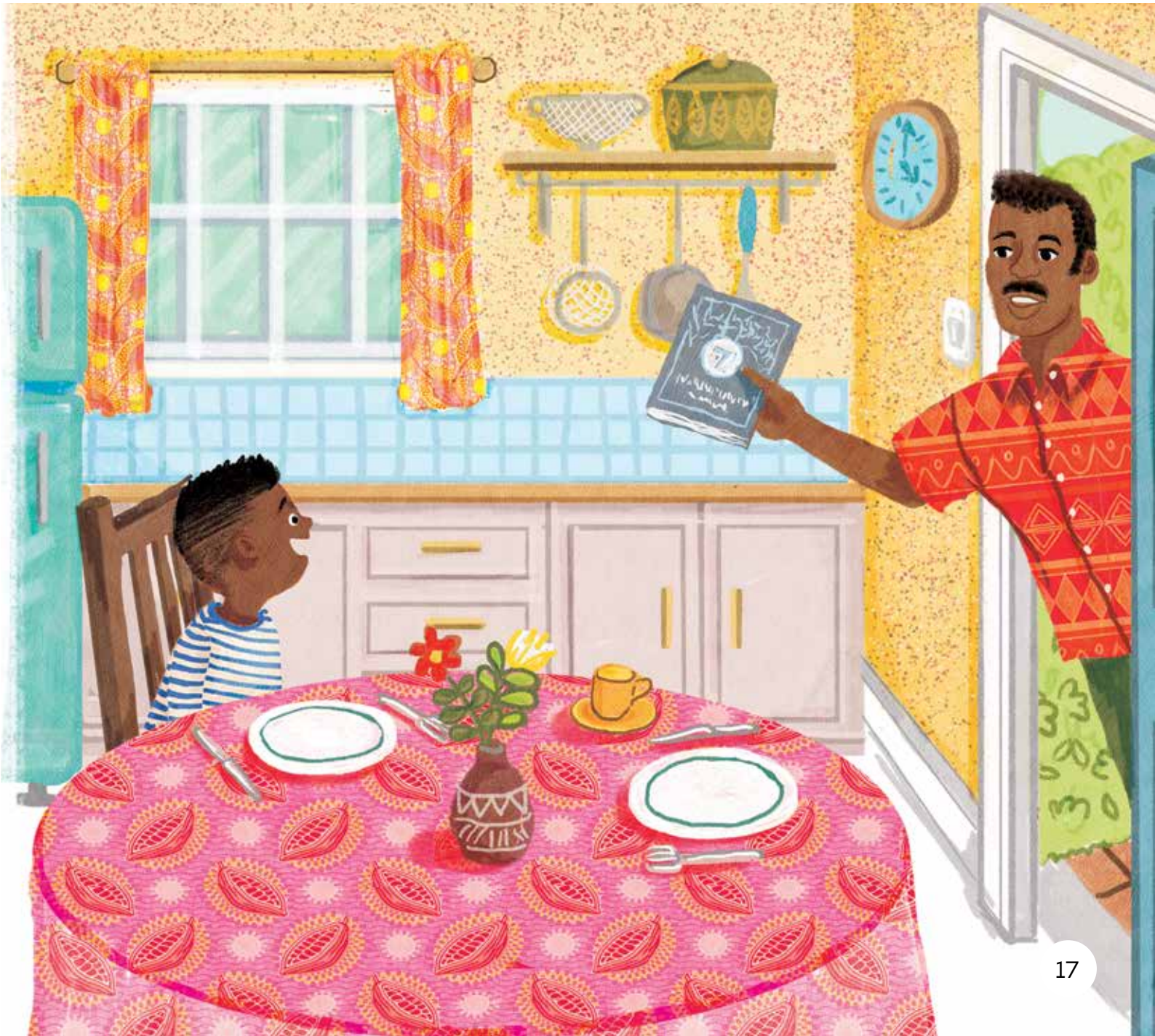

Ka morago ga dijo tša go lalela Reabetšwe le tatagwe ba ile ba dula mmogo sofeng. “A re bone gore re na le eng mo!” tatago Reabetšwe a realo, ge a phutholla puku yeo.

“A re tšee sephetho sa gore ke efe ya dimakatšo tše šupa yeo re ka ratago kudu go e etela!” Reabetšwe a realo a thakgetše.

Hlogotaba letlakaleng la pele e be e balega ka mokgwa wo, ‘The Great Wall of China.’ Tatago Reabetšwe o ile a bala tlhalošo, ‘The Great Wall of China’ ke leboto leo le agilwego mengwageng ye 2000 ya go feta go šireletša Matšhaena kgahlanong le manaba. ‘The Great Wall of China’ ke moago o moteleletelele wo o kilego wa agwa ke batho.”

Reabetšwe o lekotše seswantšho sa leboto le lebotse. “Agaa! Ke nagana gore se ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!” Reabetšwe a realo.

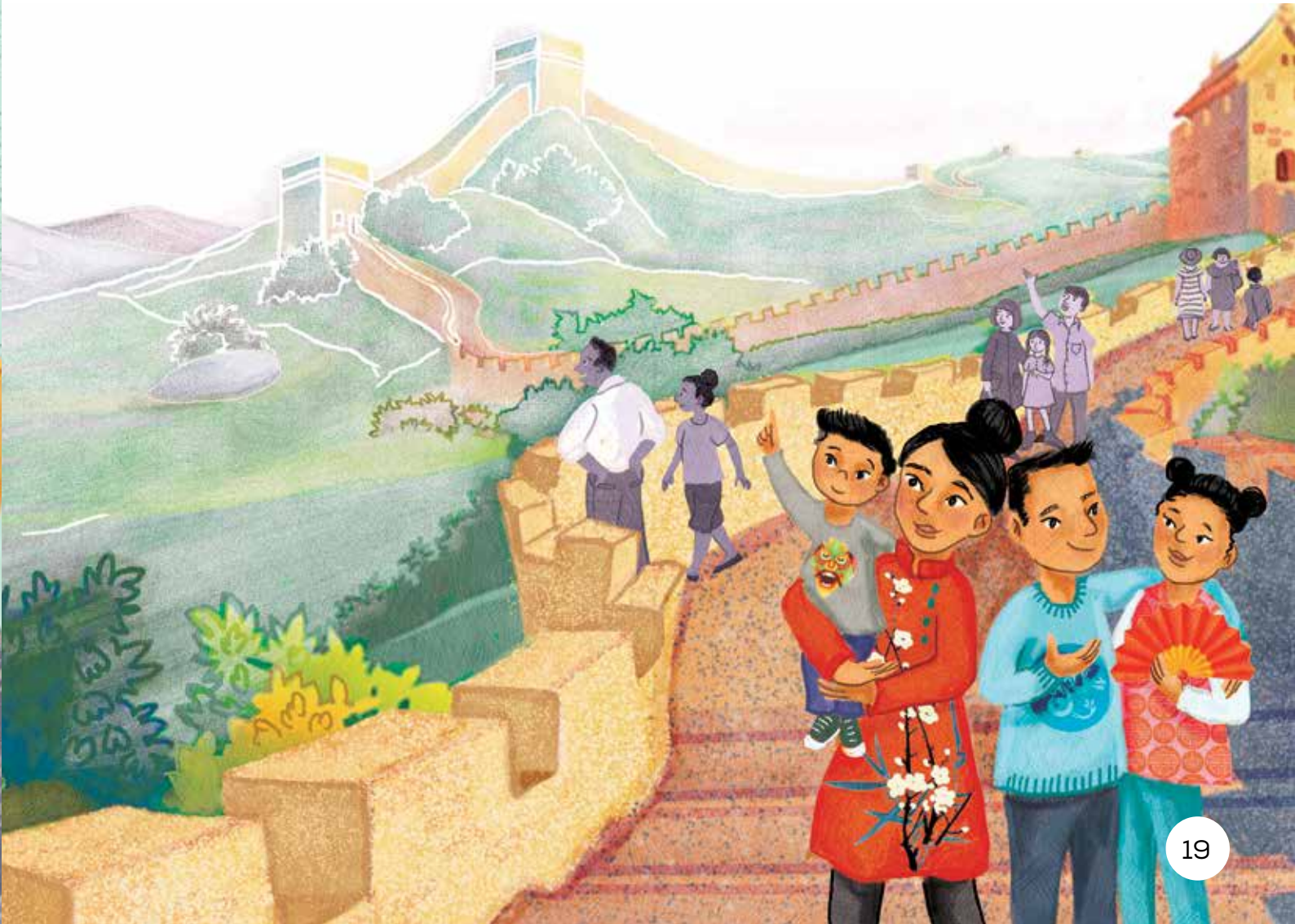

Tatago Reabetšwe o ile a bala hlogotaba letlakaleng la bobedi, ‘Christ the Redeemer Statue, Brazil.’ Ke moka, a bala mantšu a go hlalosa seswantšho sa sehlwaseeme se segolo: ‘Christ the Redeemer Statue’ se dutše godimo ga thaba ya Corcovado go la Rio de Janeiro, Brazil. Se ukametše toropokgolo. Botelele bja sona ke dimetara tše 30.

“Mmalo! Ke nagana gore se ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!” Reabetšwe a realo.

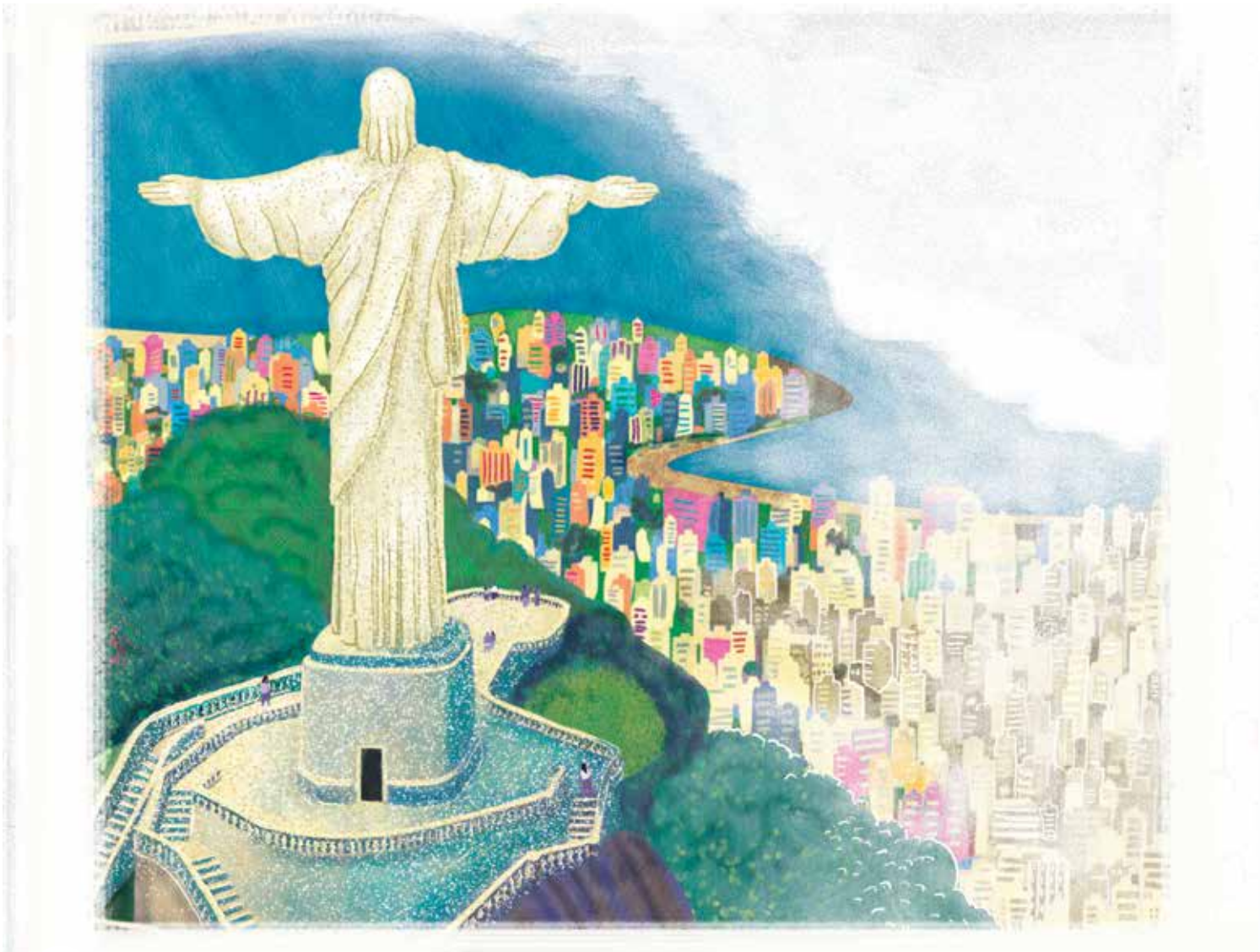

Tatago Reabetšwe a phutholla letlakala go utolla semaka sa lefase sa boraro.

“Agaa!” Reabetšwe a goeletša, Ke nagana gore se ke Semaka seo nka ratago kudu go se etela!”

“Ke Machu Picchu,” gwa realo tatagwe, “se go la Peru!” Ke moka tatagwe a bala tlhalošo yeo, “achu Picchu ke toropokgolo ya bogologolo godimo ga Dithaba tša Andean go la Peru, Amerika Borwa. Toropokgolo e agilwe ke batho ba Inca mengwageng yeo e ka bago ye 600 ya go feta.”

Reabetšwe o ile a bala hlogo ya Semaka sa bone, “Chichen Itza, Mexico.”

“Le sona ke sa bogologolo?” Reabetšwe a botšiša.

“O reng o sa bale gore o hwetše kutollo?” tatagwe a realo.

Reabetšwe a bala, “Chichen Itza e be e le toropokgolo ya bogologolo ya Mayan. Wo mongwe wa meago yeo e tumilego kudu ke phiramiti yeo e bitšwago El Caracol. Dinakong tša bogologolo, e be e šomišwa go bogela lefaufau bošego.”

“Mmalo! Mohlomongwe se ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!” Reabetšwe a realo.

“Bona, ke Kholosiamo go la Roma, Italy!” gwa realo tatago Reabetšwe. “E agilwe mengwageng ya go feta ye 2000. Go be go ka dula batho ba go feta ba 50 000 ge go na le ditiragalo tša setšhaba.”

“Mo e re bahlabani ba be ba fela ba elwa gona fao!” Reabetšwe a goeletša. “Mohlomongwe se ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!”

“Ke a e tseba yeo!” Reabetšwe a realo ge tatagwe a phutholla letlakala. “Ke Taj Mahal go la India.”

Reabetšwe a gopola a bala ka ga yona ka pukung yeo e bego e le ka ga India. “Ke gopola gore mmušiši o e agile bjalo ka lebitla la mosadi wa gagwe,” a realo.

“Ke be ke nyaka go ya kua Taj Mahal! Seo ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!” Reabetšwe a realo.

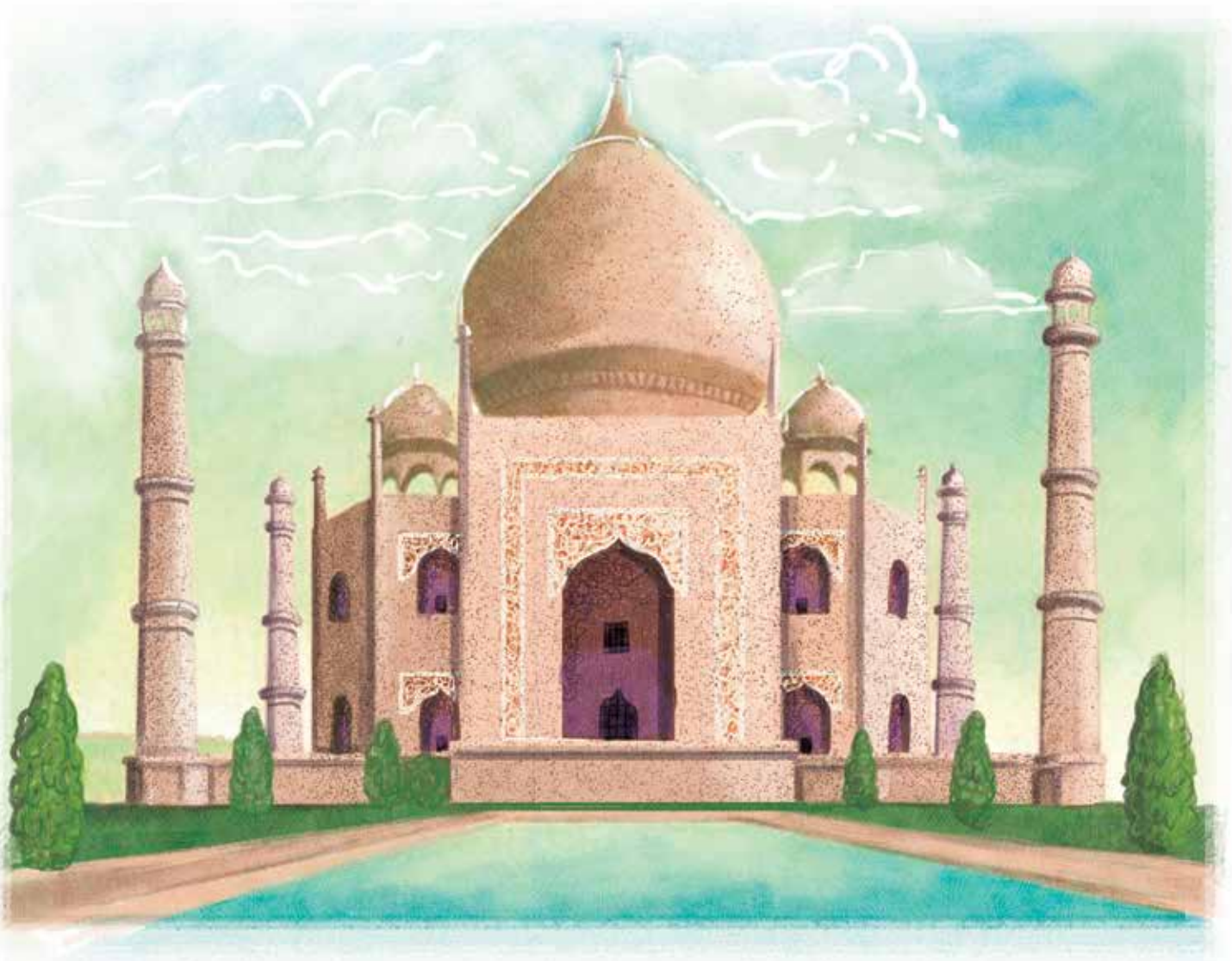

Mafelelong, ba fihla go semaka sa bošupa. Tatago Reabetšwe a bala hlogotaba yeo e rego, “Petra, Jordan,” le tlhalošo, “Petra ke toropokgolo ye botse kudu yeo e betlilwego ke setšhaba sa bogologolo sa Arabia ka leswika le lekhubedu. Toropokgolo ye e agilwe leganateng. Eupša, e na le tsela yeo e raraganego ya go kgoboketša meetse a pula le meetse a mafula gore batho bao ba dulago moo ba phele ba na le meetse.”

“Agaa! Mohlomongwe se ke semaka seo nka ratago kudu go se etela!” Reabetšwe a realo.

Tatago Reabetšwe o ile a tswalela puku gomme a mo fa pampišana le phentshele.

“Ngwala semaka seo o ka ratago kudu go se etela,” a realo. Ka bobedi ba ile ba tšea nakonyana go ngwala. Ke moka ba mena dipampišana ba di tšhentšhana.

“Naa o itokišitše? 1-2-3... phutholla!”

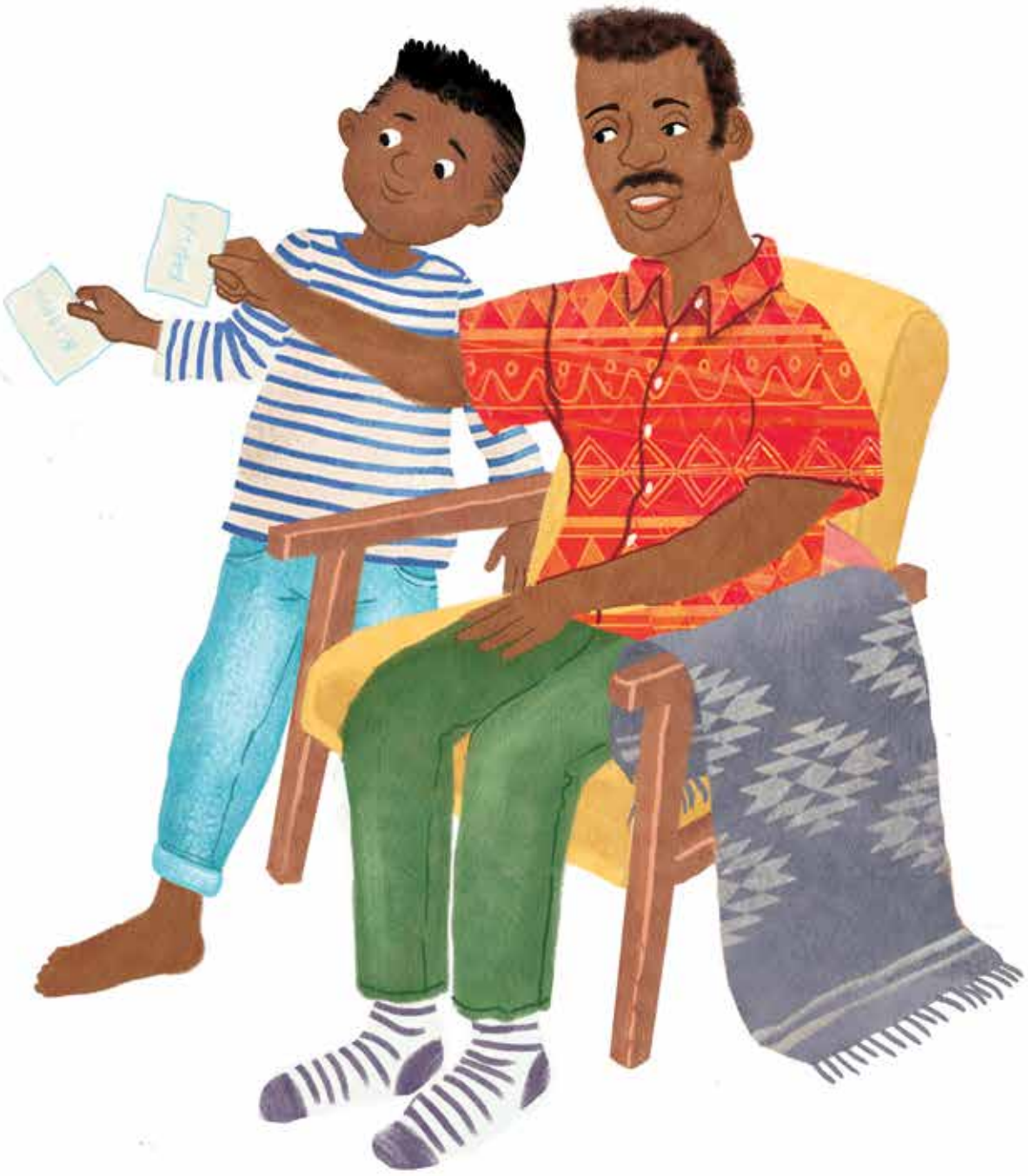

Go Bala 1

Naa leina la puku yeo tatago Reabetšwe a tlilego le yona gae ke lefe?
Puku ye e be e bitšwa, ‘The New Seven Wonders of the World.’

Naa ke semaka sefe seo Reabetšwe a šetšego a kile a se bona?
O be a šetše a kile a bona Taj Mahal ka pukung yeo e ngwadilwego ka ga India.

Naa ke semaka sefe seo wena o bego o tla se ngwala pampišaneng?
Ke ka lebaka la eng?
Ke be ke tla ngwala...ka lebaka la gore...

Go Bala 2

Ke ka lebaka la eng The Great Wall of China le be le agilwe?
Le be le agilwe go šireletša batho ba China kgahlanong le manaba.

Ke ka lebaka la eng Taj Mahal e be e agilwe?
E ile ya agwa bjalo ka lebitla la mosadi wa mmušiši.

Ke ka lebaka la eng tatago Reabetšwe a tlile gae le puku yeo e bitšwago ‘The Seven Wonders of the World’?
- Gore ba kgone go ithuta ka mafelo a maswa.
- Gore ba kgone go ithuta ka botlalo ka mafelo a go kgahliša lefaseng ka bophara.
- Gore ba kgone go ithuta ka mafelo a kgole, le ge ba se na tšhelete ya go a etela.
- Gore ba kgone go etela mafelo ao a maswa ka go bogela diswantšho.

KANEGELO YA 3
PHAPOŠI YA BORUTELO E SENYEGILEGO

Tabakgolo: Re lokiša dilo

Tshedimošo ya bokamorago

- Kanegelo ya dingwalwa tše e sego tša nnete.
- E diragetše mo Afrika Borwa.
- E diragetše matšatšing a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go lemoga gore ba ka thuša go lokiša dilo – ga se ka mehla ba swanetšego go emela thušo ya motho yo mogolo

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Go bohlokwa go kgopela tshwarelo ge o kweša motho bohloko goba o dira phošo. Mmane Seipei o kgopela tshwarelo go bana ba ka phapošing ya Lotanang ka ge sehlopha sa gagwe sa baopedi se ile sa hlola tlhakatlhakano gomme sa senya mošomo wa bana.
- Le ge bana ba be ba sa hlola tlhakatlhakano, ba ile ba thuša go lokiša phapoši ya borutelo le go e dira gore e be botse gape.
- Go morutiši: Nagana ka fao Lotanang a ikgantšhago ka gona go bona mošomo wa gagwe o fegwa lebotong. Naa go na le lefelo ka phapošing ya gago ya borutelo moo o ka fegago mešomo ya barutwana ba gago?

Leano la Kwešišo: Diragatša kakanyo

- Seo e lego sona: Go phopholetša dilo tšeo mongwadi a sa di hlalošego thwii, a šomiša mehlala kanegelong.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša ditlhalošo tše di tseneletšego le melaetša ye e utilwego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go fihlelela diphetho ge o bala, le go kwešiša kanegelo le baanegwa bokaone.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
32, 2	“Ee!” gwa realo Lotanang a thakgetše. Morena Mobowe o ile a mamaretša mošomo wa Lotanang gare ga leboto, moo mang le mang a ka o bonago mesong ka Mošupologo. (A šupa seswantšho sa Lotanang a myemyela).	Lebelela Lotanang. O lebeletše mošomo wa gagwe o fegilwe lebotong. Ke phetha ka gore o ikwa a ikgantšha ka mošomo wa gagwe ka gobane Morena Mabowe o be a go fega gore ba bangwe ka moka ba o bone.
39, 3	“Ke manyami kudu ka phaphoši ya lena,” Mmane Seipei a realo go barutwana. “Ke tseba gore mešomo ye mengwe ya lena e ile ya senywa. Nako ye e tlago ge re šomiša phaphoši ya lena, re tla hlokomela bokaone!” a realo.	Ke phetha ka gore Mmane Seipei o be a e kwa bohloko ka seo se diragetšego ka phapošing ya Lotanang. O tlile sekolong go tloga kgole gore a tle go kgopela tshwarelo go barutiši le barutwana.

Ka Labohlano, e be e le sebaka sa Lotanang go bontšha bana ba bangwe kanegelo ya gagwe. “Yo ke nna, ke thuša bomma ka serapaneng,” Lotanang a realo, a šupa seswantšho sa gagwe. Ke moka a bala mantšu a go hlaloša seswantšho.

“O šomile” gwa realo Morena Mobowe.

Tšhipi e ile ya lla. Morena Mobowe a botšiša, “Naa nka fega sengwalwa sa gago lebotong?”

“Ee!” gwa realo Lotanang a thakgetše. Morena Mobowe o ile a mamaretša mošomo wa Lotanang gare ga leboto, moo mang le mang a ka o bonago mesong ka Mošupologo.

Mantšiboeng ao, Lotanang o dutše le mmagwe le kgaetšedi ya gagwe.

“Naa go be go le bjang sekolong?” mmagwe a botšiša.

“Go be go le bose!” gwa realo Lotanang. “Ke baletše ba mphato wa ka kanegelo, gomme Mna Mabowe o e kgomareditše lebotong!”

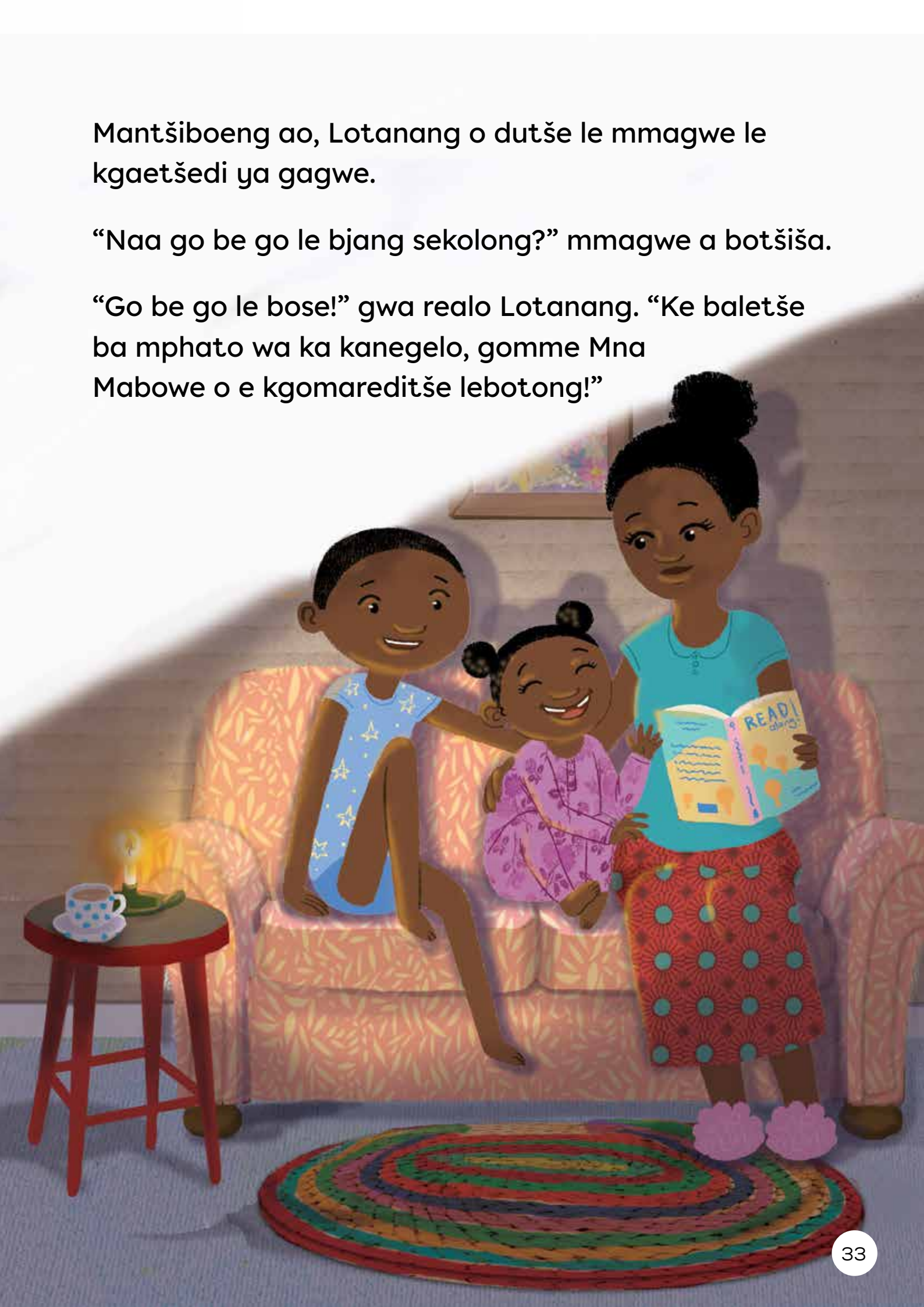

Lotanang o ile a nagana ka kanegelo ya gagwe mafelelong a beke ka moka. O be a fela pelo ya Mošupologo, gore bana ka moka ba tle ba bone kanegelo ya gagwe lebotong.

Mesong ka Mošupologo ge bana ba tsena ka phaphošing, e be e hlakahlakane e sa kgahliše!

Lotanang a lebelela kanegelo ya gagwe lebotong, eupša e be e se gona. Morena Mobowe a ema pele ga phaphoši. O be a lebelelega a se na le lethabo.

“Bana,” Morena Mobowe a realo, “ka Mokibelo, sehlopha sa baopedi se be se šomiša phaphoši ya rena. Go bonala eke yo mongwe o tlošitše mošomo wa gago lebotong a o senya. Ke kwa bohloko ka se, ebile ke nagana gore o kwa bjalo le wena. Ke nyamile e le ruri.”

Mantšiboa ao, Lotanang a dula le mmagwe le kgaetšedi ya gagwe.

“Naa go be go le bjang sekolong?” mmagwe a botšiša.

“Go be go befile!” gwa araba Lotanang. “Kanegelo ya ka ga e sa le gona lebotong. Morena Mobowe o re sehlopha sa baopedi se be se le ka phaphošing ya rena ka Mokibelo. Yo mongwe o tlošitše mešomo ya rena lebotong a e senya.”

“Mmane Seipei o laola sehlopha sa baopedi,” gwa realo Mma.”Ke tla mo leletša ka morago ga dijo tša go lalela.”

Ka morago ga dijo tša go lalela, mmago Lotanang a leletša Mmane Seipei.

“Sehlopha sa baopedi se be se le ka phaphošing ya Lotanang ka Mokibelo, gomme yo mongwe o fološitše tšohle mabotong,” Lotanang a kwa Mma a bolela. “Lotanang o nyamile kudu. O ngwadile kanegelo yeo e ilego ya senywa!”

Mma o theeleditše Mmane Seipei metsotso e se mekae. Ke moka a re, “Ke a leboga, Mmane,” gomme a fetša poledišano.

Mesong ya letšatši leo le latelago, Lotanang o bone Mmane Seipei. A mo emišetša seatla.

“Ke ka lebaka la eng Mmane Seipei a le mo sekolong?” a ipotšiša.

Tšhipi e letše gomme Lotanang a tsena ka phaphošing.

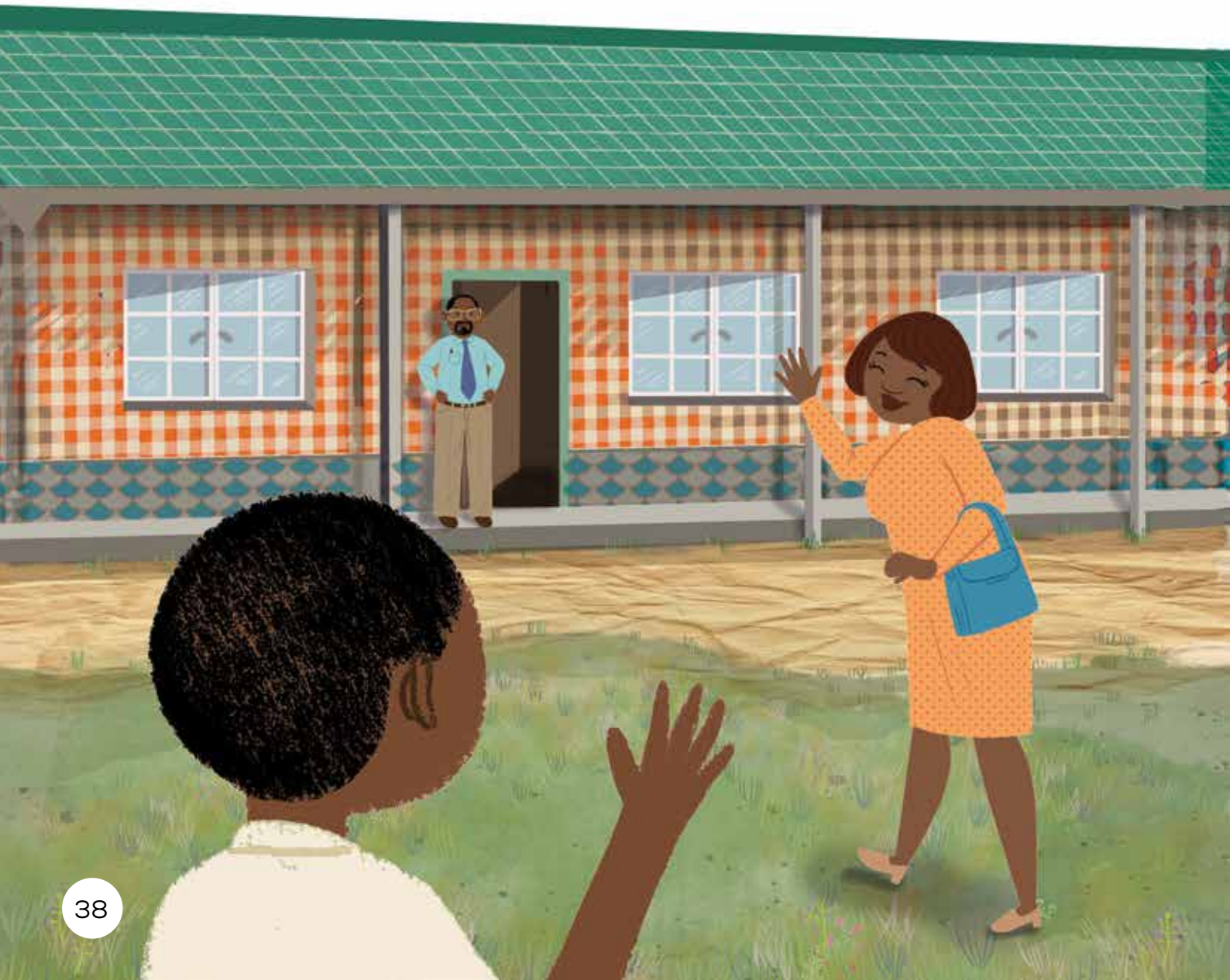

Morena Mobowe o ile a ema ka pele ga phaphoši le Mmane Seipei.

“Yo ke MmaMolokomme wa go tšwa go sehlopha sa baopedi,” Morena Mobowe a realo. “O nyaka go boledišana le lena ka moka.”

“Ke manyami kudu ka phaphoši ya lena,” Mmane Seipei a realo go barutwana. “Ke tseba gore mešomo ye mengwe ya lena e ile ya senywa. Nako yeo e tlago ge re šomiša phaphoši ya lena, re tla hlokomela bokaone!” a realo.

Ge Mmane Seipei a sepetše, Mna Mobowe o ile a fa morutwana yo mongwe le yo mongwe pampišana.

“Bjale ka gore re tseba gore mošomo wa rena o ka se sa senywa, a re direng gore phaphoši ya rena e be botse gape!” a realo.

Go Bala 1

Lotanang o ile a balela phapoši kanegelo ya gagwe ka go hlaboša ka letšatši lefe?
Ka Labohlano.

Naa sehlopha sa baopedi se be se le ka phaphošing ka la bokae?
Ka Mokibelo.

Naa Lotanang o bone gore kanegelo ya gagwe e nyameletše ka la bokae?
Ka Mošupologo.

Ke ka lebaka la eng Lotanang a bile le letšatši le lebe sekolong ka Mošupologo?
- Ke ka lebaka la gore o be a nagana gore kanegelo ya gagwe e tla ba lebotong, eupša e ile ya senywa.
- Ke ka lebaka la gore o be a thakgetše mafelelong a beke ka moka gore bana ba bangwe ba bone kanegelo ya gagwe lebotong, eupša e ile ya senywa gomme ga go yo a ilego a e bona.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyamile ge kanegelo ya gagwe e tlošitšwe lebotong.
- Ka gobane o ile a ikwa a nyamile gore Morena Mabowe o befedišitšwe ke phapoši e senyegilego..

Go Bala 2

Ke ka lebaka la eng Lotanang a thakgaletše sekolo ka Mošupologo?
Ke ka lebaka la gore o be a thakgaletše gore bana ba bangwe ba bone kanegelo ya gagwe lebotong.

Naa mmago Lotanang o leleditše mang?
O leleditše Mmane Seipei.

Ke ka lebaka la eng Mmane Seipei a tlile go kgopela tshwarelo go sehlopha sa barutwana?
Ke ka lebaka la gore o laola sehlopha sa baopedi. Phaphoši e senyegile ge sehlopha sa baopedi se e šomiša.

Ke ka lebaka la eng Mmane Seipei a tlile sekolong?
- O tlile go kgopela tshwarelo ya ge dikanegelo di sentšwe.
- O tlile ka lebaka la gore mmago Lotanang o mo leleditše a mmotša ka seo se diregilego ka phaphošing ya Lotanang.
- O tlile ka lebaka la gore o laola sehlopha sa baopedi, gomme sehlopha sa baopedi se šomišitše phaphoši ya Lotanang.
- O tlile go botša Morena Mobowe le sehlopha sa gagwe sa barutwana gore phaphoši ya bona e ka se sa senywa gape.

KANEGELO YA 4
MARI COPENY: MOHLABANI WA MEETSE

Tabakgolo: Re lokiša dilo

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše e lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragetše kua Flint, Michigan,USA.
- E diragetše matšatšing a dinako tše di fetilego – ge Barack Obama e be e le mopresidente wa United States (go tloga ka 2008 go fihla ka 2016).
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go ithuta ka botlalo ka ga mosetsana yo monyenyane yo a bitšwago Mari Copeny, yo a kgonnego go lokiša bothata setšhabeng sa gabo.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Motseng wa Flint, selo seo se nago le mpholo seo se bitšwago khemikhale ya morodi se ile sa tsena ka meetseng a pompo. Batho ba bantši kua Flint ba ile ba lwala kudu ka lebaka la go nwa meetse a go ba le khemikhale ye.
- Mari Copeny e be e le ngwanenyana wa sebete go tšwa Flint. O ile a ngwalela baetapele mangwalo gomme a kgopela thušo, o ile a botša babegi ba ditaba ka bothata bjo.
- Ka lebaka la gore Mari a boletše ka bothata bjoo, batho ba bantši ba ithutile ka meetse ao, gomme motse wa hwetša thušo ye ntši

Leano la Kwešišo: Botšiša dipotšišo / Makala

- Seo e lego sona: Seo o se naganago le go botšiša ka kanegelo mola o bala.
- Go reng re se šomiša: Go dula o kgahlegile le go hwetša tša go feta moo ge o bala.
- Ka fao e thušago: E go hlohleletša le go go thuša go kwešiša kanegelo bokaone. E go thuša go phopholetša ka seo se tlago direga kanegelong.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
46,1	Ge Mari a na le mengwaga ye 8, ditaba ka khuduego ya meetse di ile tša tšwelela motseng wa gabo. Khemikhale e bitšwago morodi e be e tšhilafatša meetse. Bana ba bantši mo Flint ba be ba lwatša ke go nwa khemikhale yeo ye kotsi kudu.	Se se bonala e le bothata bjo bogolo kudu! Ke ipotšiša gore naa go na le selo seo Mari a ka se dirago?
48, 1	Mari o tšere sephetho sa go ngwalela Mopresidente Barack Obama lengwalo ka ga meetse a mpholo motseng wa Flint. Lengwalong la gagwe, o laleditše Mopresidente go etela motse wa gabo gore a kgone go ba le kwešišo e kaone ya kotsi ye ya meetse.	Ke ipotšiša gore lengwalo la Mari leo le yago go Mopresidente le tla thuša go lokiša bothata setšhabeng sa gabo?

Mari Copeny ke molwelatokologo wa moswa go la Amerika yo a lwetšego meetse a go hlweka motseng wa gabo wa Flint, Michigan.

Ge Mari a na le mengwaga ye 8, ditaba ka khuduego ya meetse di ile tša tšwelela motseng wa gabo. Khemikhale e bitšwago morodi e be e tšhilafatša meetse. Bana ba bantši mo Flint ba be ba lwatša ke go nwa khemikhale yeo ye kotsi kudu. Batho ba motse wabo Mari ba be ba befetšwe ka gore meetse a bona a be a ba tsenyetša mpholo mebeleng.

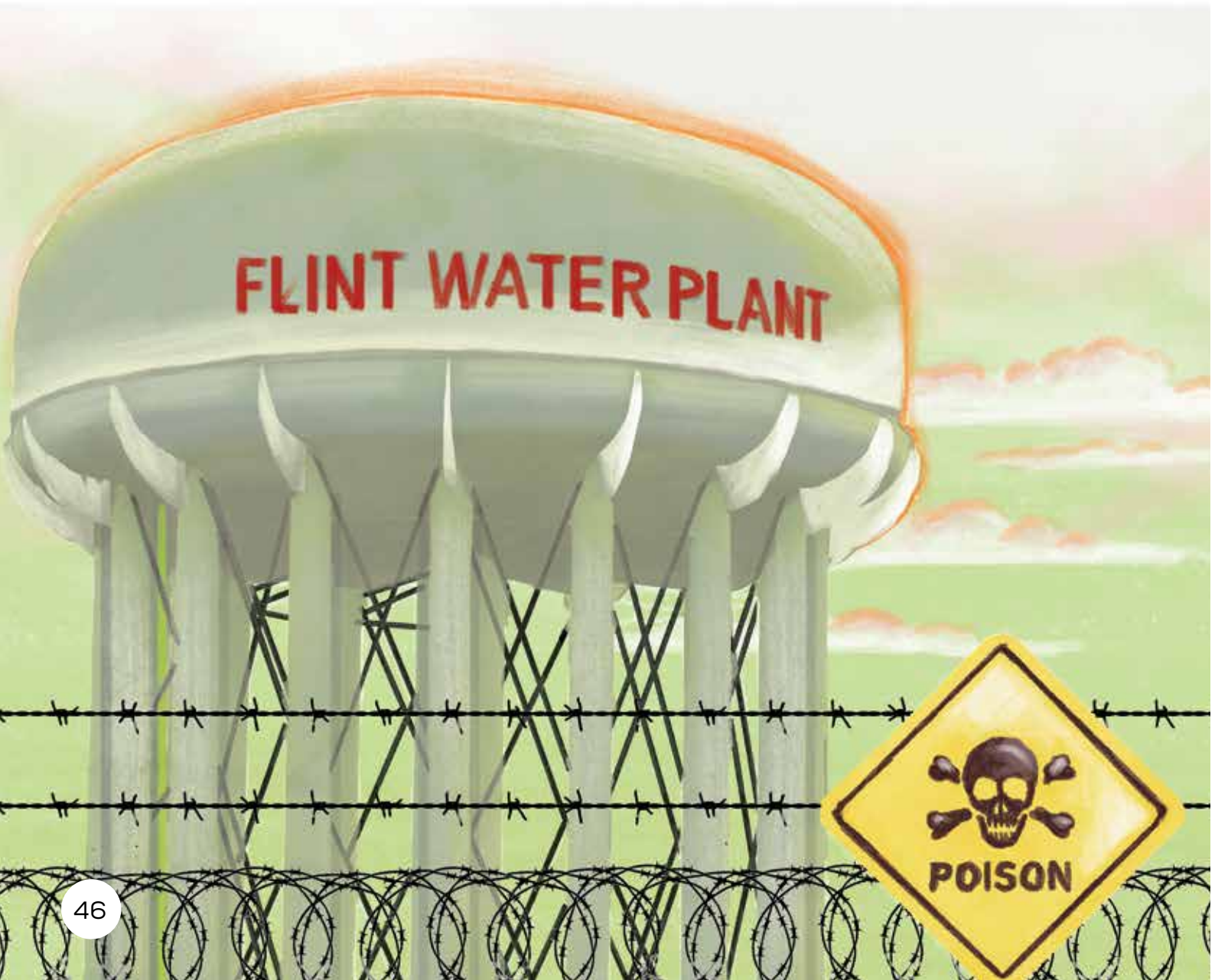

Ka mehla Mari le bana ba gabo ba be ba enwa meetse a go tšwa pomping ka ntle le go tshwenyega. Eupša ka ponyo ya leihlo, ba ile ba swanela ke go tlogela go nwa meetse a bona. Kgetho e tee ya bona e be e le go nwa meetse a go tšwa mabotlelong. Mari o be a thabela gore lapeng la gabo go be go se na le o tee yo a lwalago, eupša o be a kwela setšhaba sa gabo bohloko kudu.

Mari o tšere sephetho sa go ngwalela Mopresidente Barack Obama lengwalo ka ga meetse a mpholo motseng wa Flint. Lengwalong la gagwe, o laleditše Mopresidente go etela motse wa gabo gore a kgone go ba le kwešišo e kaone ya kotsi ye ya meetse. O ile a kgopela mmagwe gore a romele lengwalo le.

“O a tseba gore Mopresidente o hwetša dikete tša mangwalo tšatši le lengwe le lengwe? A ka no se tsoge a bone lengwalo la gago,” mmago Mari a mo lemoša.

Eupša Mari a mo kgopela go le romela le ge go le bjalo.

“O swanetše go tseba ka tsela yeo re swerwego ka yona yeo e sa lokago. Re nwa mpholo gomme ga go yo a nyakago go lokiša se – feela ka baka la gore ga re setšhaba sa go huma!” a hlaloša.

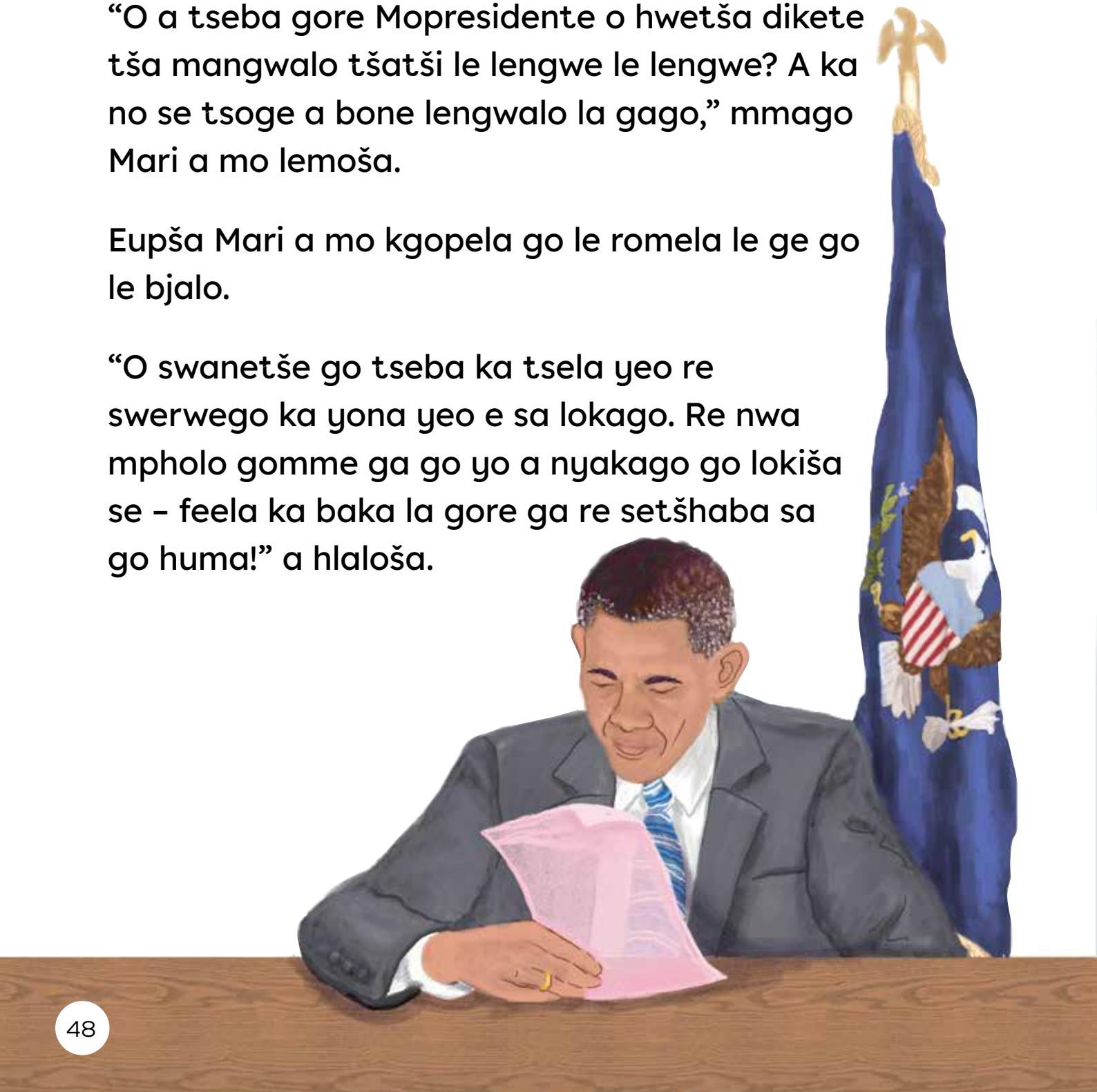

Ka morago ga kgwedi, mogala wa mmago Mari wa lla. Nomoro ya ona e be e sa tsebje. Ge mmago Mari a araba, e be e le mošomi wa go tšwa go White House.

“Mopresidente Obama o badile lengwalo la Mari. O rata go amogela taletšo ya gagwe ya go tla Flint,” mošomi a realo.

Ge Mari a fihla gae go tšwa sekolong, mmagwe o ile a myemyela a mmotša gore a dule fase.

“Ke go swaretše ditaba tše dikgolo!” a realo, “Mopresidente Obama o badile lengwalo la gago gomme o tla mo Flint go kopana le wena.”

Mari o ile a thaba. “Bjale Mopresidente o tla bona mokgwa wo o sa lokago wa gore setšhaba sa rena se nwa meetse a mpholo!” Mari a realo.

Nakong ya ketelo ya Mopresidente Obama mo Flint, o ile a dula fase le Mari.

“Mangwalo a go tšwa go bana bjalo ka wena ke ona a dirago gore ke be le kholofelo ka bokamoso,” a realo.

Ketelo ya Mopresidente e mo dumeletše go bona ka moo meetse a go ba le mpholo wa morodi a nago le kotsi setšhabeng sa Flint. Ka morago ga moo, Mopresidente Obama o ile a tsebagatša seemo sa tšhoganetšo semmušo. O ile a fa tumelelo ya gore go lokollwe tšhelete ya go lokiša tshepetšo ya meetse. Ka bomadimabe tshepetšo ya meetse kua Flint e be sa kgone go lokišega gabonolo.

Ge batho ba Flint ba letetše gore tshepetšo ya meetse e lokišwe, Mari o ile a kgonthišisa gore ba hwetša meetse ao a bolokegilego a go nwa. Sa pele, Mari o ile a kgoboketša tšhelete go rekela bahloki meetse a mabotlelo.

Eupša mosong o mongwe, Mari o ile a lebelela ka gare ga setšhelamatlakala a bona se tletše ka mabotlelo a polasetiki. O ile a nagana ka mokgwa wo polasetiki e tšhilafatšago polanete. Go tloga letšatšing leo, o tšere sephetho sa go hwetša tharollo ye kaone ya tikologo. O ile a thoma go kgoboketša tšhelete ya mehlotlo ya meetse.

Mari o ile a se ke a tlogela go lwela motse wa gabo mola bothata bo rarollwago. O tšwela pele go lwela bana ba United States gore ba be le meetse a go bolokega a go hlweka – go sa kgathalege gore setšhaba sa bona se na le bohloki bo bokaakang.

Go Bala 1

Naa leina la motsana wa gabo Mari ke lefe?
Motsana wa gabo ke Flint, Michigan go la United States.

Naa bothata motsaneng wa gabo Mari e be e le bofe?
Bothata e be e le meetse a go tšhilafala/ a ba le mpholo / go ba le khemikhale ye kotsi.

Ke ka lebaka la eng Mari a ngwaletše Mopresidente Barack Obama lengwalo?
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go thuša setšhaba sa gabo.
- Ke ka lebaka la gore e be e le bothata bjo bogolo go bo lokiša gomme o tsebile gore o nyaka thušo.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka gore Mopresidente a kwešiše bothata bja Flint.
- Ke ka lebaka la gore o tsebile gore Mopresidente o be a na le maatla a go thuša go lokiša bothata bjo bogolo.

Go Bala 2

Naa Mari o dirile eng go thuša setšhaba sa gabo?
- O ngwaletše Mopresidente lengwalo.
- O kgobokeditše tšhelete ya mabotlelo le mehlotlo ya meetse.

O nagana gore o ka dira eng ge meetse a setšhaba sa geno a sa bolokega gore le ka a nwa?
Ke nagana gore nka...

Ke ka lebaka la eng Mopresidente Obama a rile bana ba go swana le Mari ba mo fa tshepho ya bokamoso?
- Ke ka lebaka la gore o tšere nako go mo ngwalela lengwalo.
- Ke ka lebaka la gore ke motho yo monnyane yo a tshwenyegago ka go fetoša setšhaba sa gabo ka moka.
- Ke ka lebaka la gore o šoma kudu gore dilo di be kaone setšhabeng sa gabo.
- Ke ka lebaka la gore le ge e le ngwana, o šetše a šoma go kaonafatša setšhaba sa gabo.

KANEGELO YA 5

LESEKA LE LE TALALERATA

Tabakgolo: Re leka go botega

Tshedimošo ya bokamorago

- Kanegelo ya dingwalwa tše e sego tša nnete.
- E diragetše mo Afrika Borwa.
- E diragetše matšatšing a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go nagana ka gore go botega go ra goreng

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Ye ke kanegelo ya maikutlo le boitshwaro. Dikanegelo tša maikutlo le boitshwaro di ngwadilwe go ruta bana ka maikutlo, dikamano, le maitshwaro. Dikanegelo tše di bontšha bokgoni bjo bo swanago le kwelobohloko, go itshwara, botshepegi, go rarolla mathata le gore o ka phedišana bjang le ba bangwe. Maikemišetšo ke go thuša bana go lemoga maikutlo, go itlwaetša go araba ka mokgwa wo o swanetšego, le go aga bokgoni bjo bo botse bja go phedišana gabotse le ba bangwe.
- Mo kanegelong ye, barutwana ba ka nagana ka dikgopolo tše di latelago:
  - Kwelobohloko: Go kwešiša gore mogwera wa gago a ka kwa bjang ge a lahlegetšwe ke selo
  - Toka: Go dira selo ka toka le ge e se sa gago
  - Mabaka le ditlamorago tša motheo: Go fihla leseka go tla dira gore motho yo mongwe a nyame.

Leano la Kwešišo: Diragatša kakanyo

- Seo e lego sona: Go phopholetša dilo tšeo mongwadi a sa di hlalošego thwii, a šomiša mehlala kanegelong.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša ditlhalošo tše di tseneletšego le melaetša ye e utilwego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go fihlelela diphetho ge o bala, le go kwešiša kanegelo le baanegwa bokaone.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
66, 1	Ge Atang a fihla gae go tšwa sekolong, o ile a ntšha leseka lela gomme a le rwala. O ile a le bogela letsogong la gagwe. Ke moka a itebelela seiponeng. Leseka le be le phadima kudu. Ga se nke a be le selo se sebotse bjalo. Ke moka Atang a nagana ka sefahlego sa Geeta sa go nyama ka nako ya matena. O ile a rola leseka a le bea ka potleng ya gagwe.	Ke phetha ka gore Atang o nyaka go ipolokela leseka ka gore le botse kudu. Ga a kgone go thabela go le rwala ka gobane o dula a nagana ka maikutlo a mogwera wa gagwe ka mokgwa wo a mmonego a nyamile. Ke phetha ka gore o ya go bušetša leseka go Geeta, ka gore o le bea ka potleng ya gagwe.

Atang o be a kitimela gae a etšwa gagabo mogwera wa gagwe Molatelo. O be a le kgauswi le go fihla gae ge a bona selo se sengwe se mo tanya šedi. Ke selo se setalalerata sa go phadima. O ile a khunama gomme a hwetša e le leseka le lebotse, la go phadima, le le talalerata. Atang o ile a le topa gomme a tšwela pele go kitima. Letšatši le be le dikela, gomme o be a tshephišitše mmagwe gore o tla fihla pele ga ge go fifala.

Ge a fihla gae, o ile a šikinyetša leseka moyeng.

“Bona gore ke thwetše eng!” a bega.

O ile a le rwala letsogong gomme a le bogela. Le be le mo lekana tlwa!

“Naa o le hweditše kae, Atang?” gwa botšiša mmagwe. “Yo mongwe o swanetše go ba a le timeditše!”

“Gabotsebotse ke le thwetše tseleng, bjale ke la ka!” Atang a realo, a itebeletše seiponeng.

Mesong yeo e latelago, Atang o tšwetše ka ntle. O emišitše letsogo la gagwe gore mahlasedi a letšatši a phadimiše leseka la gagwe le leswa le le talalerata. O ile a le bogela ge le phadima ebile le kganya. Ga se nke a eba le selo se sebotse ka mokgwa wo.

Ke moka a bona moagišani wa gagwe, Geeta, a gagaba mmileng pele ga dintlo tša bona.

“Naa o dira eng?” Atang a botšiša.

“Ke nyaka leseka la ka. Ke nagana gore le wele maabane ge ke bapala!” Geeta a realo, a lebelelega a nyamile. “Ke leseka la ka leo ke le ratago.”

“Eya,” gwa realo Atang. Atang o be a ipotšiša gore ke leseka leo a le thwetšego. O ile a gogela letsogo la jesi ya gagwe fase.

“Ke tshepha gore o tla le hwetša!” a realo. Ke moka a kitimela morago ka ntlong.

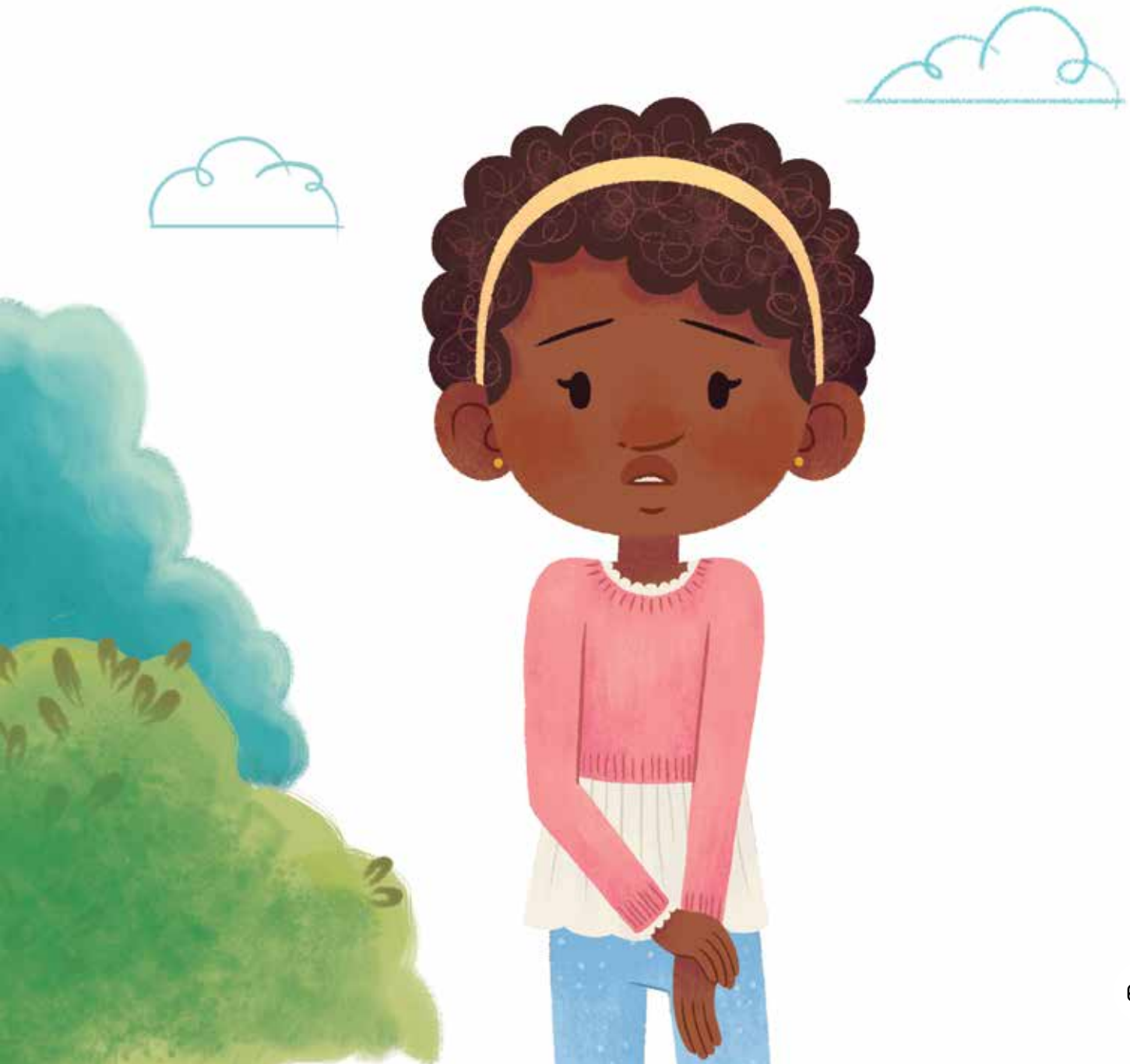

Ge Atang a fihla ka gae, o ile a bogela leseka la gagwe letsogong. Ke moka a itebelela seiponeng. Leseka le be le kganya e le le lebotse. O be a fela pelo ya go le bontšha bagwera ba gagwe sekolong letšatši le le latelago. Ke moka a nagana ka Geeta.

“Go tla ba bjang ge Geeta a ka bona leseka le leswa leo a le timeditšego e le la ka?” Atang a ipotšiša. O ile a le hlobola gomme a le bea.

Letšatši le le latelago ka nako ya go khutša, Atang o be a dutše le Geeta le Molatelo.

“Ke timeditše leseka la ka leo ke le ratago kudu mafelelong a beke. E be e le le talalerata la go phadima,” Geeta a realo.

Atang o ile a nagana ka leseka le le talalerata la go kganya ka laiking ya gagwe. Bjale o na le bonnete bja gore ke la Geeta.

“Eupša ke le thwetše. Ke la ka bjale!” Atang a nagana. A se ke a bolela selo.

Ge Atang a fihla gae go tšwa sekolong, o ile a ntšha leseka lela gomme a le rwala. O ile a le bogela letsogong la gagwe. Ke moka a itebelela seiponeng.

Leseka le be le phadima kudu. Ga se nke a be le selo se sebotse bjalo. Ke moka Atang a nagana ka sefahlego sa Geeta sa go nyama ka nako ya matena. O ile a rola leseka a le bea ka potleng ya gagwe.

Atang o ile a ya ntlong ya baagišani ba ga Motsomi gomme a kokota mojako. Ge Geeta a araba, o ile a šikinyetša leseka godimo.

“Bona gore ke thwetše eng!” a mmegela.

Sefahlego sa Geeta se ile sa ela. Atang o be a thabile bjalo ka Geeta ge a mo thuša go rwala leseka la go phadima le le talaterata letsogong.

“Ke a leboga Atang,” gwa realo Geeta. “O nthabišitše kudu lehono!”

Go Bala 1

Naa Atang o thwetše eng?
O thwetše leseka la go kganya, le letalalerata.

Naa Atang o thwetše leseka kae?
O le thwetše tseleng / mmileng.

Ke ka lebaka la eng Geeta a be a gagaba mmileng pele ga dintlo tša bona?
Ke ka lebaka la gore o be a timeditše leseka la gagwe! O be a nyaka leseka la gagwe.

Ke ka lebaka la eng Atang a se a rwala leseka ge a eya sekolong?
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore ka kgonthe leseka ke la Geeta.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa nyake ge Geeta a bona leseka.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka gore leseka e be la gagwe!

Go Bala 2

Ke ka lebaka la eng Atang a ile a gogela letsogo la jesi ya gagwe fase?
Go khupetša leseka leo a le thwetšego le gona o le apere.

Naa ke eng seo se thabišitšego Geeta?
Ge a hweditše leseka la gagwe.

Atang o tsebile bjang gore leseka e be e le la Geeta?
- Ka ge a bone Geeta a nyaka leseka la gagwe. Ka gobane Geeta o mmoditše gore o lahlegetšwe ke leseka la go phadima la mmala o motalalerata.

Ke ka lebaka la eng Atang a tšere sephetho sa go boetša leseka go Geeta?
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore leseka ke la mogwera wa gagwe.
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore o be a tla kgona go le rwala feela ka sephiring.
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore mogwera wa gagwe o be a tla thaba ge a ka hwetša leseka la gagwe.
- Ke ka lebaka la gore go be go lokile go dira bjalo!

KANEGELO YA 6
MODIŠA YO A GOELEDITŠEGO A RE, ‘TAU!’

Tabakgolo: Re leka go botega

Tshedimošo ya bokamorago

- Kanegelo ya dingwalwa tše e sego tša nnete.
- E diragetše mo Botswana.
- E diragetše matšatšing a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go nagana ka gore go botega go ra eng — le gore ditlamorago tša go bolela maaka e ka ba dife.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kanegelo ye ke nonwane, kanegelo ye e sego ya nnete yeo e nago le thuto ye e kwagalago ya boitshwaro. Thuto ya kanegelo ye ke gore go na le ditlamorago tša go bolela maaka.
- Kanegelo ye e ka thuša barutwana go nagana ka mabaka le ditlamorago. Mohlala: ge o bolela maaka gantši (lebaka), batho ba ka tlogela go go kgolwa ge o tloga o le mathateng (ditlamorago)
- Kanegelo ye e ka thuša barutwana ba gago go ba le dikakanyo tše di fapanego. Mohlala: Ke ka lebaka la eng mošemane wa modiši mo kanegelong a goelela a re ‘tau’? (Na o lewa ke bodutu, o a tšwafa goba o tšhogile?) Mafelelong, ke ka lebaka la eng badudi ba motse ba sa tle go mo thuša? (Na ba nagana gore o bolela maaka goba ga a botege?)

Leano la Kwešišo: Diragatša kakanyo

- Seo e lego sona: Go phopholetša dilo tšeo mongwadi a sa di hlalošego thwii, a šomiša mehlala kanegelong.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša ditlhalošo tše di tseneletšego le melaetša ye e utilwego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go fihlelela diphetho ge o bala, le go kwešiša kanegelo le baanegwa bokaone.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
75, 1	Ke moka a akanya gore go be go tla direga eng ge tau ye nngwe e ka hlasela ye nngwe ya dikgomo tša gagwe tše bohlokwa. O ile a goeletša a re, “Tau! Tau! Tau e kitimiša dikgomo tša gešo!”	Ke phetha ka gore Modise o be a ikwa a tšhogile goba a tshwenyegile ka seo se bego se tla direga ge tau e be e ka hlasela dikgomo tša gagwe. Ke phetha ka gore o nyaka go tseba ge e ba batho ba tla tla go tlo mo thuša.
80, 1	Bjale nakong ye, ga go na le yo a tlilego a kitima. Badudi ba be ba nagana gore Modise o ba tlaetša gape.	Ke phetha ka gore ge badudi ba motse ba ekwa Modise a goeletša, ba ile ba kgokologa maahlo gomme ba mo hlokomologa mo nakong ye!

Mesong ye mengwe le ye mengwe ka mahube, Modise o be a etšwa go yo hweletša dikgomo tša gabo bjang bjo botala kudu gore dikgomo tša gagwe di fule. Letšatši ka moka, o be a diša dikgomo ka lerato a di šireletša kotsing efe goba efe.

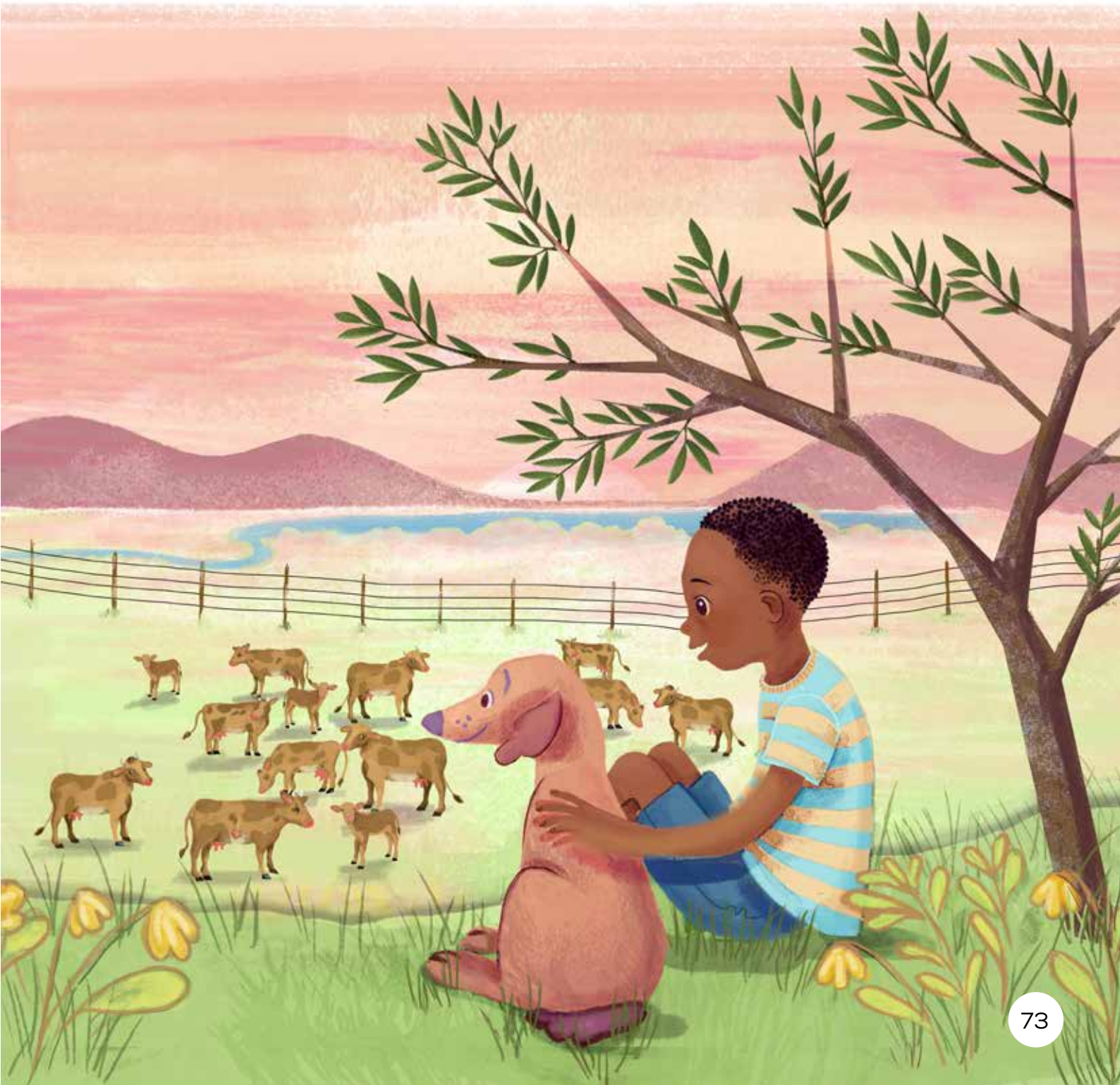

Mantšiboa a mangwe, ge Modise a batamela ntlo ya gabo, o ile a feta badudi ba mo motseng ba dutše ka sediko ka ntle, ba boledišana ka ditaba tša letšatši.

“Ke kwa gore tau ye nngwe e šwahlile phakeng ya hlasela namane yeo e sa tšwago go tswalwa!” yo mongwe wa badudi a bolela ka go goeletša.

“Ke badile ka ga ramahlale yo a nyakago gore re pente mahlo ka morago ga dikgomo go leka go di šireletša go hlaselwa ke tau!” modudi yo mongwe a sega.

“Naa re tla dira eng ge tau e ka tla ya hlasela dikgomo tša motsana wa gaborena?” modudi wa boraro a akanya.

Mesong ya letšatši la go latela Modise o ile a sepetša dikgomo tša gabo kgauswi le legora la Makgadikgadi Pans National Park. O ile a bona thutlwa e fula mehlareng ye metelele. O ile a akanya ge eba ditau di ka hlasela dithutlwa. Ke moka a akanya gore go be go tla direga eng ge tau ye nngwe e ka hlasela ye nngwe ya dikgomo tša gagwe tše bohlokwa.

O ile a goeletša a re, “Tau! Tau! Tau e kitimiša dikgomo tša gešo!”

Badudi ba ile ba kitimela go tlo thuša modiša go tšhošetša tau gore e tšhabe. Ge ba fihla mathokong a phaka, tau e be e se gona, ebile go se na le seka sa go e rakediša. Modise o ile a palelwa ke go itshwara a segasega ge a bona difahlego tša go gakanega.

“O se goeletše wa re, ‘tau’ le ge e se gona, Modise!” badudi ba popoduma ge ba boela morago.

Mathapameng ao a latelago, Modise o be a jewa ke bodutu ge a dutše ka fase ga mohlare o mogolo wa mobaobao a dišitše dikgomo tša gabo di fula. O ile a segasega ge a nagana ka ga difahlego tša go gakanega tša badudi ge ba lemoga gore ba be ba tlaeditšwe. O ile a phetha ka gore go tla thabiša go ba tlaetša gape.

A hemela teng a goeletša a re, “Tau! Tau! Tau e kitimiša dikgomo tša gešo!”

Badudi ba tlile ba kitimela go tlo thuša modiša go tšhošetša tau. Ge ba fihla mohlareng wa mobaobao, ba ile ba se hwetše tau gape, ebile go se na le seka sa go e rakediša. Modise o ile a segela godimo ge a bona difahlego tša bona tša go selekega.

“O se ka wa goeletša wa re, ‘tau’ ge e se gona!” modudi a goeletša.

“Ke go hloka mekgwa le tlhompho go re tlaetša!” modudi yo mongwe a goeletša ge a boela morago.

Letšatši leo le latelago Modise o ile a iša dikgomo tša gagwe go yo nwa meetse nokeng. O ile a dula a lora ka marara ao a a dirilego badudi ba bangwe.

Eupša ka pejana, gwa hlaga se sengwe sa go se loke. A makatšwa ke ge a ekwa dikgomo tša gabo di llela godimo. Ditšhipi tša tšona di be di lla kudu di tšhabela mathokong ohle. Ke moka, taugadi ya taboga go tšwa ka sethokgweng e lebantše namane ya gagwe ye nnyanenyane. Modise ga se a kgolwa mahlo a gagwe.

“Tau! Tau! Tau e kitimiša dikgomo tša gešo!” Modise a goeletša ka tlalelo.

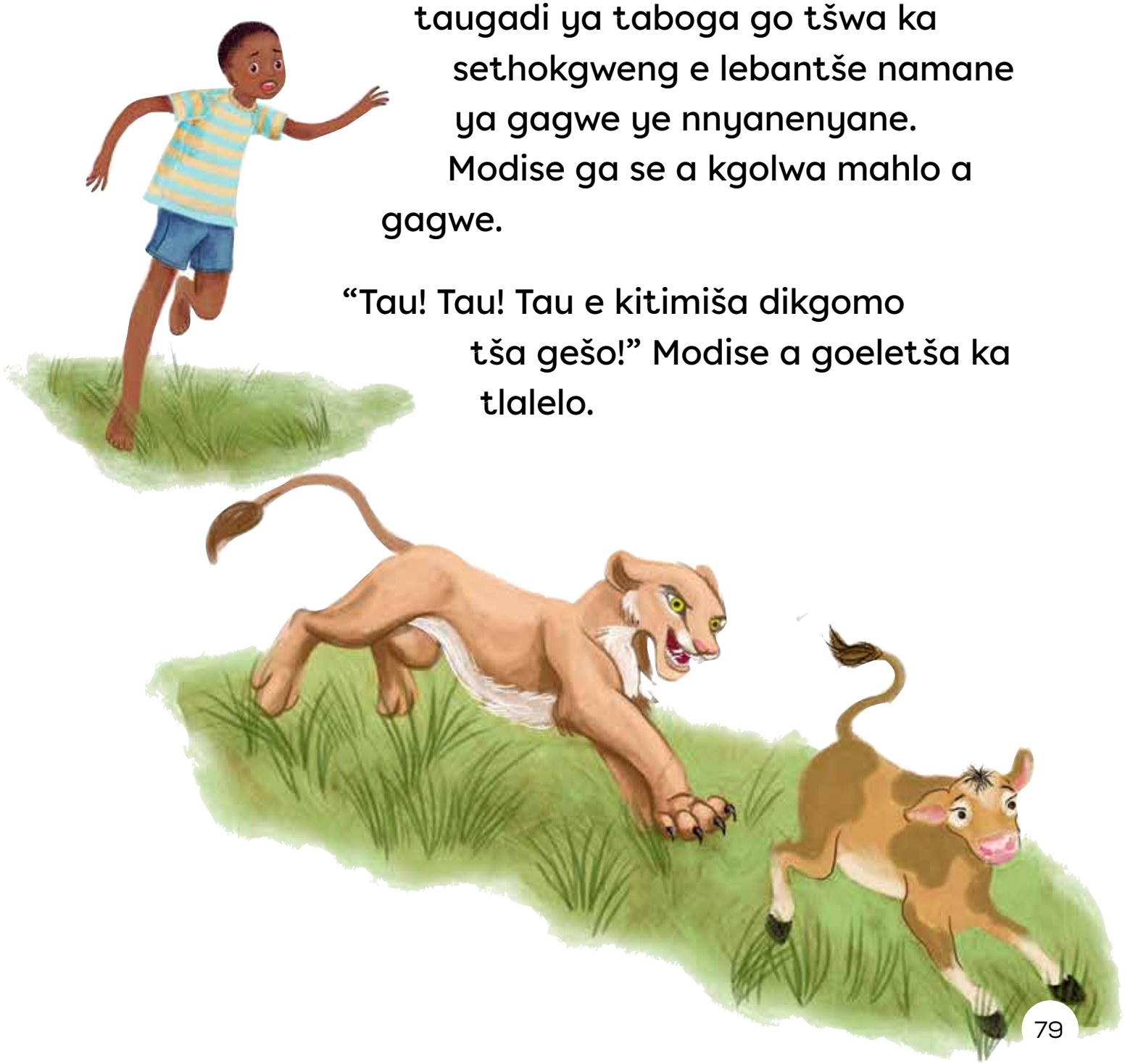

Bjale nakong ye, ga go na le yo a tlilego a kitima. Badudi ba be ba nagana gore Modise o ba tlaetša gape.

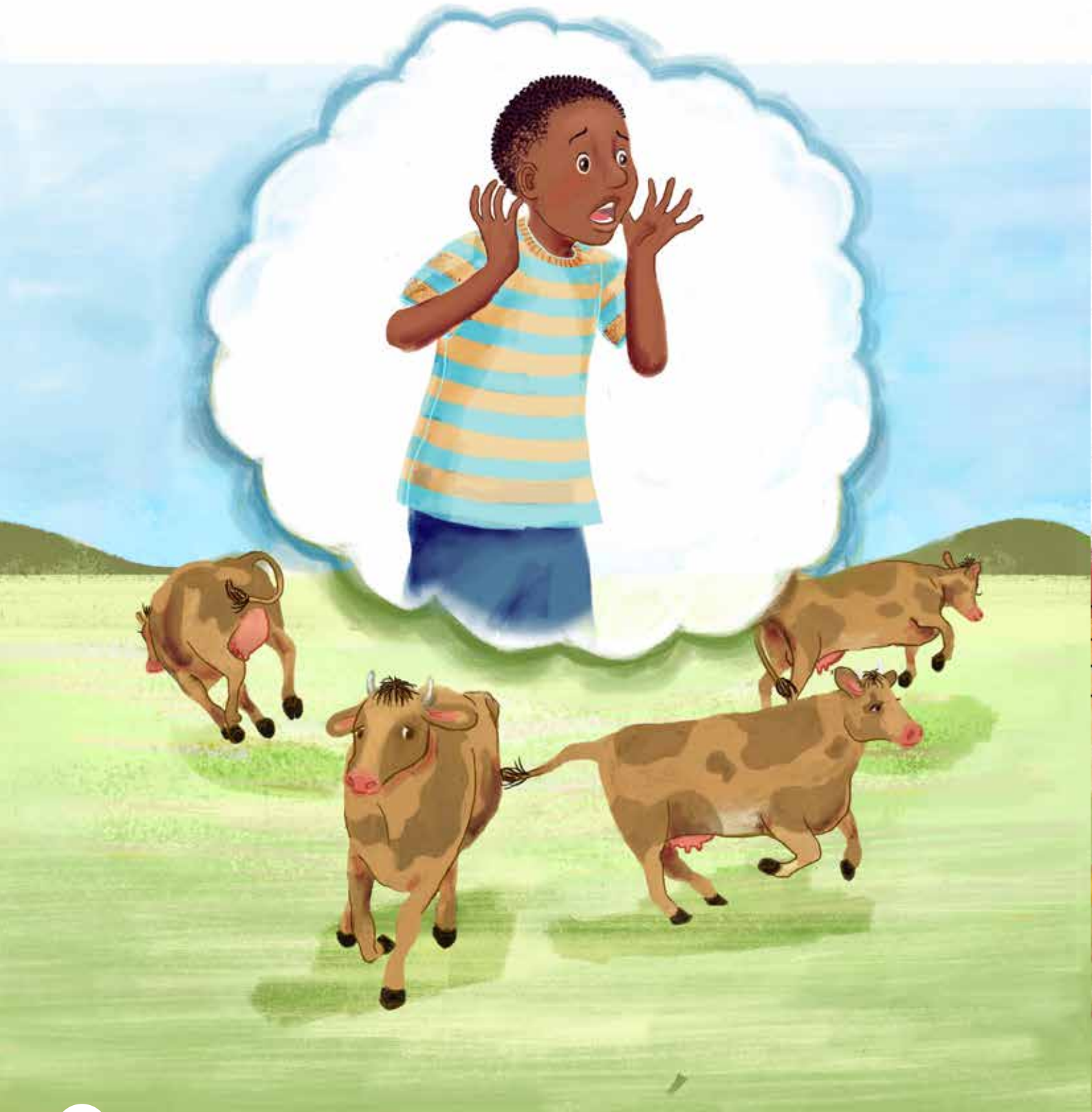

Ge letšatši le dikela, badudi ba ile ba makala gore ke ka lebaka la eng Modise a sešo a boa gae. Ba ile ba nyaka gohle go fihlela ba mo hwetša a lla – a tšhogile kudu a palelwa le ke go šikinyega. Taugadi e be e dutše godimo ga sebolawa sa yona, sefahlego sa yona se tletše madi.

“Go be go tloga go na le tau mo! Mohlape wa ka o phatlaletše! Ke ile ka goeletša ‘tau!’ Ke ka baka la eng o se wa tla?” Modise o ile a botšiša a thothomela

Mokgalabje yo mongwe o lekile go kgothatša mošemane ge ba boela motsaneng.

“Re tla go thuša go hwetša dikgomo tša gago tšeo di timetšego gosasa,” a realo, a tshwara Modise ka letsogo. “Ga go yo a tlilego go go thuša ka gobane ga go na motho yo a kgolwago moaketši... le ge a bolela nnete!”

Gomme go tloga letšatši leo, Modise a tšea sephetho sa gore a ka se tsoge a lekile go tlaetša badudi gape.

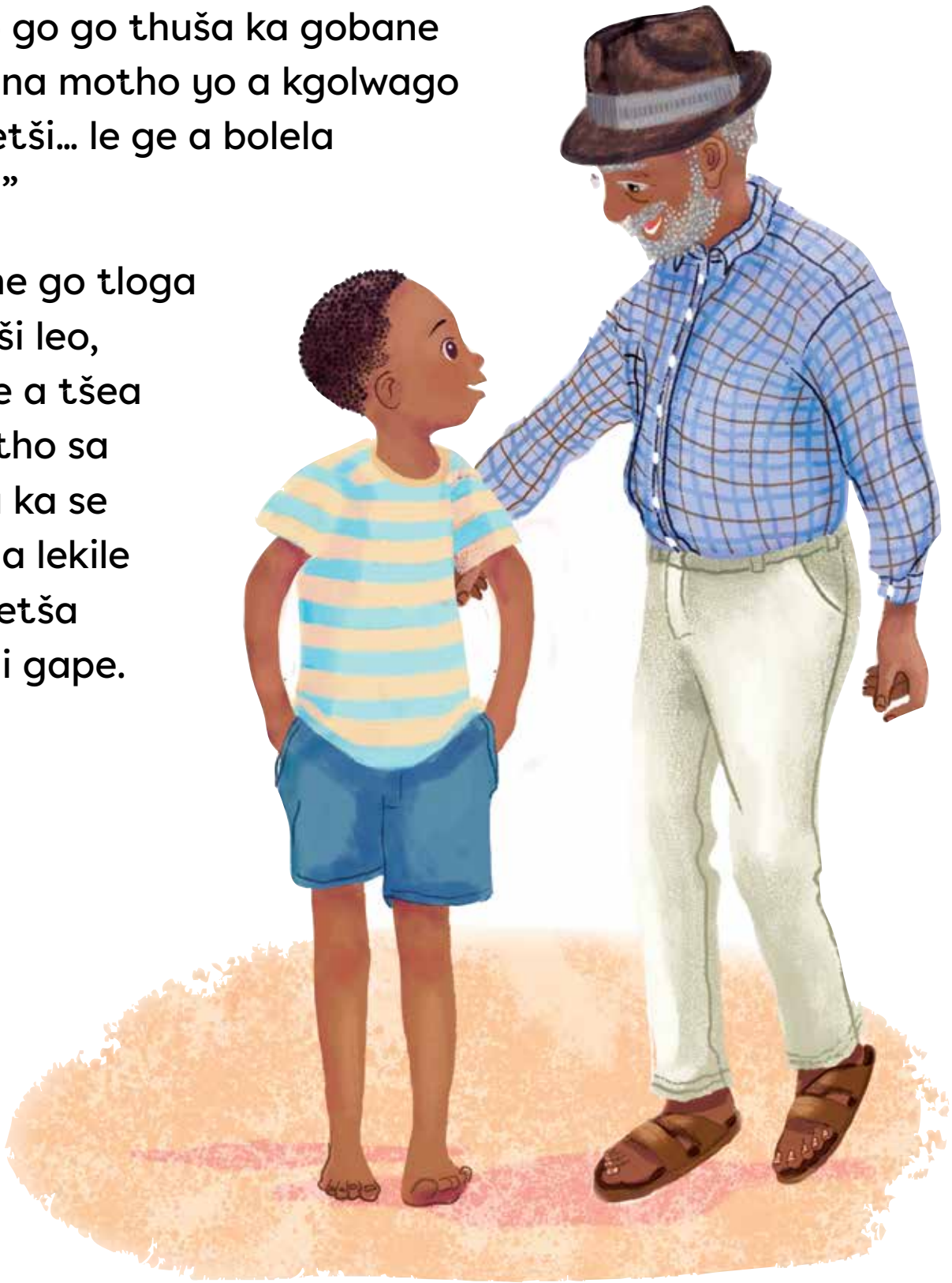

Go Bala 1

Naa Modise o tlaeditše badudi ba bangwe gakae?
O ba tlaeditše gabedi.

Naa ke phoofolo efe yeo e hlasetšego dikgomo tša gabo Modise?
Tau e hlasetše dikgomo tša gabo.

Ke ka lebaka la eng badudi ba se ba tla ba kitima ge tau e hlasela dikgomo tša gabo Modise ka nnete?
- Ke ka lebaka la gore Modise o goeleditše a re, “tau!” gabedi pele, le ge e be e se gona ka nnete!
- Ke ka lebaka la gore Modise o be a ba tlaeditše gabedi, gomme ba be ba se sa mo kgolwa.
- Ke ka lebaka la gore go be go kwagala go swana ge Modise a bolela maaka le ge a bolela nnete.
- Ke ka lebaka la gore ga go yo a kgolwago moaketši – le ge a bolela nnete.

Go Bala 2

Naa Modise o boletše maaka afe?
O boletše maaka a gore go na le tau yeo e kitimišago dikgomo tša gabo, le ge go be go se bjalo.

Naa o ka akanya gore Modise o dula kgauswi le phaka efe ya setšhaba?
Ke akanya gore Modise o dula kgauswi le Makgadikgadi Pans National Park ka gore o fudiša dikgomo tša gabo kgauswi le legora la phaka.

Ke ka lebaka la eng Modise a tšea sephetho sa go se sa tlaetša badudi gape?
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore go ba dirile gore ba kwe ba sa hlomphega / nyamile/ tenegile.
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore ge a ba tlaetša, ba be ba ka se kgone go tla ge a ba nyaka ka nnete.
- Ke ka lebaka la gore o bone gore go tlaetša batho go na le ditlamorago tše mpe.

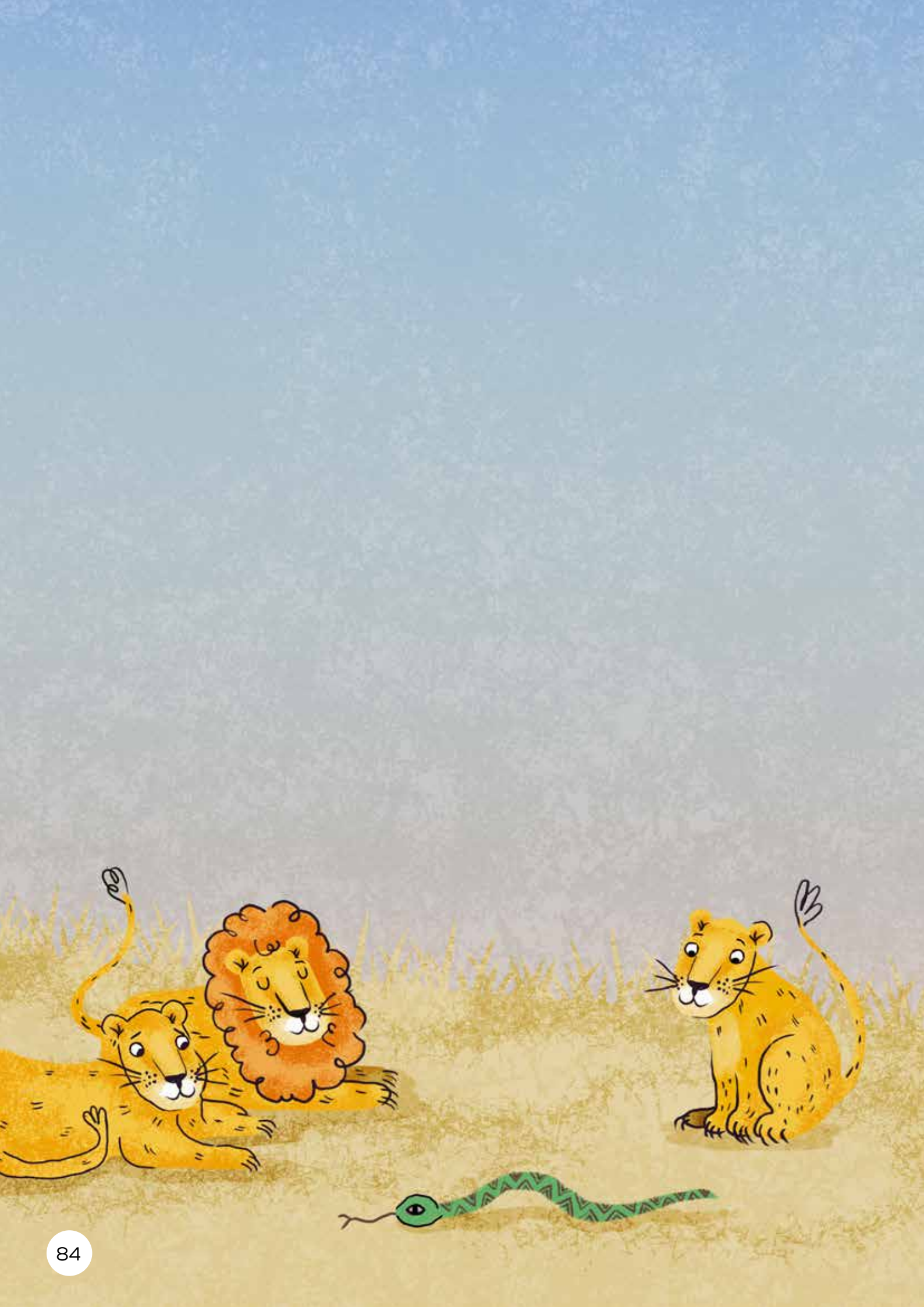

KANEGELO YA 7

BOPHELO BJO BO SE NAGO MAGOMO

Tabakgolo: Thuto ya rena

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše e lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragetše kua Tanzania.
- E diragetše matšatšing a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go ithuta ka botlalo ka motho wa tsebo yo a bitšwago Rebeca Gyumi, yo a gotšego a tseba gore thuto e bohlokwa bjang go bana ka moka.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Rebeca Gyumi ke ramolao wa Tanzania le molwela ditokelo tša bana yo a šomilego go šireletša basetsana lenyalong la go nyalwa e sa le ba bannyane. Ge e be e sa le mosadi yo moswa, Rebeca o ile a eta pele molato wa kgoro ya tsheko wo o atlegilego wo o thušitšego go fetoša melao gore basetsana ba be bonnyane bja 18 gore ba nyalwe kua Tanzania.
- Rebeca o bolela phatlalatša gomme o šomiša dikanegelo, dikolo, le mananeo a setšhaba go thuša basetsana go ikwa ba bolokegile le go kgona go bega mathata a bona gape ba kgone go itirela dikgetho tša bona ka bobona.

Leano la Kwešišo: Dira ditshekatsheko

- Seo e lego sona: Go tšea sephetho ge e ba o rata kanegelo goba diphetho tšeo baanegwa ba di tšerego.
- Go reng re se šomiša: Go bopa dikgopolo tša gago le go kwešiša kanegelo maemong a a tseneletšego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go nagana ka molaetša wa kanegelo le seo o se dumelago mabapi le wona.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
89, 3	“Mma wa ka o mpoditše gore lenyalo le bohlokwa go feta sekolo go basetsana,” gwa realo mogwera yo mongwe.	A re sekasekeng bothata kanegelong ye: ga se batho ka moka bao ba naganago gore basetsana ba nyaka thuto.
92, 1, 1	Bošegong bjoo, Rebeca a botša mmagwe ka basetsana ka moka bao ba tlogetšego sekolo. “Ka kgopelo hle ntumeleleng gore ke tsene sekolo!” Rebeca a lla. “Sekolo se bohlokwa kudu!” mmagwe a boeletša, “go basetsana le bašemane!”	Ke dira tshekatsheko yeo mmago Rebeca a naganago gore thuto e bohlokwa go mang le mang – basetsana le bašemane. Ga ke nagane gore mmago Rebeca o tla mo dira gore a tlogele sekolong.

Rebeca o be a letetše go thoma sekolo bophelong bja gagwe ka moka! Go tloga mola e sa le lesea le lennyane, batswadi ba gagwe ba ile ba mmotša ka mokgwa wo thuto e lego bohlokwa ka gona.

“Sekolo se bohlokwa kudu,” mmagwe a bolela ka boleta.

“Thuto ya gago e tla go fa bophelo ka ntle le magomo!” mmane wa gagwe a mo opelela.

Ge a gola, Rebeca o be a rata sekolo. O be a na le bagwera ba bantši ba basetsana ba bohlale, ba go ba le talente sekolong sa Phoraemari ya Mazengo motsaneng wa gabo wa Dodoma, nageng ya Tanzania.

“Sekolo se bohlokwa kudu!” mmagwe o be a mmotša mesong ye mengwe le ye mengwe.

“Thuto ya gago e tla go fa bophelo ka ntle le magomo!” mmane wa gagwe o be a mmotša mathapameng a mangwe le a mangwe.

Ge Rebeca a gola, ba bangwe ba basetsana ka mphatong wa gagwe ba ile ba kgaotša go tla sekolong. Rebeca o ile a ikwa a ka dira selo se sengwe le se sengwe ka thuto! Eupša, o ile a lemoga gore ga se ba mphato wa gagwe ka moka ba ba hweditšego molaetša wa go swana le wa gagwe ka gabo.

“Kgaetšedi ya ka e re banenyane ga ba bohlale bjalo ka bašemane!” yo mongwe wa bagwera ba gagwe o ile a mmotša.

“Mma wa ka o mpoditše gore lenyalo le bohlokwa go feta sekolo go basetsana,” gwa realo mogwera yo mongwe.

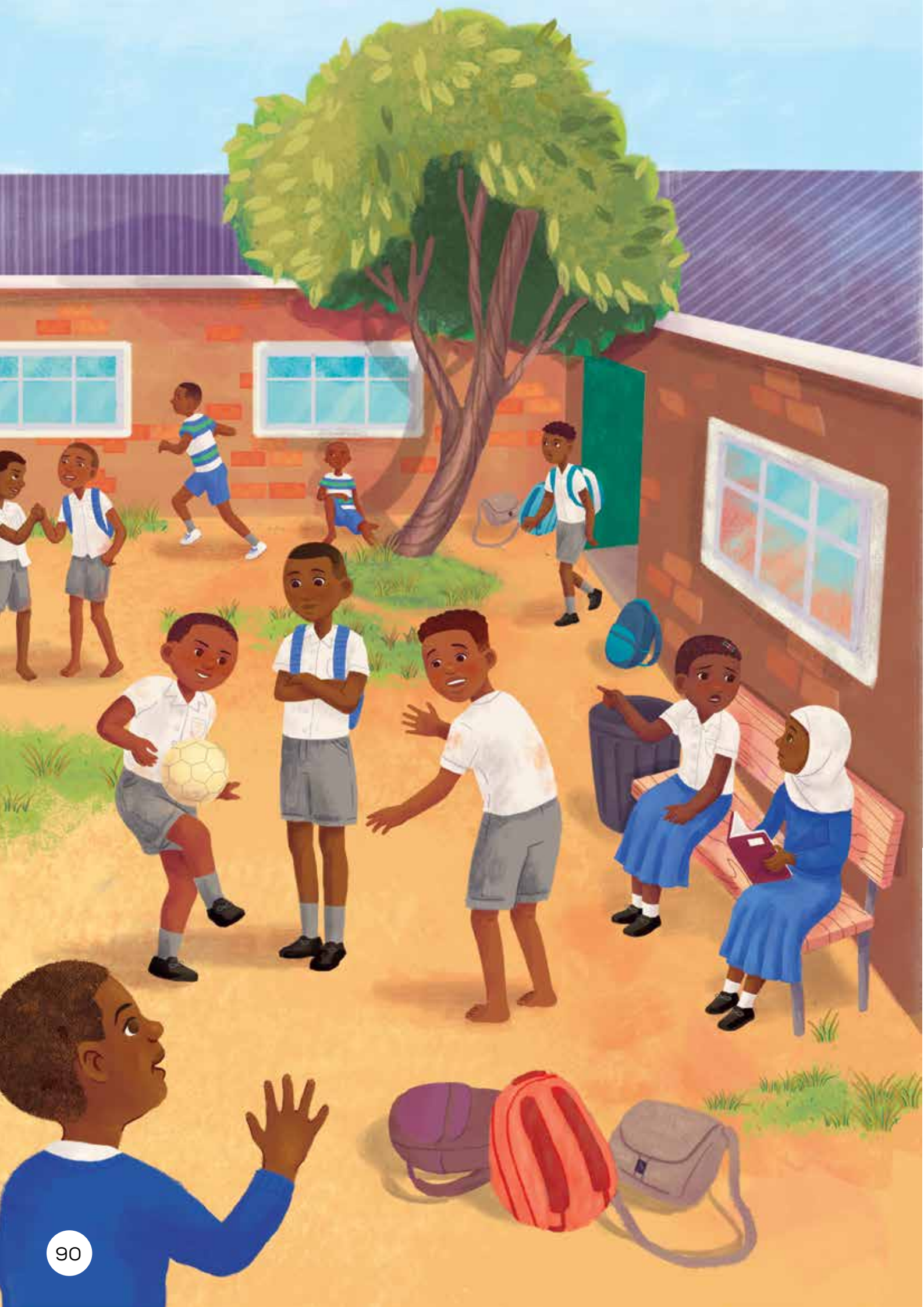

Go be go na le basetsana ba se ba kae mephatong ya sekolong seo se Phagamego sa Kilakala.

“Naa Adla o ile kae?” Rebeca a botšiša mogwera wa gagwe Joyce ka letšatši le lengwe ge ba sepela mmogo ba etšwa sekolong. “Adla, o na le monna bjale,” Joyce a araba.

“Naa o gopola Zahra?” Joyce a botšiša. “Le yena o nyetšwe, ka fao ga a sa tla sekolong.”

“Zahra o be a kgona Dipalo. Ke be ke fela ke nagana gore o tla ba ngaka.” Rebeca a realo.

“Ke ka lebaka la eng go se na le mošemane yo a tlogetšego sekolo, eupša basetsana ba bantši ba tlogetše?” Rebeca a ipotšiša.

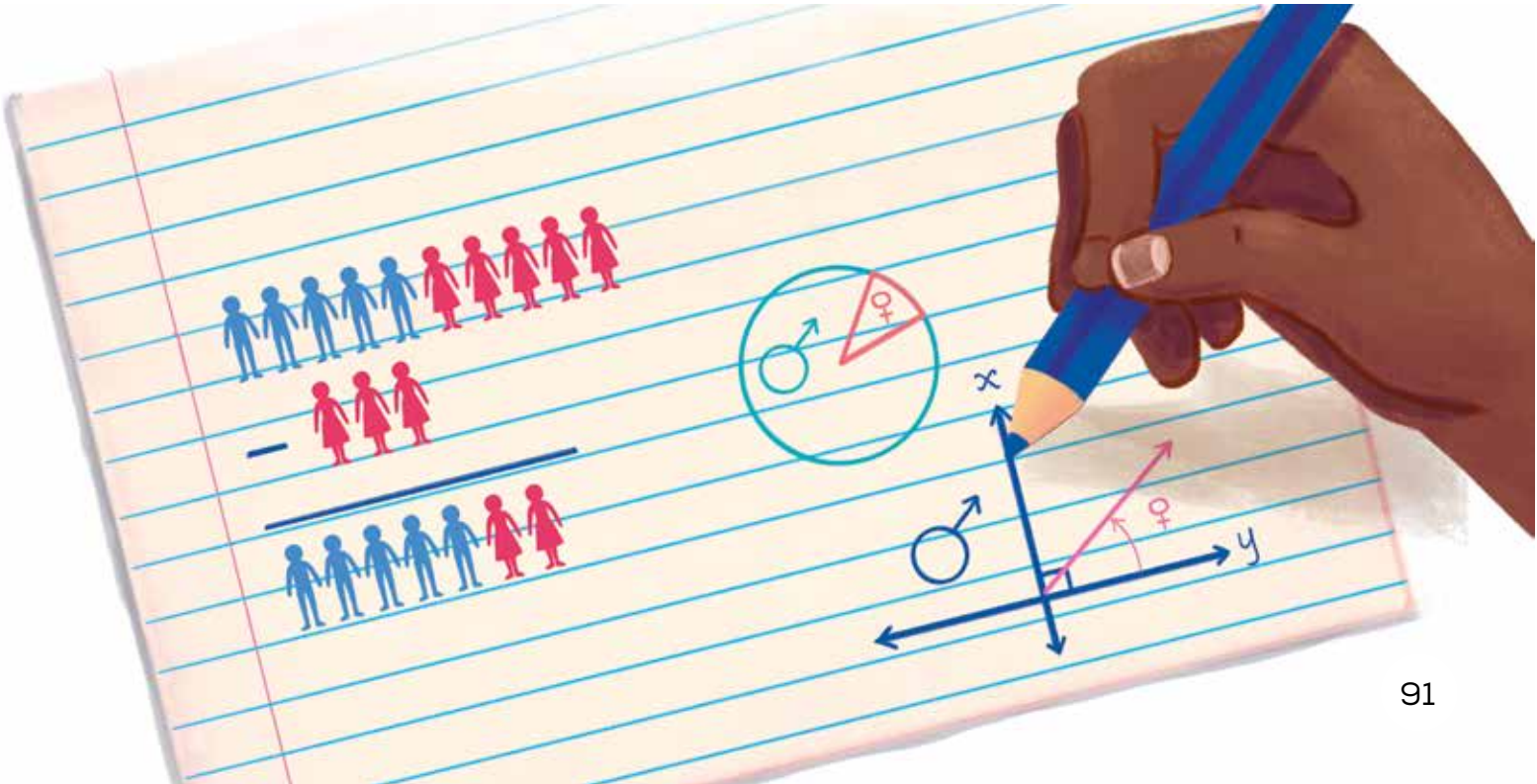

Bošegong bjoo, Rebeca a botša mmagwe ka basetsana ka moka bao ba tlogetšego sekolo.

“Ka kgopelo hle ntumeleleng gore ke tsene sekolo!” Rebeca a lla.

“Sekolo se bohlokwa kudu!” mmagwe a boeletša, “go basetsana le bašemane!”

“Thuto ya gago e tla go fa bophelo ka ntle ga magomo!” mmane wa gagwe a boeletša.

Rebeca a ikwa a na le mahlatse. O be a duma eke basetsana ka moka ba ka ba le thekgo ya go swana le yeo a nago le yona ka gae. Rebeca o ile a tšea sephetho sa gore o tla šomiša thuto ya gagwe go thuša basetsana gore ba swane le yena.

Kua Yunibesithing ya Dar es Salaam, Rebeca o ile a tšea sephetho sa go ithutela molao. O ile a ithutela molao wa Tanzania, wo o bego o dumelela basetsana go nyalwa e sa le ba bannyane – ba sa na le mengwaga ye 14 feela. Mengwaga ya bašemane e be e le 18!

“E swanetše go ba e le lona lebaka la gore basetsana ba bantši ba tlogele sekolo,” Rebeca a nagana. “Ke ile go fetoša molao wo!”

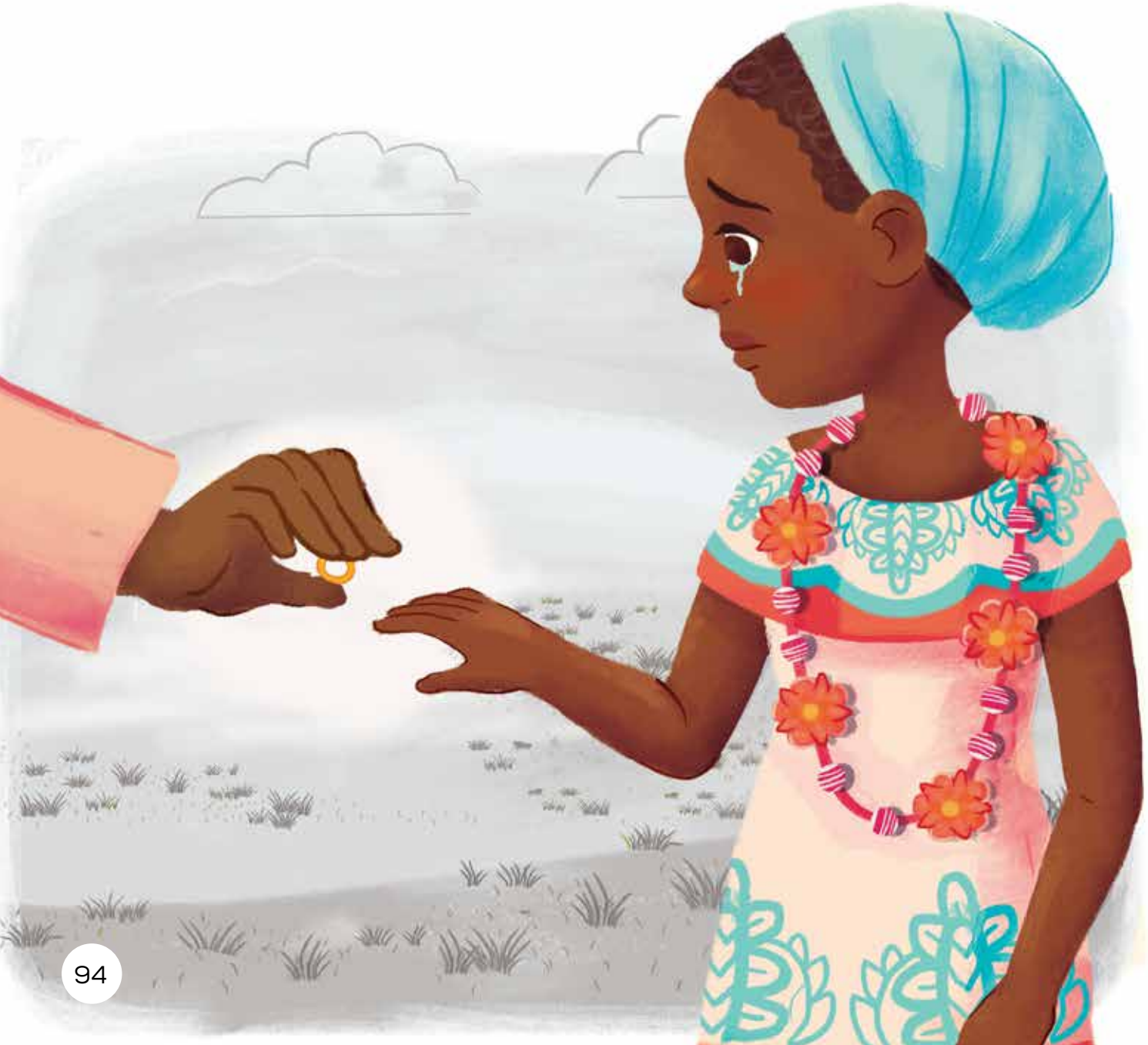

Ge a se no aloga dithutong, Rebeca le bašomi-mmogo ba ila ba šoma ka maatla go leka go fetoša molao. Batho ba bantši ba be ba re ba šoma kgahlanong le ditšo tša Tanzania, eupša Rebeca o ile a ganetša. “Setšo se sengwe le se sengwe seo se kwešago basetsana bohloko ga re a swanela go se kgomarela!” a nganga.

Rebeca le bašomi-mmogo ba gagwe ba ile ba tšweletša dingangišano tša bona pele ga baahlodi kgorong kgolo ya tsheko ya Tanzania. Baahlodi ba ile ba dumelelana le sehlopha sa Rebeca, gomme ba tšea sephetho sa go fetoša molao wa Tanzania. Se se be se era gore mengwaga ya basetsana ya go nyalwa semmušo e ile ya fetošwa go ba ye 18, go swana le ya bašemane!

Le ge molao o be o fetošitšwe, Rebeca ga se a tlogela go šoma kudu go lwela ditokelo tša basetsana. Rebeca o sa šoma a sa lape go kgonthišiša gore basetsana ka moka ba tsebe gore sekolo se bohlokwa, le gore thuto e tla ba fa bophelo ka ntle le magomo.

Go Bala 1

Naa kanegelo ye e diragala kae?
Tanzania.

Naa bothata ke eng mo kanegelong?
- Bothata ke gore basetsana ba tlogela sekolo.
- Bothata ke gore batho ba bangwe ba nagana gore thuto ga e bohlokwa gakaalo go basetsana.

Naa Rebeca o dirile eng go leka go rarolla bothata bjo?
- O tšere sephetho sa go ba ramolao.
- O ile a lwa kgahlanong le melao ya go hloka toka.

O nagana gore ke ka lebaka la eng Rebeca a kgotleletše go tsena sekolo?
- Ke ka lebaka la gore o be a rata sekolo.
- Ke ka lebaka la gore ba lapa la gagwe ba be ba nagana gore thuto e bohlokwa.
- Ke ka lebaka la gore ba lapa la gagwe ba be ba nyaka gore a be le bophelo bjo bo se nago magomo.
- Ke ka lebaka la gore o be a fela a botšwa gore thuto ke selo sa bohlokwa kudu – go basetsana le bašemane.

Go Bala 2

Naa ke mang a botšago Rebeca gore thuto e bohlokwa?
Batswadi ba gagwe.

Ke ka lebaka la eng basetsana ba be ba tlogela sekolo pele ga bašemane?
- Ke ka lebaka la gore ba be ba nyalwa.
- Ke ka lebaka la gore molao o be o re basetsana ba ka nyalwa e sa le ba bannyane ka mengwaga ge go bapetšwa le bašemane.

Naa o ka fa tshekatseko ka Rebeca? O nagana gore ke motho wa mohuta mang?
Ke nagana gore ke... ka lebaka la gore...

Ke ka lebaka la eng Rebeca Gyumi a be a na le maikemišetšo a go fetoša molao wa Tanzania?
- Ke ka lebaka la gore o be a rutilwe gore thuto ke selo se bohlokwa kudu.
- Ke ka lebaka la gore o bone gore molao o re basetsana ba bantši ba tlogetše sekolo ge go bapetšwa le bašemane.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go kgonthišiša gore basetsana ka moka ba hwetše thuto pele ga ge ba nyalwa.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka gore basetsana ba tsebe gore ba ka kgona go ba se sengwe le se sengwe seo ba ratago go ba sona!
- Ke ka lebaka la gore o bone gore molao o be o na le seabe seo se sa lokago go basetsana ba motseng wa gabo.

KANEGELO YA 8

NTWA YA MALALA YA GO LWELA THUTO

Tabakgolo: Thuto ya rena

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše e lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragetše kua Pakistan.
- E diragetše matšatšing a a fetilego (e diregile mo e ka bago ka 2012).
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go ithuta ka botlalo ka motho wa tsebo yo a bitšwago Malala Yousafzai, yo a tšwelago pele go lwela basetsana ka moka gore ba be le thuto.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Lefaseng ka bophara, basetsana ba go feta dimilione tše 130 ba tšwile sekolong ka lebaka la kgethollo ya bong.
- Malala Yousafzai (e bitšwa: Mah-lah-lah yoo-sahf-zai) ke mosetsana wa Pakistan yo a boletšego ka ditokelo tša bana ka moka tša go ya sekolong, kudukudu basetsana.
- O thuša bana ka go bolela, go ngwala (kanegelo ya gagwe e ka pukung yeo e bitšwago '*I Am Malala*'), le mananeo a thekgo ao a romelago basetsana sekolong.

Leano la Kwešišo: Dira dikgokagano

- Seo e lego sona: Go nagana ka fao kanegelo e amanago le bophelo bja gago, gammogo le dipuku tše dingwe, goba lefase.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša kanegelo bokaone ka go e kgokaganya le dilo tšeo o šetšego o di tseba.
- Ka fao e thušago: E dira gore kanegelo e be le mohola kudu le go ba bonolo go e gopola.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
102, 4	“Ke mošomo wa ka go kgonthišiša gore basetsana ba motsana wa gaborena ba hwetša menyetla yeo bašemane ba nago le yona,” tatago Malala a bolela a tiišitše. O ile a bogela ge Malala wola o monnyane a gola gomme a ithuta le basetsana ba bangwe ba bannyane ba Mingora.	Nka dira kgokagano. Bobedi Malala le Rebeca Gyumi ba be ba na le malapa a a ba thekgago ka gae. Malapa ka bobedi a be a na le tlhokomelo ya go netefatša gore basetsana ba bona ba hwetša thuto ye botse.
111, 1	Ge a na le mengwaga ye 17, Malala o ile a amogela Sefoka sa Tlhompho sa Khutšo. E be e le mothopa sefoka yo monnyannyane wa mathomo! Malala o tšwela pele go šoma gore basetsana ba kgone go ithuta le go ba baetapele.	Bobedi Malala le Rebeca ba tšwela pele go lwela basetsana gore ba ye sekolong. Bobedi ba na le tlhologelo ya gore basetsana ba be le menyetla yeo e swanago le ya bašemane.

Malala o belegwe toropong ya Mingora nageng ya Pakistan kgweding ya Phupu 12, 1997.

“Ge feela e ka be e le mošemane!” yo mongwe wa baagišani a botša Ziauddin, tatago Malala.

“Naa ke eng seo o ka se dirago ka mosetsana? A ka se tsoge a go tlišeditše mahlatse!” gwa realo yo mongwe, a šikinya hlogo.

“Ke tla fa Malala wo o monnyane monyetla o mongwe le o mongwe woo mošemane a bego a tla o hwetša,” tatagwe a fetola, a lebeletše leseana la gagwe ka mahlong a magolo.

Ziauddin o ile a boloka tshephišo ya gagwe ya go nea Malala le basetsana ba go swana le yena monyetla wo mongwe le wo mongwe wo bašemane ba bego ba ka o hwetša. O ile a thoma sekolo sa basetsana go la Mingora.

“Ke ka lebaka la eng o thoma sekolo sa basetsana?” yo mongwe wa baagišani a goeletša Ziauddin ge a eya mošomong.

“Go thuša eng go ruta basetsana?” yo mongwe a realo, a šikinya hlogo.

“Ke mošomo wa ka go kgonthišiša gore basetsana ba motsana wa gaborena ba hwetša menyetla yeo bašemane ba nago le yona,” tatago Malala a bolela a tiišitše. O ile a bogela ge Malala wola o monnyane a gola gomme a ithuta le basetsana ba bangwe ba bannyane ba Mingora.

Dilo ka moka di ile tša fetoga ge Talibane e tšea taolo ya mo motseng. Bophelo bo ile bja fetoga ka mekgwa ye mentši. Go ba le thelebišene go ile gwa iletšwa. Go bapala mmino go ile gwa iletšwa. Go tsena sekolo ga basetsana le gona go be go sa dumelelwa.

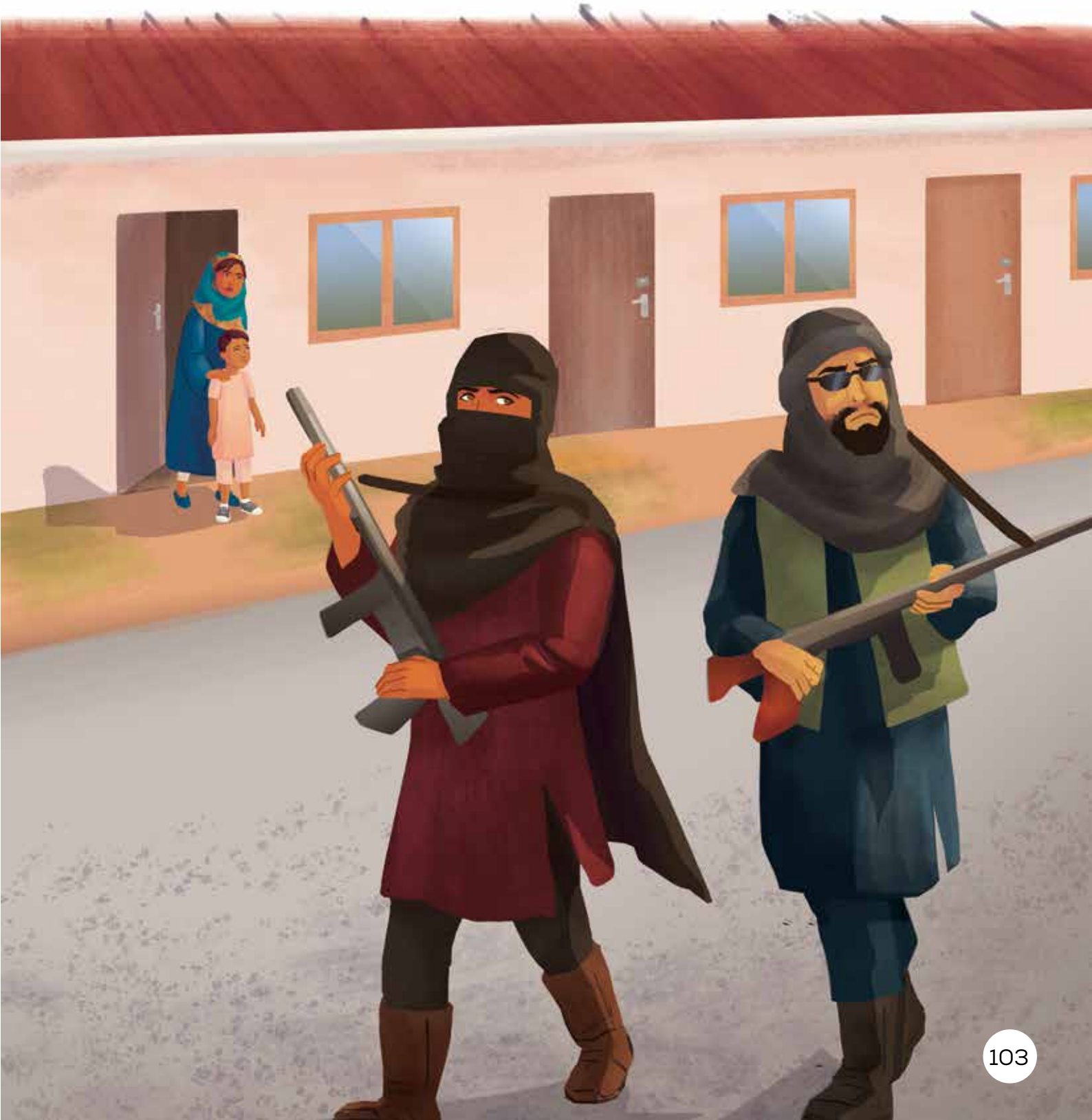

Talibane e be e šetše e sentše dikolo tša basetsana tša go feta tše 100 ka nako yeo ba botšago Ziauddin gore a tswalele sekolo sa gagwe. “Ke be ke nyaka go fa Malala le basetsana ba bangwe monyetla wo mongwe le wo mongwe woo bašemane ba nago le wona – eupša nka se bee polokego ya bona kotsing,” Ziauddin a nagana.

Malala o ile a šadiša ba mphato wa gagwe gabotse mahlo a gagwe a tletše dikeledi. O be a sa tsebe ge eba a ka tsoga a bile ka phaphošing le bagwera ba gagwe gape.

Ziauddin o ile a tšwela pele go ruta Malala dilo tše ntši ka gae. Eupša Malala o be hlologela go ithuta ka sekolong le basetsana ba bangwe ba go swana le yena.

Kgweding ya Lewedi 2008, Ziauddin o ile a iša Malala kua Peshwar Press Club, mokgahlo wa boraditaba. Gona fao, Malala o ile a fa polelo ya gagwe ya mathomo.

“Talibane e na le sebete sefe sa go tšea ditokelo tša ka tša go hwetša thuto?” Malala a botšiša batheeletši ba gagwe. Letšatši le le latelago, mantšu a gagwe a ile a tšwelela dikuranteng le dikanaleng tša thelebišene go ralala le Pakistan. Malala o tsebile gore mantšu a gagwe a tla befediša Talibane. A tšea sephetho sa gore a ka se dule a homotše – le ge seo se be se ka mo dira gore a bewe leihlo.

Malala o ile a tšwelapele go ntšha sa mafahleng a gagwe ka ditokelo tša gagwe tša thuto. O ile a ngwala poloko inthaneteng, gore batho bohle lefaseng ba kgone go kwešiša bothata bja gagwe. O ile a ba a tšwelela thelebišeneng.

“O tlogelela eng Malala a bolela thelebišeneng ka thuto ya basetsana?” Yo mongwe wa baagišani a sebela Ziauddin.

“Latela melao ya Talibane!” Yo mongwe a mo omanya, a šikinya hlogo ya gagwe.

“Ke file Malala menyetla yeo e swanago le ya bašemane, bjale o a ipolelela,” tatagwe a fetola ka go kgantšha.

Ge Malala a thoma go lemogwa kudu, o ile a bewa leihlo, gomme a hwetša matšhošetši a mantši a lehu. Malala o ile a tšhoga, eupša letšhogo la gagwe ga se la mo thibela go bolela legatong la basetsana.

Kgweding ya Diphalane 2012, tseleng ya go ya gae ge a etšwa go ngwala moleko, monna wa go apara seširasefahlego wa go swara sethunya o ile a namela ka peseng yeo e bego e nametšwe ke Malala. “Malala ke mang?” a botšiša. Ke moka, o ile a thunya Malala lehlakoreng la nngele la hlogo ya gagwe.

Malala o be a gobetše kudu eupša a sa phela. O ile a fofišetšwa go tšwa sepetleleng se sengwe sa Pakistan a išwa go se sengwe, gomme moragonyana a fofišetšwa go la UK go yo alafša.

Ge Talibane e lemoga gore Malala o a phela, ba ile ba hlagiša pego ya gore ba tla mo hlasela gape ge a ka boela Pakistan.

Eupša Malala o ile a hwetša melaetša ye mebotse lefaseng ka bophara.

“Re go leboga ge o lwetše thuto ya basetsana,” le lengwe la mangwalo la balega bjalo.

“O bontšhitše lefase ka mokgwa wo basetsana ba bangwe ba hlakelago go hwetša thuto. Re go leboga ge o thušitše go fetoša lefase,” gwa balega molaetša wa Feisipuku.

“Ke mošomo wa ka go kgonthišiša gore basetsana ka moka ba hwetša monyetla wo mongwe le wo mongwe woo bašemane ba nago le wona,” Malala a tšea sephetho.

Ge a na le mengwaga ye 17, Malala o ile a amogela Sefoka sa Tlhompho sa Khutšo. E be e le mothopa sefoka yo monnyanennyane wa mathomo! Malala o tšwela pele go šoma gore basetsana ba kgone go ithuta le go ba baetapele.

Go Bala 1

Naa Malala o belegwetšwe kae?
O belegwetšwe Mingora, Pakistan.

Naa ke ka lebaka la eng Malala a ile a swanelwa ke go tlogela go ya sekolong?
- O ile a swanelwa ke go tlogela go ya sekolong ka gore sekolo se be se iletšwa go basetsana.
- O ile a swanelwa ke go tlogela go ya sekolong ge Talibane e tšea taolo, ka gore ba ile ba iletša basetsana go ya sekolong.

Ke ka lebaka la eng Talibane e be e beile Malala leihlo?
- Ke ka lebaka la gore o ntšhitše sa mafahleng a gagwe ka ditokelo tša gagwe tša thuto.
- Ke ka lebaka la gore o be a le dikuranteng le thelebišeneng a bolela ka bohlokwa bja thuto ya basetsana.
- Ke ka lebaka la gore Talibane e be e iletša basetsana go ya sekolong, gomme Malala o be a ganana le bona.
- Ke ka lebaka la kgethologanyo ya bong.

Go Bala 2

Naa kgethologanyo ya bong ke eng?
Kgethologanyo ya bong ke ge bašemane le basetsana ba swarwa ka go fapana / ba sa fiwe menyetla yeo e swanago.

Naa o be o tla kwa bjang ge yo mongwe a be a ka go kgetholla ka lebaka la bong bja gago?
Ke be ke tla... ka lebaka la...

Ke ka lebaka la eng Rebeca Gyumi le Malala Yousafzai ka bobedi ba ile ba gafela maphelo a bona go lwela thuto ya basetsana?
- Ke ka lebaka la gore bobedi ba be ba kgolwa gore basetsana ba swanetše go ba le thuto yeo e swanago le ya bašemane.
- Ke ka lebaka la gore bobedi ba godile malapeng ao a bego a sa ba kgetholle – ba be ba nyaka gore basetsana ka moka ba swarwe go swana le bašemane.
- Ke ka lebaka la gore thuto e be e le bohlokwa kudu go bona ka bobedi, gomme ba be ba nyaka go kgonthišiša gore basetsana ka moka le bona ba hwetša thuto.

KOTARA 2

MMEPE WA AFRIKA BORWA

Kapa Leboa

Kapa Bodikela

Lewatle la Atlantiki

Limpopo
Sangwetši ye nngwe gape
Puku ya mathomo ya Stacey
Mpumalanga
Leboa Bodikela
Gauteng
Foreisetata
KwaZulu-Natal
Khumo o dira segwera se seswa
Tebogo o dira kgwele
Kapa Bohlabela
Lewatle la India

MMEPE WA LEFASE

Asia

Li Jie, mobetši wa mesebe yo a nago le bokgoni

Europe

Bangwadi ba mathomo ba lefase

Afrika

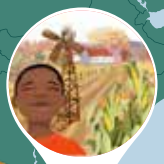

Sematlamoya se bohlale sa William.

Lewatle la Phasifiki

Lewatle la India

Australia

Antarctica

KOTARA 2
DIKANEGELO

1. Tebogo o dira kgwele 119

2. Li Jie, mobetši wa mesebe yo a nago le bokgoni 131

3. Puku ya mathomo ya Stacey 145

4. Bangwadi ba mathomo ba lefase 161

5. Khumo o dira segwera se seswa 175

6. Sangwetši ye nngwe gape 189

7. Sematlamoya se bohlale sa William 203

8. Seruthufatša meetse sa letšatši sa Xochitl 219

KANEGELO YA 1

TEBOGO O DIRA KGWELE

Tabakgolo: Re a itlwaetša

Tshedimošo ya bokamorago

- Ye ke kanegelo ya boikgopolelo.
- E diragatšwa mo Afrika Borwa.
- E diragala matšatši a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša gore go itlwaetša go re thuša go kaonafatša, le ge re ikwa re na le dihlong goba re dira diphošo mathomong.

Leano la Kwešišo: Diragatša kakanyo

- Seo e lego sona: Go phopholetša dilo tšeo mongwadi a sa di hlalošego thwii, a šomiša mehlala kanegelong.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša ditlhalošo tše di tseneletšego le melaetša ye e utilwego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go fihlelela diphetho ge o bala, le go kwešiša kanegelo le baanegwa bokaone.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Motho yo mongwe le yo mongwe o dira diphošo ka dinako tše dingwe. Dipapading tše bjalo ka kgwele ya maoto, go dira diphošo go ka ra gore o palelwa ke go hwetša kgwele goba o palelwa ke go e tsenya ka dipaleng. Gaešita le ge e le mo go tlwaelegilego ge o dira diphošo, o ka ikwa o na le dihlong.
- Go itlwaetša go ra gore o dira selo se se itšego gantši le gantši gore o kaonafale. Ge re itlwaetša, re kaonafala ge nako e dutše e eya. Le go itlwaetša mo go kopana letšatši le letšatši go ka dira phapano e kgolo.
- Ga se ka mehla re nago le dilo tšeo re di hlokago. Re ka nagana ka ditsela tša go hlama le go rarolla mathata. Ge Tebogo a se na kgwele yeo a ka itlwaetšago ka yona, o na le bokgoni bja go hlama gomme o itirela kgwele ya gagwe ka go šomiša dilo tšeo a di hweditšego ka gae.
- Ka morago ga go itlwaetša, Tebogo o ikwa a loketše go bapala kgwele ya maoto le bana ba bagolo. Ge re itlwaetša, go ka re dira gore re kgodišege kudu ka bokgoni bja rena.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
121, 2	Kgwele e ile ya tla ka lehlakoreng la gagwe. O ile a leka go e raga a e bušetša go bana ba bagolo. O ile a fetwa ke kgwele ge a leka go e raga. Sefahlego sa gagwe se ile sa kwa se fiša. A kitimela ntlong ya gagwe.	Nka phetha ka gore Tebogo o nyaka go bapala kgwele ya maoto, ka gore o bogetše bana ba bangwe ba bapala. Ge a fetwa ke kgwele e mo palela go e raga, sefahlego sa gagwe se kwa go fiša gomme o a tšhaba. Ka fao, nka phetha ka gore o ikwa a tloga a hlabja ke dihlong ge a fetilwe ke kgwele nakong ye a bego a leka go e raga
127, 1	Tebogo o ile a tšea kgwele ya gagwe ye mpsha gomme a tšwela ka ntle. O ile a raga le go raga kgwele. O ile a hloma maswika a mabedi e le tebanyo ya gagwe. O ile a itlwaetša go raga kgwele magareng ga maswika.	Ke gopola gore mathomong a kanegelo Tebogo o ile a fetwa ke kgwele ge a leka go e raga. Nka akanya gore o nyaka go itlwaetša le go kaonafala go kgwele ya maoto. Ka tsela yeo, a ka se sa fetwa ke kgwele gape!

Tebogo o ile a bona bana ba bagolo ba bapala kgwele ya maoto. O ile a dula ka thoko ga lepatlelo. O be a nyaka go bapala eupša o be a na le dihlong tša go ba kgopela.

Kgwele e ile ya mo leba. O ile a leka go e ragela morago go bana ba bagolo, eupša a foša. O ile a kwa sefahlego sa gagwe se fiša. A kitimela gae.

“Ke swanetše go itlwaetša,” a nagana. “Ke nyaka kgwele.”

Tebogo o ile a putuka ntlo ya gabo a nyaka kgwele. A humana kgwele e nnyane, e khubedu ya go fofafofa. O ile a leka go e raga, eupša e be e se e kgolo go lekana. “Ke swanetše go dira kgwele ye kgolonyana,” a nagana. Tebogo o ile a nagana kudu gore a ka dira bjang gore kgwele ya gagwe ye nnyane ya go fofafofa e fetošwe go ba kgwele e kgolo ya maoto.

Tebogo o ile a thoma go nyaka selo se sengwe se se ka godišago kgwele ya gagwe. O ile a hwetša kuranta ya kgale kgauswi le seolelamatlakala. O ile a phuthela kgwele e nnyane ya go fofafofa ka kuranta. A leka go e raga, eupša kuranta e ile ya tloga go kgwele. “Ke nyaka sengwe se se ka thušago gore kuranta e kgomarele kgwele e nnyane ya go fofafofa,” a nagana.

Tebogo o ile a ya ka moraleng. A hwetša lepakana la disimba le le bego le sa šomišwe ke motho. O ile a phuthela lepakana go dikologa kuranta. A leka go e raga. Kuranta ya dula madulong. Eupša e be e se bogolo bja go lekana le kgwele ya maoto.

“Nka dira bjang gore e be e kgolonyana?” a nagana. O ile a hwetša mokotlana wa mmagwe wa kgale ka fase ga mpete. O ile a kgopela mmagwe go o šomiša. “Go lokile,” gwa realo mma. “Ke be ke tlo o lahla.” Tebogo o ile a sega mokotlana a phuthela kgwele ka ona.

Tebogo a ya ka moraleng. A hwetša mokotlana wa polasitiki wo o bego o sa šomišwe ke motho. A phuthela kgwele ka polasitiki gomme a e bofa go tiiša. Ke moka, a hwetša lenti la kgale. A le bofa go dikologa kgwele gore polasitiki e dule madulong gabotse. O ile a lebelela kgwele ya gagwe ya maoto e mpsha. Mafelelong, e be e na le bogolo bjo bo lekanego.

Tebogo o ile a tšea kgwele ya gagwe e mpsha a tšwela ka ntle. A e raga gape le gape. O ile a bea maswika a mabedi go dira dipala. O ile a itlwaetša go ragela kgwele gare ga maswika.

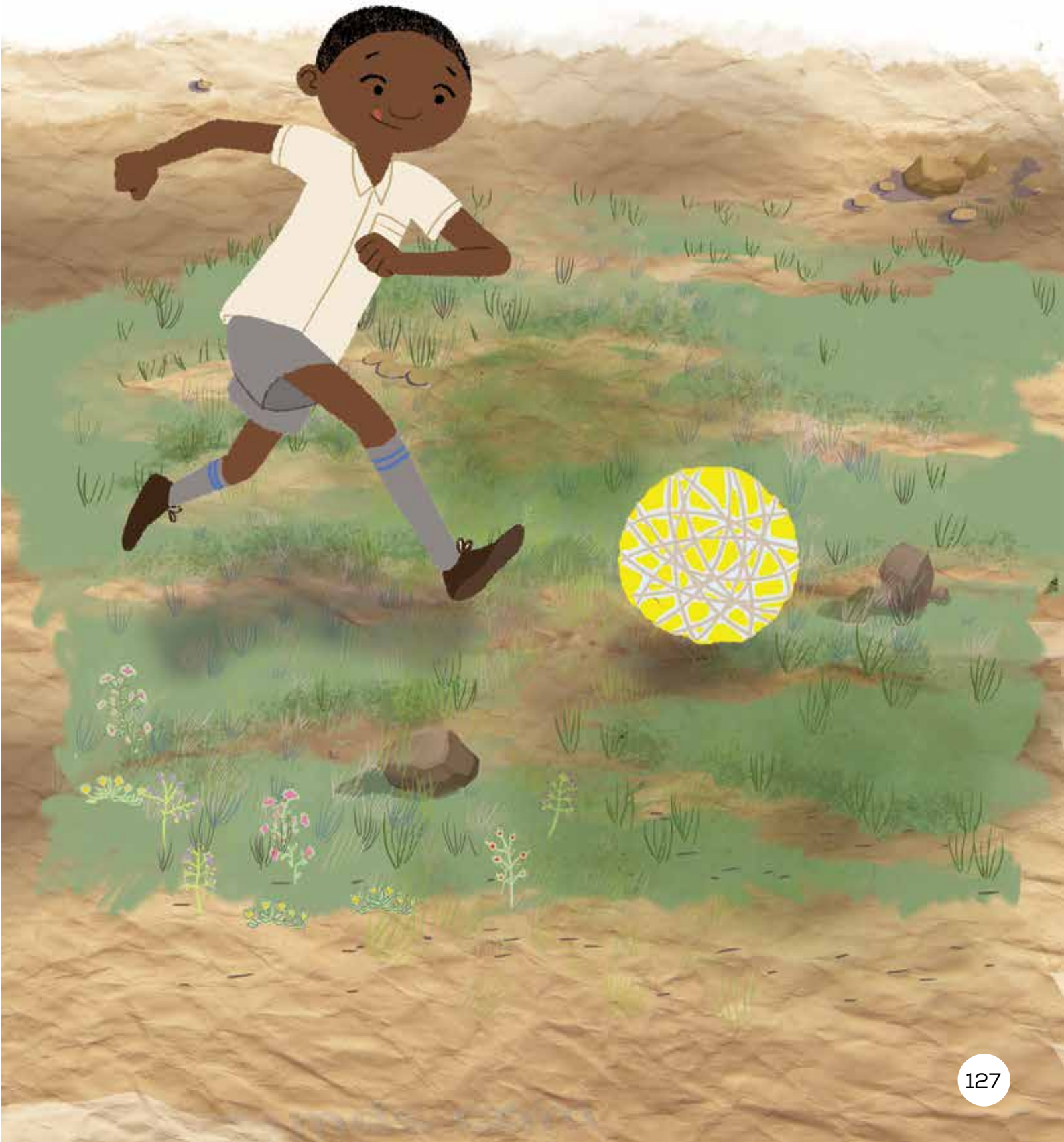

Ka morago ga matšatši a mmalwa Tebogo o ile a dula hleng ga lepatlelo a bogela bana ba bagolo ba bapala kgwele ya maoto. O be a itlwaeditše kudu. O mongwe wa banenyana ba bagolo o ile a mmatamela. O ile a re, “Ke go bone o tsenya dino ka ntle kua ga geno! O ka ba sehlopheng sa rena!”

Tebogo o ile a emelela a tsena lepatlelong, a ikemišeditše go bapala le bana ba bagolo.

Bala 1

Naa Tebogo o hweditše eng pele?
O hweditše kgwele e nnyane ya go fofafofa.

Naa Tebogo o ile a hwetša eng sa go latela?
O hweditše kuranta ya kgale.

Naa Tebogo o hweditše eng gape?
O hweditše lepakana la disimba, mokotla wa mmagwe wa kgale, le mokotlana wa polasitiki.

Ke ka lebaka la eng ge ngwanenyana o mogolo a kgopetše Tebogo go bapala kgwele le bana ba bagolo?
- Ke ka lebaka la gore o mmone a itlwaetša.
- Ke ka lebaka la gore Tebogo o dirile kgwele a ba a iltlwaetša go bapala kgwele ya maoto.
- Tebogo o nwešitše dino tše dintši ge a itlwaetša.
- O mmone a itlwaetša e bile a nweša dino.
- Ke ka lebaka la gore o šomile kudu go ba sebapadi se se kaone.

Bala 2

Ke ka lebaka la eng sefahlego sa Tebogo se be se fiša?
O be a swabile ka gore o fošitše kgwele.

Ke ka lebaka la eng Tebogo a kwele a gakanega?
Ke ka lebaka la gore o fošitše kgwele ya maoto pele ga bana ba bagolo.

Naa o nagana gore Tebogo o kwele bjang ge bana ba bagolo ba mo kgopela gore a bapale le bona?
Ke nagana gore Tebogo o ikwele...

Ke ka lebaka la eng Tebogo a šomile ka maatla go dira kgwele ya maoto?
- Ke ka lebaka la gore o be a tloga a nyaka go itlwaetša go bapala kgwele ya maoto.
- Ke ka lebaka la gore o be a swabile ge a fošitše kgwele gomme a nyaka go itlwaetša.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa kgone go hwetša kgwele ya maoto gore a kgone go itlwaetša e bile o be a nyaka go bapala bokaone.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa nyake go ikwa a swabile gape.
- Ke ka lebaka la gore o ikemišeditše go kgona go bapala kgwele bokaone!

KANEGELO YA 2
LI JIE, MOBETŠI WA MESEBE YO A NAGO LE BOKGONI

Tabakgolo: Re a itlwaetša

Tshedimošo ya bokamorago

- Kanegelo ya dingwalwa tša boikgopolelo.
- E diragatšwa kua China.
- Kanegelo ye e diregile kgale.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša gore mabokgoni a kaonafala ka go itlwaetša, le gore mang le mang a ka hlabolla mabokgoni a go kgahliša ge a ka itlwaetša ka mo go lekanego.

Leano la Kwešišo: Dira ditshekatsheko

- Seo e lego sona: Go tšea sephetho ge e ba o rata kanegelo goba ka fao baanegwa ba dirilego dikgetho ka gona.
- Go reng re se šomiša: Go bopa dikgopolo tša gago le go kwešiša kanegelo ka boemo bjo bo tseneletšego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go nagana ka molaetša wa kanegelo le seo o se dumelago mabapi le wona.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kanegelo ye e theilwe godimo ga nonwane ya China. Nonwane ke kanegelo yeo e anegwago kgafetšakgafetša gomme se se direga nako ye telele. Dinonwane gantši di rulagantšwe go re ruta thuto.
- Kanegelo ye e mabapi le mobetši wa mesebe yo a bitšwago Li Jie. Mobetši wa mesebe ke motho yo a thuntšhago mesebe a diriša bora. Go betša mesebe ke papadi yeo e nyakago tlhokomelo, taolo, le go itlwaetša.
- Bokgoni (go swana le go betša mesebe) ke selo seo o ithutago go se dira gabotse. Ga go motho yo a belegilwego a na le bokgoni bja go swana le go betša mesebe - ke selo seo se hlabollwago ka go itlwaetša kudu le go šoma ka thata.
- Kanegelo e re ruta gore go ba le bokgoni mo go direng selo se se itšego ga se go ba yo a kgethegilego. Go amana le go itlwaetša leboelela go fihlela o kaonafala.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
134, 2	“Ga gona motho yo mokaone bjalo ka nna,” a nagana.	Ke dira ditekolo tša gore Li Jie o na le boikgogomošo - o nagana gore o kaone go phala ba bangwe, le ge a sepela o goga nko.
136, 1	Ge mosebe wa Li Jie o betša gare ga nepo, lešaba le ile la phaphatha matsogo. Li Jie a retologa go bona bao ba kwanago le yena gomme a leboga.	Ke dira ditekolo tša gore Li Jie o thabela ditheto ka moka tšeo a di hwetšago, o a retologa go bona barati ba go mo phaphathela matsogo.

Kgalekgale nageng ya China ya bogologolo, go be go dula mobetši yo moswa yo a bitšwago Li Jie. O be a tsebega nageng ka moka ka go kgona go betša mesebe ka go nepagala. Gohle mo a bego a sepela, o be a kwa masebo.

“Ga go na yo mokaone!” gwa seba banna.

“Ga se ra ka ra bona go nepagala mo go bjalo!” gwa seba basadi.

Li Jie o ile a kgolwa gore o be a makatša. O be a sepela ka boikgantšho a emišitše nko.

“Ga go yo a mphalago!” a nagana.

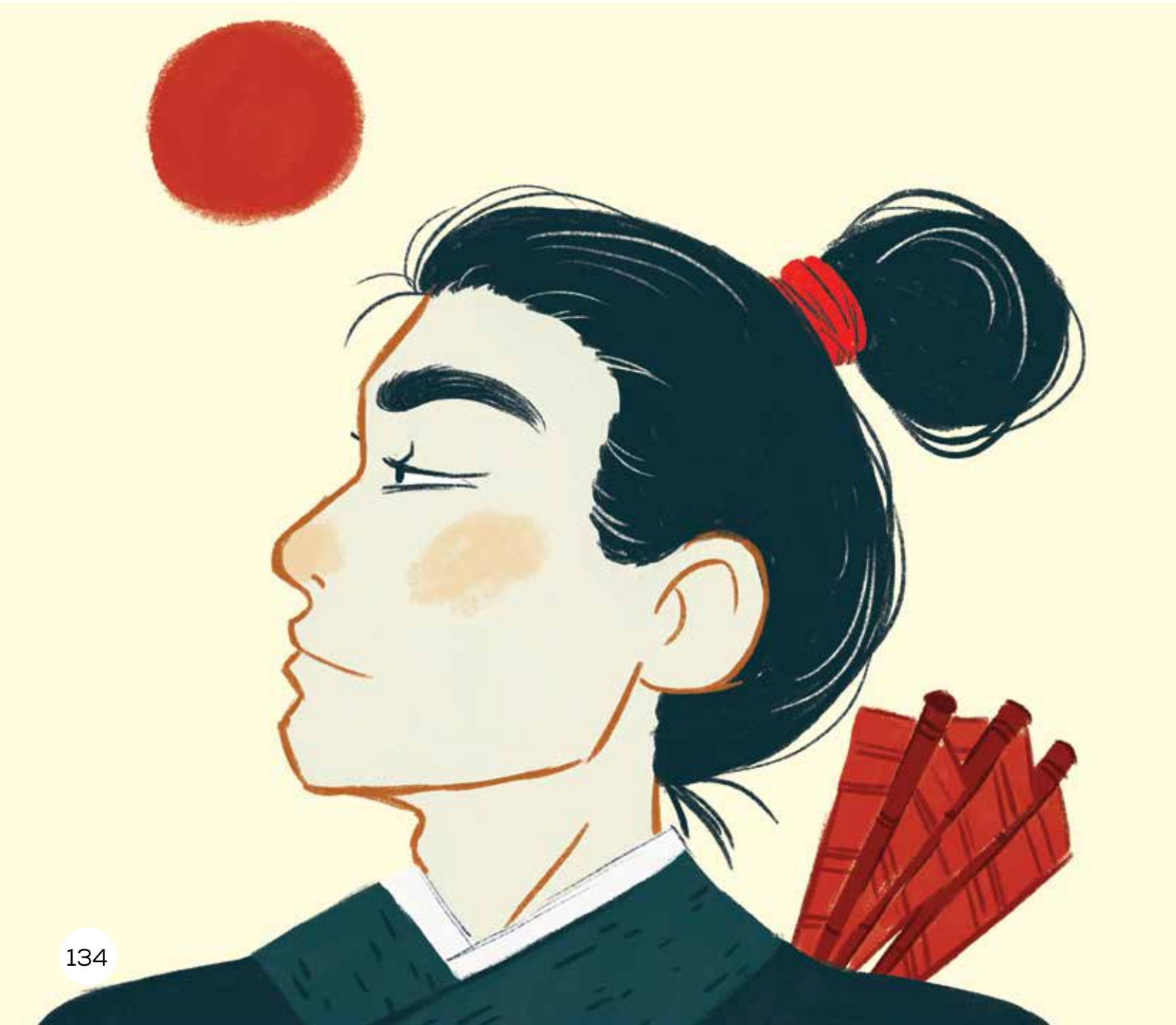

Letšatši le lengwe o be a itlwaetša go thuntšha dilebanywa lepatlelong la go betša mesebe. Lešaba la batho le ile la tla go mmogela. Ge a emiša mosebe wa gagwe, o ile a kwa masebo.

“Ga go na yo mokaone!” gwa seba banna.

“Ga se ra ka ra bona go nepagala mo go bjalo!” gwa seba basadi.

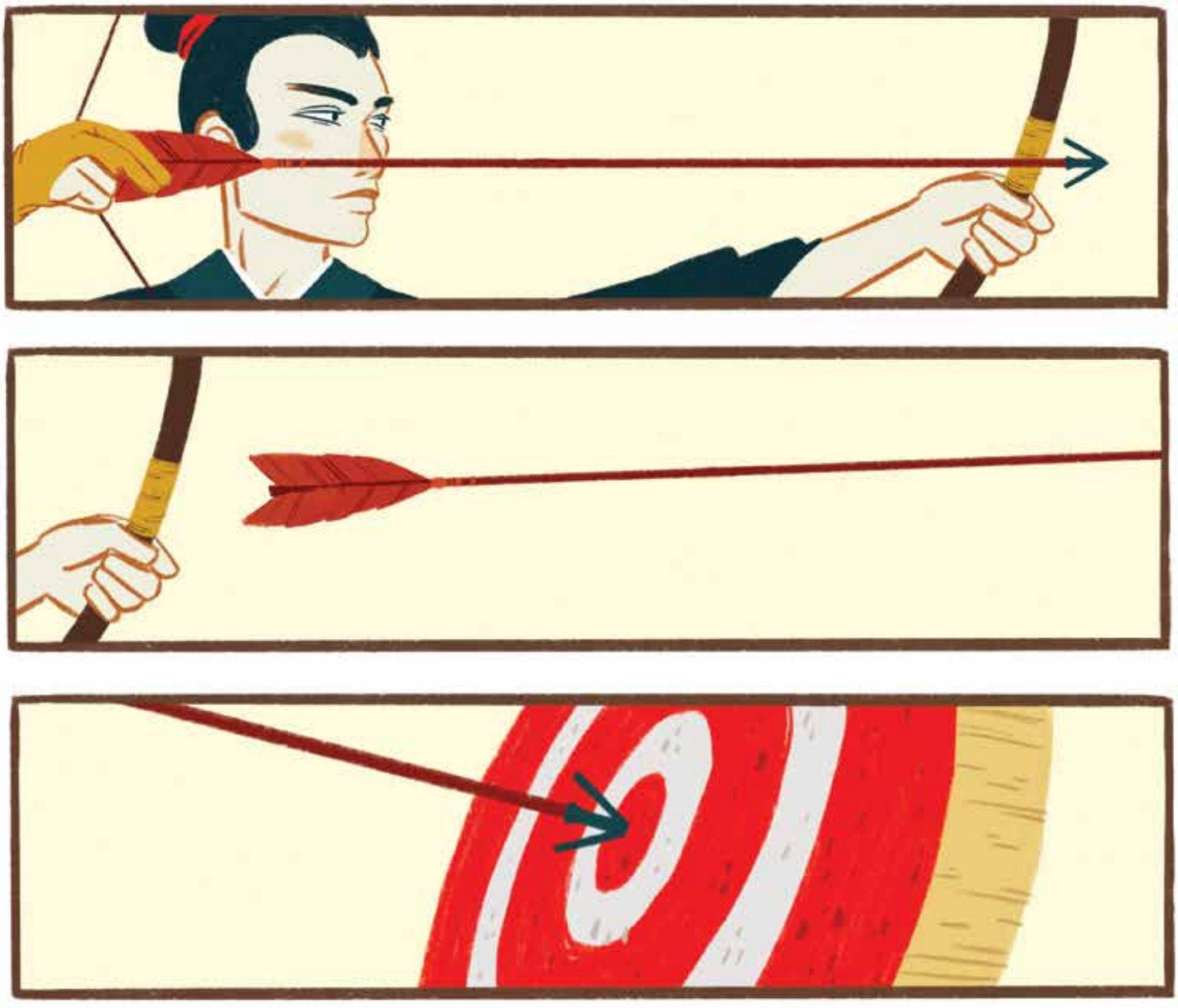

Ge mosebe wa Li Jie o betha gare ga selebanywa, lešaba la mo phaphathela diatla. Li Jie a retologa go bona babogedi gomme a obamiša hlogo. Ge a retologa, o ile a bona mokgalabje a rekiša oli. Mokgalabje o be a bogetše, eupša ga se a phaphatha diatla.

Li Jie o be a kgolwa gore mang le mang o swanetše go kgahlwa ke yena. O ile a batamela mokgalabje.

“Ke bona o bogetše eupša o sa phaphathe diatla. A o kile wa bona mobetši o kaone go mpheta?” a botšiša.

“Aowa, ga se ka mmona!” gwa araba mokgalabje.

“Bjale ke ka lebaka la eng o sa mphaphathele diatla?” Li Jie a botšiša ka pefelo.

Mokgalabje o ile a ema sebakanyana.

Ke moka a araba, “Ga se wena mogale wa bagale. Ga se wena modingwana. O fetogile mobetši wa mesebe yo a nago le bokgoni ka go itlwaetša. Ke kgahlwa ke kgotlelelo ya gago go feta nepo ya gago.”

Li Jie ga se a kgolwa ditsebe tša gagwe. O be a kgolwa gore o mongwe le o mongwe o swanetše go kgahlwa ke yena.”

“O kgona go dira eng ge? O na le bokgoni bofe ge o sa kgahlwe ke nna?” a botšiša a hlaboša lentšu gannyane.

Mokgalabje a se bolele selo. Sebakeng, o ile a tšea lebotlelo mo tafoleng ya gagwe a le bea mobung. Ke moka, a tšea tšhelete ya tšhipi ya koporo a e bea godimo ga lešoba. Mokgalabje a napa a ntšha lelepola la oli ka pitšeng ya gagwe e kgolo, a le swarela godimo gomme a thoma go tlatša lebotlelo ka lešoba le lennyane la tšhelete ya tšhipi.

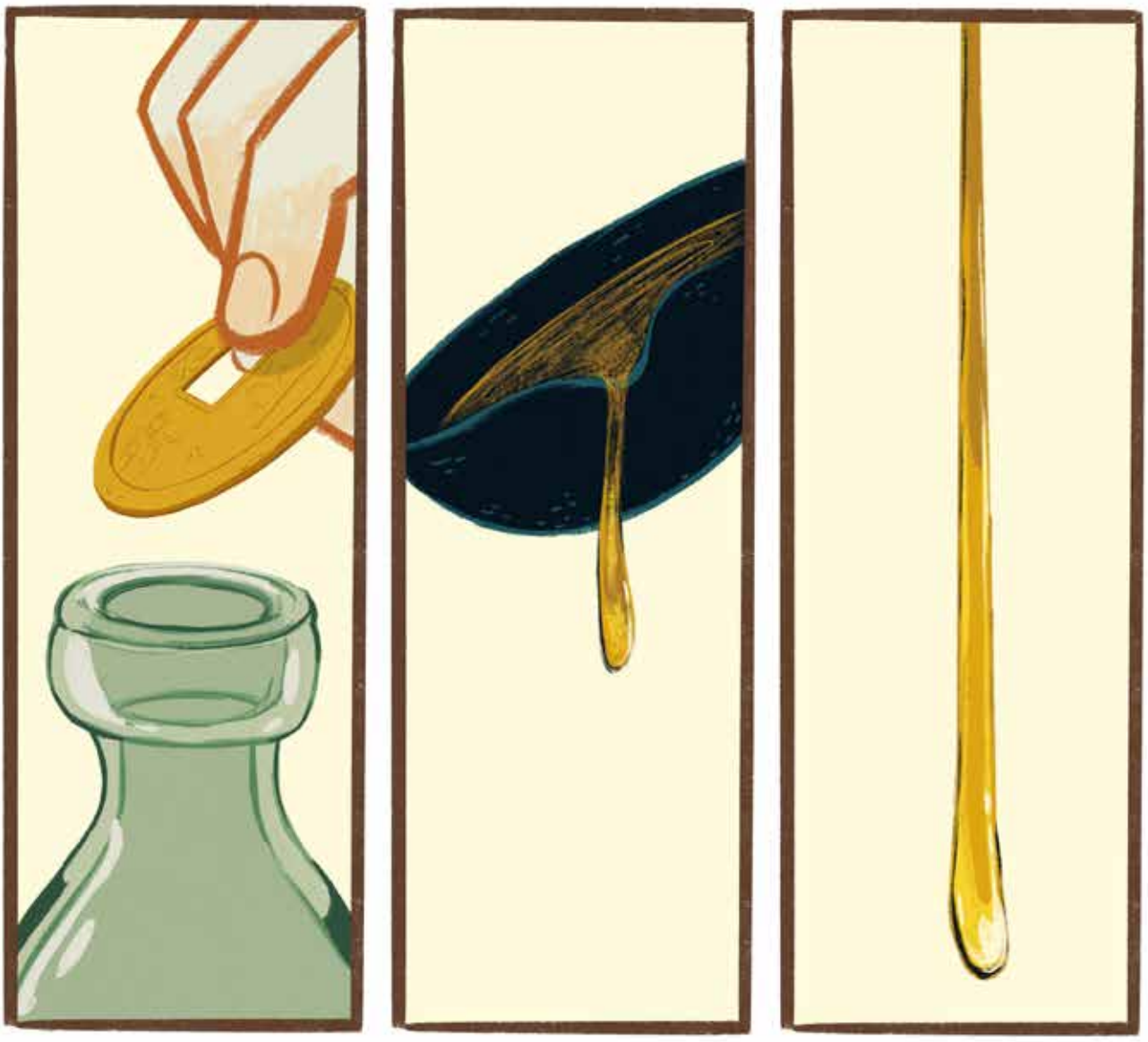

Lešaba la bogela ka makalo. Ge oli e tlala ka lebotlelong, Li Jie a kwa masebo.

“Ga go na yo mokaone!” gwa seba banna.

“Ga se ra ka ra bona go nepagala mo go bjalo!” gwa seba basadi.

Mokgalabje o be a sa dumele gore o a makatša. O be a sa sepele ka boikgantšho goba ka go emiša nko.

“Se ga se se se kgethegilego,” a realo. “Ke na le bokgoni bjo ka gore ke a itlwaetša. Ge o itlwaetša ka phegelelo, o ka kgona go nepa bjale ka nna.” Ka mantšu ao, a sepela.

Li Jie o ile a šala lepatlelong, a nagana kudu. Lešaba le be le le ka mathoko, le seba.

“Ke be ke nagana gore go ka se be le monna goba mosadi yo a ka makatšago bjale ka nna!” Li Jie a nagana.

“Mohlomongwe ge re ka itlwaetša go thuntšha ka bora le mosebe, re ka ba kaone!” gwa seba banna.

“Mohlomongwe ga se ka re bona nepo e bjale ka gore ga go yo a šomilego kudu ka mokgwa wo!” gwa seba basadi.

Go tloga letšatši leo, batho ka moka ba thoma go lemoga bohlokwa ba go itlwaetša le go šoma ka maatla go feta bokgoni bofe kapa bofe.

Bala 1

Naa Li Jie ke setsebi sa eng?
Ke setsebi sa go thuntšha ka bora le mosebe.

Naa mokgalabje o holofela eng?
O holofela go itlwaetša go feta bokgoni.

Ke ka lebaka la eng mokgalabje a sa phaphathe diatla?
- Ke ka lebaka la gore o be a sa nagane gore Li Jie ke mogale wa bagale goba modingwana.
- Ke ka lebaka la gore o be a lemoga gore Li Jie ke sekgwari ka baka la go itlwaetša.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa kgahlwe ke Li Jie.
- Ke ka lebaka la gore o mongwe le o mongwe a ka ba le bokgoni ge a itlwaetša.

Bala 2

Naa mokgalabje ke setsebi sa eng?
Ke setsebi sa go tšhela oli ka kelohloko.

Ke bohlatse bofe bjo o ka bo šomišago go hlama tekanyetšo ya gore Li Jie o a ikgogomoša?
Re kgona go hlama tekanyetšo ka gore:
- O be a kgolwa gore o a makatša.
- O be a sepela a emišeditše nko godimo.
- O ile a befelwa ge a bona mokgalabje a sa mo phaphathele diatla.
- O be a nagana gore mongwe le mongwe o swanetše go kgahlwa ke yena.

Ke ka lebaka la eng Li Jie a maketše ge mokgalabje a sa phaphathe diatla?
- Ke ka lebaka la gore batho ka moka ba re ke yena o mokaonekaone.
- Ke ka lebaka la gore o tlwaetše batho ka moka ba kgahlwa ke bokgoni bja gagwe bja go betša ka mosebe.
- Ke ka lebaka la gore o nagana gore ke yena o mokaonekaone.
- Ke ka lebaka la gore ga a nagane gore mokgalabje o kile a bona mobetši yo mokaone go mo feta.

KANEGELO YA 3

PUKU YA MATHOMO YA STACEY

Tabakgolo: Re bangwadi

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragatšwa mo Afrika Borwa.
- E diragala matšatši a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go dumela gore le bona ba ka ba bangwadi le gore dikgopolo tša bona di bohlokwa ebile di swanetše go abelanwa.

Leano la Kwešišo: Go hwetša le go gopola ka botlalo

- Seo e lego sona: Go nyaka go lebelediša le go gopola ka botlalo ka ga bohlokwa bja baanegwa, tikologo, le ditiragalo.
- Go reng re se šomiša: Go hlokomela seo se diregilego le go kwešiša kanegelo bokaone.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go bolela ka kanegelo le go kwešiša tatelano ya ditiragalo.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Mongwadi ke motho yo a ngwalago dipuku. Bangwadi ba nagana ka dikgopolo gomme ka morago ba ngwala ka tšona. Dipuku di ngwalwa ke batho - le bana e ka ba bangwadi.
- Go phatlalatša puku go ra go e gatiša gore batho ba bangwe ba kgone go e bala. Ka dinako tše dingwe bangwadi ba na le go tsebagatša puku ka go keteka puku ya bona yeo e gatišitšwego e bile e loketše go abiwa.
- Toro ke selo seo o holofelago go se fihlelela. Batho ba ka šoma ka thata gore ditoro tša bona di phethagale. Gaešita le baswa ba ka lora ditoro tše dikgolo!
- Go kgokagana le tabakgolo ye e fetilego: Go ngwala puku go tšea nako le go itlwaetša. Bangwadi ba a rulaganya, ba ngwala, gape ba lokiša mošomo wa bona. Bangwadi ba hloka boitshepo le boitshwaro.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
151, 3	“O ngwadile puku?” tatagwe a botšiša, “E bitšwa eng?” “E bitšwa ‘Smelly Cats’. O re o nyaka go e phatlalatša. Ke ipotšiša gore seo se a kgonega?” mmagwe o ile a ipotšiša ka go hlaboša.”	Naa hlogo ya puku ya Stacey ya mathomo ke eng? Ke ithutile mo gore e bitšwa ‘Smelly Cats’.
152, 1	Batswadi ba Stacey ba ile ba bala puku yeo. Ba be ba sa tshephe gabotse. “Ke ipotšiša ge e ba e ka tsoga e phatlaladitšwe?” tatagwe o ile a botšiša. “Stacey o sa le yo monnyane kudu! Moswa wa mengwaga e šupago o be a ka phatlalatša bjang puku?” mmagwe o ile a ipotšiša ka go hlaboša.	Batswadi ba Stacey ba ile ba ikwa bjang ka go phatlalatšwa ga puku ya Stacey? Ke ithuta mo gore ba ikwa ba sa tshephe gabotse.

Stacey Fru o belegwe ka 2007 mo Gauteng, Afrika Borwa. Ge e sa le lesea, Stacey o be a rata go dula diropeng tša batswadi ba gagwe ge ba mmalela dipuku ka go latelelana. Ba be ba mo šupetša diswantšho tša mebalabala gomme Stacey a dira medumo ya lesea ebile a sega a thabile.

Ge e sa le lesea le lennyane, o be a tla dula fase mo pele ga raka ya gagwe ya dipuku e kgolo, a goga puku morago ga e nngwe.

O be a rata go phetla matlakala, a lebelela ditshwantšho tša mebalabala. O be a rata go bala lentšu le lengwe le le lengwe.

Stacey o be a nagana gore dipuku tše a bego a di bala di ngwadilwe le go swantšhiwa ke bana, bjalo ka yena. O ile a tšea sephetho sa go nyaka go swana le bona. O be a nyaka go ngwala puku ya gagwe, gomme o ile a dira bjalo.

Ka letšatši le lengwe, ge Stacey a be a na le mengwaga e šupa feela, mmago Stacey o ile a tsena ka phapošing ya gagwe ya go robala. “Bona! Le ke letlakala la mafelelo la puku ya ka!” Stacey a goeletša, a emiša letlakala la gagwe la mafelelo. Mmagwe o ile a bona mokgobo wa matlakala a a feditšwego godimo ga tafola ya Stacey. “Ke nyaka go e phatlalatša,” Stacey a bolela ka boitshepo, “gore bana ba bangwe ba kgone go e bala!”

Bošegong bjoo, batswadi ba gagwe ba ile ba dula mmogo ka malaong.

“Naa o be o tseba gore Stacey o ngwadile puku ya go felelela?” gwa botšiša mmago Stacey.

“O ngwadile puku?” gwa botšiša tatagwe, “E bitšwa eng?”

“E bitšwa ‘Smelly Cats’. O re o nyaka go e phatlalatša. Ke akanya gore go a kgonega naa?” mmagwe a akanya ka go hlaboša.

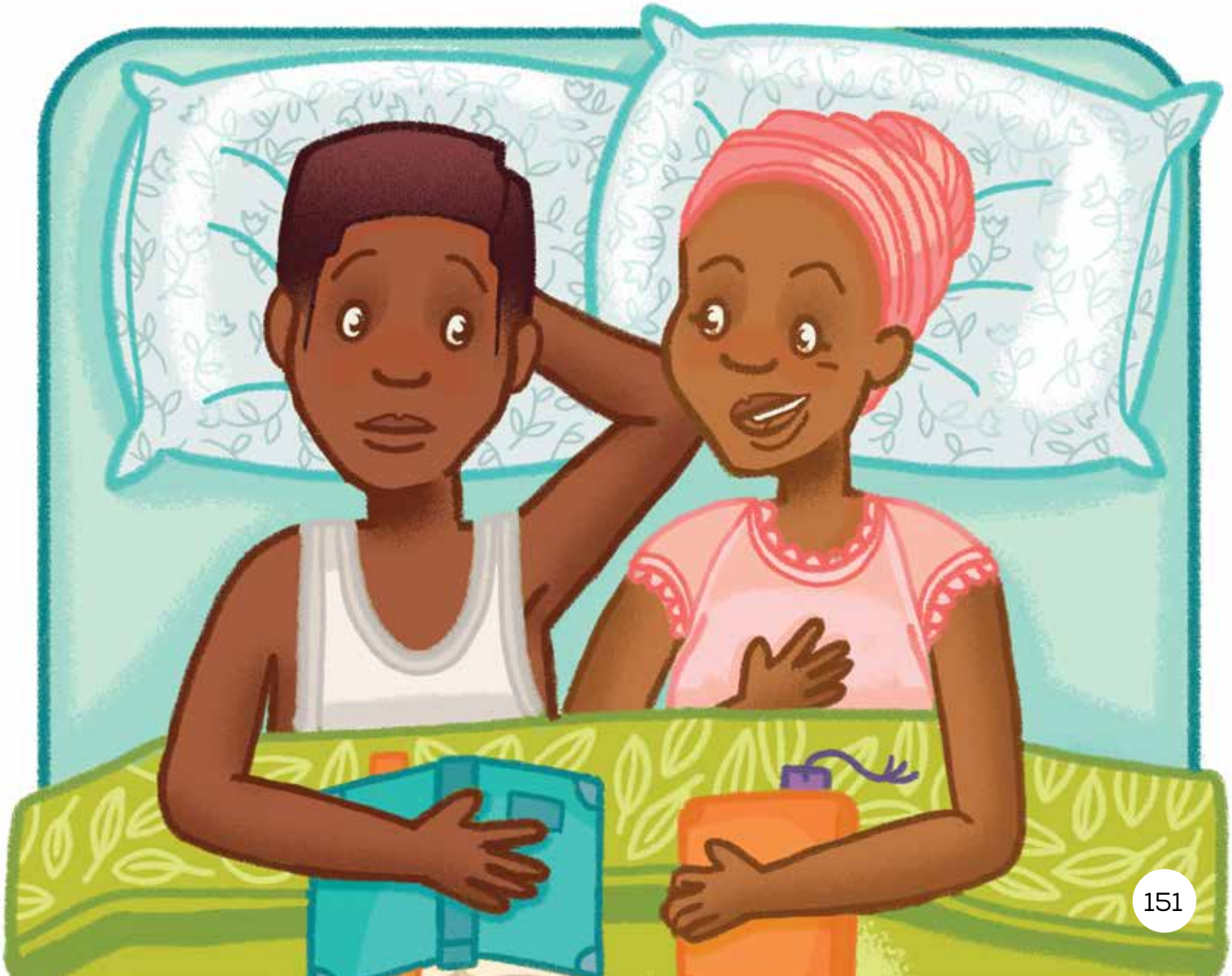

Batswadi ba Stacey ba ile ba bala puku yeo. Ba be ba sa tsebe gore ba eme kae.

“Ke akanya gore naa e ka tsoga e phatlaladitšwe?” gwa botšiša tatagwe.

“Stacey ke o monnyane! Ngwana wa mengwaga e šupa o kgona bjang go phatlalatša puku?” mmagwe a akanya ka go hlaboša.

Eupša, ba be ba nyaka go thuša Stacey go fihlelela ditoro tša gagwe.

Mmago Stacey o ile a fetišetša mošomo wa gagwe go morulaganyi wo hlwahlwa.

Morulaganyi o ile a bala lentšu le lengwe le le lengwe la ‘Smelly Cats’.

“Ke nagana gore se se swanetše go phatlalatšwa!” a realo.

Stacey o ile a phadima ka boikgantšho.

Mafelelong ge ‘Smelly Cats’ e phatlalatšwa, Stacey o ile a thuša go beakanya go tsebagatšwa ga puku, e le gore a kgone go botša bana ba bangwe le batswadi ka moka ka puku ya gagwe.

“Ke ngwadile puku ye ka noši,” Stacey a botša batheeletši.

“Ke nagana gore go bohlokwa gore bana – kudukudu bana ba maAfrika – re itlhalose ka go ngwala!”

‘Smelly Cats’ e ile ya goga šedi e kgolo go feta go tsebagatšwa ga puku. Puku ye e ile ya hwetša tumelelo go tšwa go Lefapha la Thuto ya Motheo la Afrika Borwa, se se bolela gore bana ba dumeletšwe go e bala dikolong! Ka 2015, Stacey o ile a thopa sefoka – sa Pukuntšu ye kaone ya Tlhabollo ya Bana ba Banyenyane. Batswadi ba gagwe ba ile ba lebelela Stacey ka boikgantšho ge a namela sefala go amogela sefoka sa gagwe.

“O na le boitshwaro bjo bobotse!” gwa realo mmagwe.

“Re be re sa swanela go mmelaela!” gwa realo tatagwe.

“Re se sa hlwa re belaela dikgopolo tša gagwe gape!” gwa dumela mmagwe.

Batswadi ba Stacey ba be phadima ka boikgantšho.

Ge e sa le a ngwala ‘Smelly Cats’, Stacey o tšwetše pele go ngwalela bana ba go lekana le yena dipuku. Mošomo wa gagwe o tšwela pele go feta go ngwala. Stacey bjale ke mothuši wa bahloki. O thomile Motheo wa gagwe, wa go šoma ka go neela dipuku, dikhomphutha, diaparo le dijo go bahloki.

Stacey gape o šomiša katlego ya gagwe go ba mohlohleletši le modiragatši, o fa dipolelo tše a kgolwago gore di tla ruta le go hlohleletša bana, bjalo ka yena.

Mo polelelong ya gagwe ya mathomo, o ile a hlohleletša makgolo a barutwana ba Marematlou.

“Ga go na gore o yo monnyane kudu goba yo mogolo kudu go fihlelela toro ya gago!” a realo.

Bala 1

Naa leina la puku ya Stacey ya mathomo e be e le eng?
Leina la puku ya gagwe e be e le ‘Smelly Cats’.

Naa Stacey o be a nale mengwaga e mekae ge ngwala puku ya gagwe ya mathomo?
O be a na le mengwaga e šupago feela.

Ke ka lebaka la eng ge batswadi ba Stacey ba be ba belaela?
- Ke ka lebaka la gore ba be ba sa tsebe ge e ba Stacey o sa le yo monnyane kudu gore a ka ngwala puku.
- Ke ka lebaka la gore ba be ba sa tsebe ge e ba puku ya gagwe e ka phatlalatšwa.
- Mo gongwe ba be ba sa tsebe ge puku ya gagwe e be e loketše go phatlalatšwa.

Bala 2

Naa batswadi ba Stacey ba ile ba ikwa bjang ge a thoma go nyaka go phatlalatša puku ya gagwe?
- Ba ile ba ikwa ba belaela.
- Ba ile ba ikwa ba sa kgonthišege ge e ba o sa le yo monnyane kudu gore a ka phatlalatša puku.
- Ba be ba sa tsebe ge motho a ka phatlalatša puku ya gagwe.

Ke ka baka la eng batswadi ba Stacey ba ile ba ikwa ba ikgantšha ka Stacey?
- Ke ka lebaka la gore o thopile sefoka.
- Ke ka lebaka la gore o phatlaladitše puku.
- Ke ka lebaka la gore o be a na le boitshwaro bjo bo botse.

Naa ke ka lebaka la eng Stacey a boditše barutwana ba Marematlou gore, “Ga go na gore o yo monnyane goba yo mogolo kudu go fihlelela toro ya gago!”
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go ba hlohleletša go fihlelela ditoro tša bona.
- Ke ka lebaka la gore o fa dipolelo go ruta le go hlohleletša bana ba bangwe bjalo ka yena.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa le yo monnyane kudu feela a fihlelela toro ya gagwe.
- Taba ya gore Stacey o phatlaladitše puku a na le mengwaga e šupa ke bohlatse bja gore o ka se be o monnyane kudu go fihlelela ditoro tša gago. Stacey o nyaka gore bana ka moka ba tsebe seo!

KANEGELO YA 4

BANGWADI BA MATHOMO BA LEFASE

Tabakgolo: Re bangwadi

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragatšwa kua Iraq.
- Kanegelo ye e diregile kgale.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša gore go ngwala ke tlhamo ye bohlokwa ya motho le gore bangwadi ba thuša go rekhota dikgopolo, dikanegelo, le go fa ba bangwe tshedimošo.

Leano la Kwešišo: Go lebedišiša kwešišo

- Seo e lego sona: Go lekola kwešišo ya gago ge o dutše o bala le go kgaotša ge e ba ga go na se sengwe sa go se kwešišege
- Go reng re se šomiša: Go lemoga ge o sa kwešiše gomme wa se lokiša seo o sa se kwešišego.
- Ka fao e thušago: E go dira gore o phele o na le tlhohleletšo le go kaonafatša kwešišo ka go rarolla go se kwešišane ntle le go dikadika.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Go ngwala ke eng, ka nnete? Ke tsela ya go rekhota dikgopolo ka go šomiša ditlhaka goba maswao. Re šomiša mongwalo go anega dikanegelo, go romela melaetša, le go gopola tshedimošo. Go ngwala ke mohuta wa thekenolotši (sedirišwa seo batho ba se hlamilego go ba thuša)
- Kanegelo ye e direga mengwageng ya go feta ye 5,000 ye e fetilego, yeo e lego nako ye telele kudu ya go feta - ke seo re ka se bitšago ‘mehla ya bogologolo’. Mehleng ya bogologolo, batho ba be ba se na dipuku, dikhomphutha gaešita le dipampiri. Dialefabete di be di se tša hlangwa!Ke ka lebaka leo batho ba bego ba ngwala matlapeng a letsopa ba diriša diswantšho le maswao.
- Mongwalo wa mathomo o be o šomiša diswantšho go emela dilo. Ge nako e dutše e eya, diswantšho di ile tša fetoga maswao. Dialefabete tša rena lehono di tšweletšwa go tšwa ditshepedišong tša bogologolo tša go ngwala.
- Ge batho ba be ba thoma go dula gotee metseng, ba be ba nyaka tsela ya go hlokomela le go gopola dilo. Ke mo go hlangwago mongwalo. Go ngwala go be go ba thuša go gopola le go abelana tshedimošo.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
167, 1	Ke moka, letlapa la letsopa le be le tla oma letšatšing. Ge le thatafaditšwe, letlapa le be le bolokwa bjalo ka direkhoto tšeo di ka balwago ka matšatši, dibeke goba le mengwaga ya go latela ka morago.	E re ke eme ke nagane. Ba ngwala godimo ga letsopa, gomme ka morago ba le tlogela le oma gore ba kgone go le boloka nako ye telele. E re ke lekole gore ke a kwešiša: Ba ngwala godimo ga letsopa le le kolobilego. Ba swanetše go le tlogela le oma letšatšing e le gore le ka bolokwa bjaloka ka rekhoto. Seo se bonala se raragane kudu go feta go diriša pampiri le pene. Ke ipotšiša gore ke ka lebaka la eng ba sa šomiše pampiri go e na le seo?
169, 2	Ka gona, seswantšho sa lehlaka la bali se ile sa gola go ba leswao la bali leo le bego le le bonolo go le thala. Leswao le le ile la kwešišwa ka mehla e le le le bolelago bali, le ge le be le sa hlwe le bonagala bjalo ka seswantšho sa lehlaka la bali	E re ke eme ke nagane. Ge ba thoma go ngwala, ba be ba thala diswantšho. Ge nako e dutše e eya, go thala diswantšho go ile gwa ba bonolo le ka lebelo. Ke ipotšiša gore ke ka lebaka la eng. E re ke lekole gore ke a kwešiša: Ge nako e dutše e eya, diswantšho tše di hlalositšwego ka botlalo di ile tša fetoga gore di be bonolo - gomme tša bonala di se bjalo ka selo seo ba bego ba bolela ka sona.

Batho ba hlotše mehutahuta ya thekenolotši. Re hlotše difatanaga, dikhomphutha le dillathekeng. Re hlotše diyalemoya, diroboto le ditšidifatši. Eupša e nngwe ya dithekenolotši tša go kgahliša kudu ke selo se sengwe se se bonagalago se le bonolo: mongwalo.

Batho ba thomile go ngwala la mathomo mo e ka bago mengwaga e 5,000 e fetilego. Lefelo le lengwe mo mongwalo o hlotšwego le bitšwa Sumer. Sumer e bile gona kua Iraq ya matšatši a lehono. Sumer e be e le e nngwe ya mafelo a lefase moo batho ba ilego ba thoma go dula ditoropong kgolo. Go ba le batho ba bantši gakaalo lefelong le tee go fetotše tsela yeo batho ba bego ba phela ka yona.

Batho ba Sumer ba ile ba aga ditempele tša go rapela badimo ka gare ga mabota a toropokgolo. Eupša, ditempele di be di sa šomišwe fela go rapela. Gape ditempele e be e le dipolokelo tša dithoto tše fapanego. Bangwaledi ba ditempele ba ile ba swanelwa ke go bopa tshepedišo ya go hlokomela seo se bego se bolokilwe ka ditempeleng – gore ba se lebale. Ke ka tsela yeo go ngwala go thomilego ka gona.

Nagana mafelelong a sehla sa puno, baruti ba nyaka go boloka diroto tše 10 tša bali ka polokelong ya tempele. Mongwaledi o be a thala seswantšho se sennyane sa lehlaka la bali, gomme a dira maswao a 10 godimo ga letlapa la gagwe la letsopa.

Ke moka, letlapa la letsopa le be le tla oma letšatšing. Ge matlapa a omile a le bothata, a be a bewa gabotse gore e be direkhoto tšeo di bego di ka balwa matšatši, dibeke goba mengwaga ya go latela.

Ditshepedišo tša mathomo tša go ngwala di be di fapane le alfabete ya rena. Di be di bopilwe ka diswantšho tše nnyane go bontšha dilo tše di fapanego.

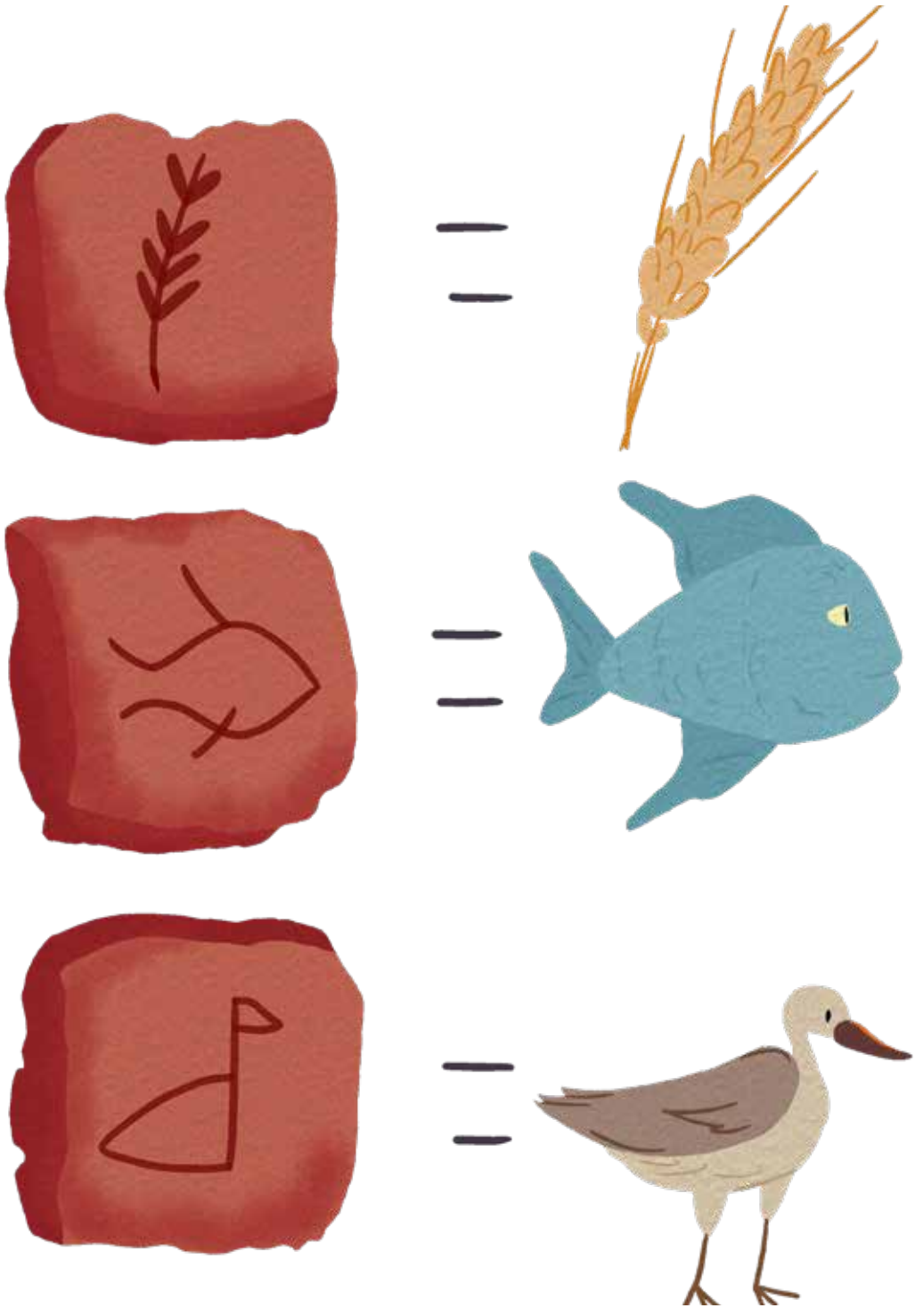

Lega go le bjalo, ge nako e dutše e eya, ge dithoto tše dintši di be di tlišwa tempeleng, diswantšho di ile tša hlabollwa go ba maswao. Ge dithoto tše fapanego di tšwela pele go bolokwa ditempeleng tša ditoropokgolo, bangwaledi ba ile ba swanelwa ke go ngwala ka lebelo. Ba be ba se na nako e ntši ya go thala diswantšho tša mahlaka a bali ka kelehloko le tša dithoto tše dingwe.

Ka fao, seswantšho sa lehlaka la bali sa fetogela go seka sa bali seo se bego se thalega ga bonolo. Seka se se be se kwešišega gore se emela bali, le ge bjale se be se sa swane le seswantšho sa lehlaka la bali.

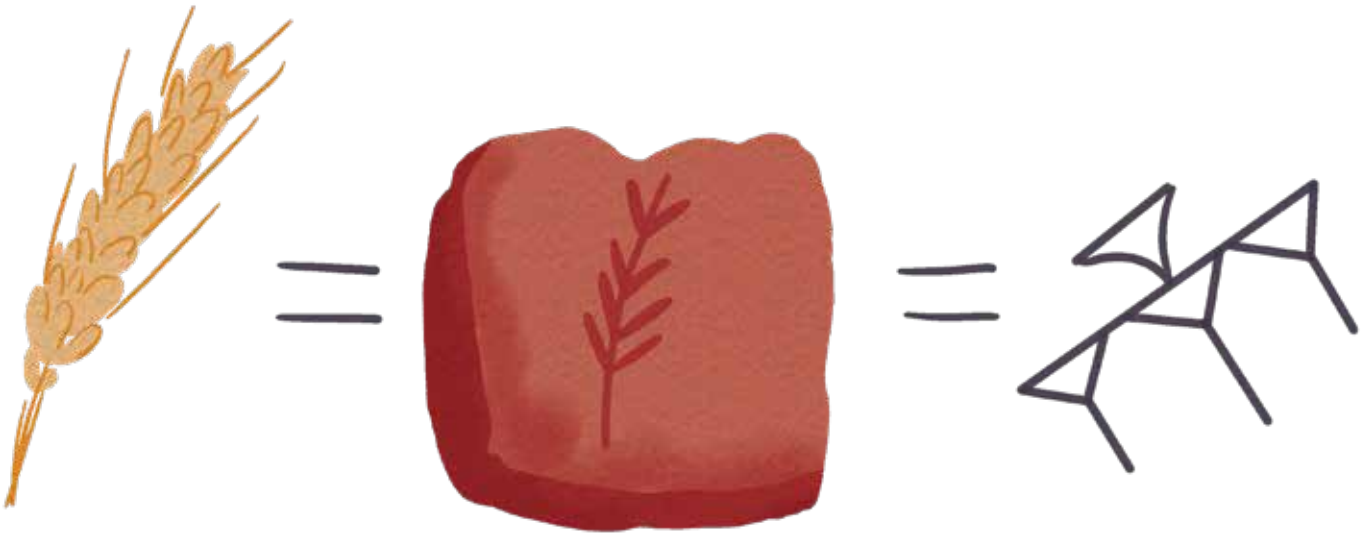

Baruti le bangwaledi ba be ba swanetše go kwešiša e sego feela dilo tšeo di bego di bolokilwe ka ditempeleng, eupša mehuta ya dithoto ka moka tše ba nago natšo. Ka fao bangwaledi go tšwa ditempeleng tše fapanego tša Sumer ba be ba swanetše go kgobokana go tšea sephetho sa sete ya dika tše tlwaelegilego tše ba bego ba tla di šomiša. Tshepedišo ye ya go ngwala ke bjale e bitšwago mongwalokgwaro (khunifomo).

Tshepedišo ya mohuta wo e ile ya direga go ralala le dihlabologo tše fapanego tša lefase – kwa Egepeta, Peru le China. Mongwalo wa rena wa sebjalebjale o theilwe godimo ga mengwalo e fapanego ya bogologolo.

Ka go hlola mongwalo, batho ba ile ba kgona go gatiša dikgopolo le dikanegelo. Re ile ra kgona go aga dikgwebo le mahumo. Re ile ra kgona go romela melaetša mafelong a kgolekgole. Go hlangwa ga mongwalo go fetošitše seo batho ba bego ba ka kgona go se dira go ya go ile.

Bala 1

Naa mongwalo o hlotšwe kae la mathomo?
Kua Sumer, Iraq ya matšatši a lehono.

Naa batho ba Sumer be ba ngwala mo kae?
Ba be ba ngwala letsopeng.

Ke ka lebaka la eng mongwalo o hlotšwe?
- Ka lebaka la gore dithoto di be di bolokwa ditempeleng, gomme batho ba be ba hloka mokgwa wa go gopola dilo tše di bolokilwego.
- Ka lebaka la gore bangwaledi le baruti ba be ba nyaka go tseba gore ba na le dithoto tše kaakang.

Bala 2

Naa mongwalo o hlotšwe neng?
Mongwalo o hlotšwe mengwaga e ka bago 5,000 ya go feta.

Mongwalo o hlotšwe kae kua Sumer?
O hlotšwe tempeleng.

Ke ka lebaka la eng mongwalo o ile wa fetoga ge nako e dutše e eya?
- Ka lebaka la gore diswantšho di be di tšea nako go thala gomme bangwaledi ba be ba swanetše go ngwala ka pela.
- Mongwalo o fetogile ge dithoto di thoma go tlišwa ka bontši ditempeleng. Bangwaledi ba be ba swanetše go ngwala ka lebelo.
- Bangwaledi go tšwa ditempeleng tše fapanego ba be ba swanetše go bala dingwalwa magareng ga bona, ka fao ba ile ba dula mmogo go hlama maswao ao bohle ba ka a šomišago!

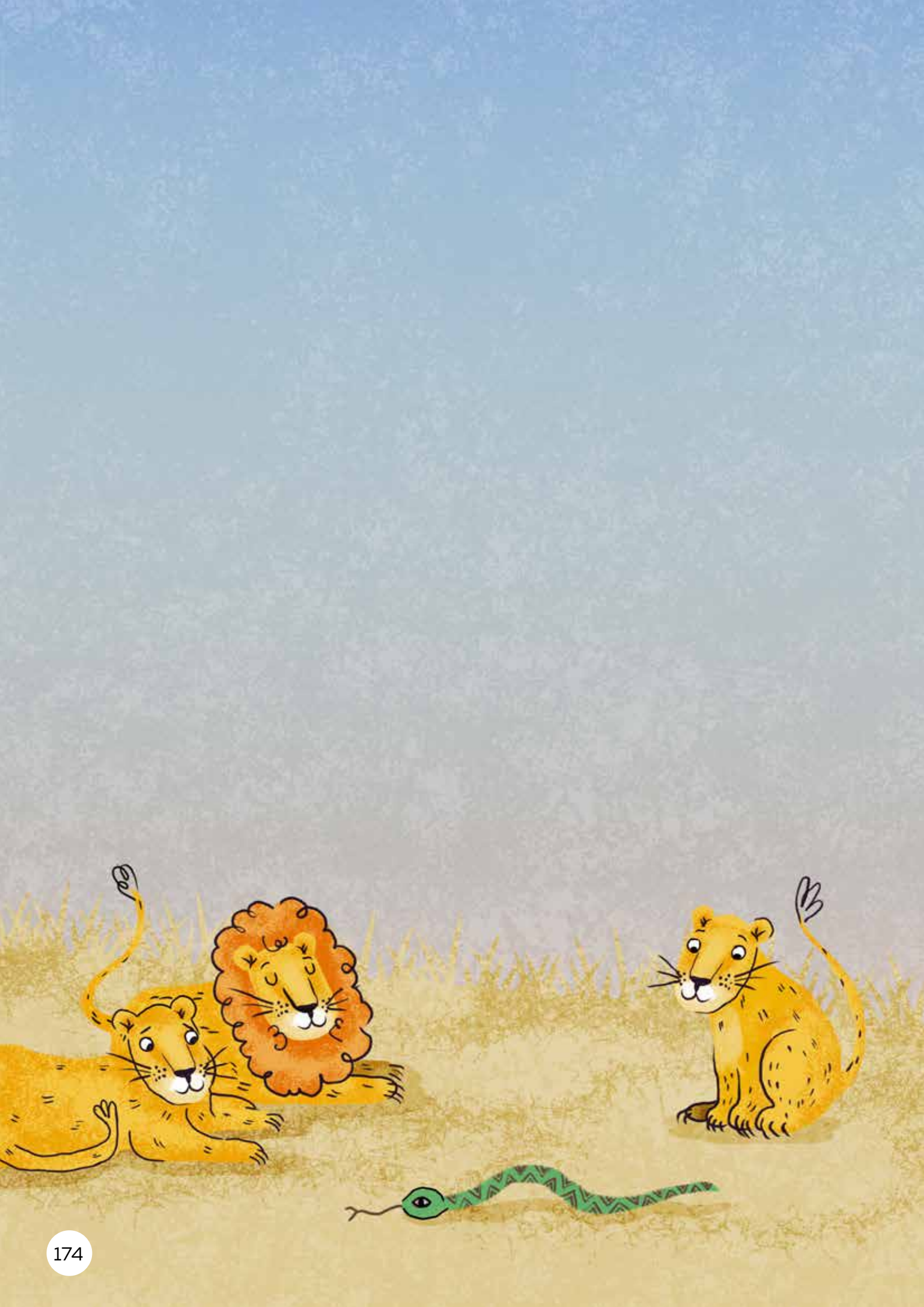

KANEGELO YA 5

KHUMO O DIRA SEGWERA SE SESWA

Tabakgolo: Re na le le lerato

Tshedimošo ya bokamorago

- Ye ke kanegelo ya boikgopolelo.
- E diragatšwa mo Afrika Borwa.
- E diragala matšatši a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša gore kwelobohloko e ra go tshwenyega ka fao batho ba bangwe ba ikwago ka gona le gore re swanetše go ba akaretša ge re bapala.

Leano la Kwešišo: Dira dikgokagano

- Seo e lego sona: Go nagana ka fao kanegelo e amanago le bophelo bja gago, gammogo le dipuku tše dingwe, goba lefase.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša kanegelo bokaone ka go e kgokaganya le dilo tšeo o šetšego o di tseba.
- Ka fao e thušago: E dira gore kanegelo e be le mohola kudu le go ba bonolo go e gopola.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kwelobohloko e bolela ka go lemoga ge motho a ikwa a lewa ke bodutu, a nyamile goba a tlogetšwe. Se se ra go šetša maikutlo a bona le go kgetha go ba thuša goba go ba akaretša.
- Re ka dira dikgetho tše botho ge re nagana ka moo re ka ikwago ka gona maemong a motho yo mongwe (ka go ipea dieteng tša motho yo mongwe). Go gopola dinako tšeo ka tšona re ilego ra ikwa re lewa ke bodutu goba re tšhogile go ka re thuša go dira dilo ka kwelobohloko.
- Gantši bagwera ba dula gotee dijong tša mosegare gomme ba bapala gotee. Barutwana ba baswa goba bao ba nago le dihlong ba ka ikwa ba tšhogile go kgopela go ikopanya le rena, kudukudu ge ba bangwe ba šetše ba ena le bagwera. Go akaretša motho yo mongwe, ka go mo laletša go dula goba go bapala, go ka dira phapano e kgolo.
- Ga go na motho yo a ka re gapeletšago gore re be botho. Botho ke kgetho.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
182, 1	Ge Khumo a robetše malaong bošegong bjoo, a nagana mabapi le ge a be a thoma sekolo, pele ga ge a tseba Pabalelo le Setšhaba. O ile a nagana ka dibeke tšeo tše mmalwa ge a be a dula a nnoši ka nako ya maikhutšo, a holofela gore motho yo mongwe o tla nyaka go dula le yena. “Mohlomongwe ga ke a swanela go dira bjalo, ” Khumo o ile a nagana, “eupša ke nyaka go dira bjalo.”	Khumo o nagana ka fao a bego a ikwa a lewa ke bodutu ka gona ge a be a se na bagwera bao a ka dulago le bona nakong ya maikhutšo. Seo se mo thuša go dira kgokagano le Phemelo. O lemoga gore Phemelo o swanetše go ikwa a lewa ke bodutu, go swana le ka mokgwa wo a ilego a ikwa ka gona. O tseba kamoo seo se kwešago bohloko ka gona. Ke nagana gore seo ke sona se thušago Khumo go tšea sephetho sa go ba botho
184, 3	“Eee wena. A o nyaka go tlo dula le rena?” Khumo a botšiša. Myemyelo e ile ya hlaga sefahlegong sa Phemelo. ”Go lokile” a realo.	Nka dira kgokaganyo. Nakong e nngwe, ke file mosadi yo mogolo setulo sa ka mo peseng ge a be a eme. Ke be ke tloga ke nyaka setulo sa ka ka gobane e be e le leeto le letelele, eupša ke be ke tseba gore o be a se nyaka go feta nna. O be a bonagala a thabile kudu ge ke mo fa setulo sa ka. Ke ile ka ikwa ke ikgantšha ka go kgetha go ba yo botho le go dira gore motho yo mongwe a ikwe gabotse. Ke nagana gore Khumo o swanetše go ikwa a ikgantšha, ka seo a se dirilego.

Khumo o be a dira sengwe le sengwe le Pabalelo le Setšhaba. Ka mehla ba be ba dula mmogo ka fase ga sehlare ba eja matena. Ka mehla ba be ba ragela kgwele ya maoto pele le morago mo lefelong le tee la lepatlelo.

Tšatši le lengwe ge tšhipi ya nako ya go khutša e lla, Mna Ngoma o ile a bitša Khumo gore a šale ka phaphošing ya borutelo. Khumo o ile a lebelela Pabalelo le Setšhaba. Ba ile ba mo lebelela le bona. “Ke tla le hwetša ka ntle,” gwa realo Khumo.

“Khumo, ke go biditše gore ke bolele le wena ka o mongwe wa bamphato wa gago,” gwa realo Mna Ngoma. “Ke lemogile gore Thomas o tloga a na le dihlong. Ke bona ka mehla a dula a le nnoši ka nako ya go khutša. Ke tshepa gore wena le bagwera ba gago le ka bapala le yena.”

Khumo o be a sa tsebe gore a reng. O be a nyaka go botša Mna Ngoma gore Thomas o na le dihlong ebile o a makatša, gomme bagwera ba gagwe ba be ba sa nyake go bapala le yena, eupša Khumo a se bolele selo.

Ge Khumo a tšwela ka ntle, Pabalelo le Setšhaba ba be ba šetše ba dutše lefelong la bona la tlwaelo. “Naa o bothateng?” gwa botšiša Setšhaba.

“Aowa – Mna Ngoma o hweditše phensele ya ka lebatong,” Khumo a bolela maaka. O be a sa kwe a nyaka go ba botša se Mna Ngoma a mmoditšego sona. E sego go fihlela a e naganešitše ka botlalo.

Bošegong bjoo Khumo o ile a belaela go mmagwe. “Mmalo! Mna Ngoma o nkgopetše go gwerana le mošimane yo a sa tlwaelegago, Thomas,” Khumo a ngunanguna. “Ga a na bagwera ebile ga a bolele le motho. Ga ke tsebe gore ke ka lebaka la eng a nkgopetše gore ke bapale le yena?”

Mmago Khumo o ile a mo lebelela ka šedi. “Gabotse ga o gapeletšege. Mna Ngoma o go kgopetše feela. Ga gona se Mna Ngoma a ka se dirago go go gapeletša ge o sa nyake,” a realo a tiišitše.

Seo se ile sa dira gore Khumo a kwe bokaone. “Ga go hlokege gore ke bapale le ngwana yola a makatšago,” a nagana.

Eupša ge Khumo a robetše mpeteng bošegong bjoo, o ile a nagana mohlang a be a thoma sekolo, pele a tseba Pabalelo le Setšhaba. O ile a nagana ka dibeke tšela tše mmalwa tša mathomo, mola a be a dula a le tee ka nako ya go khutša, o be a feela a holofela gore ngwana yo mongwe a ka nyaka go dula le yena. “Mohlomongwe ga ke gapeletšege,” Khumo a nagana, “eupša ke a nyaka.”

Letšatši le latelago, Khumo o dutše le Setšhaba le Pabalelo. O ile a bogela Thomas a dutše a le tee. “Ke nagana gore a re boneng ge eba Thomas a ka nyaka go dula le rena,” gwa realo Khumo.

“Mang, Thomas? Ke ka lebaka la eng o nyaka re bapale le yena?” gwa botšiša Setšhaba, a sega.

“Ai, ebile ga a bonagale a ka re thabiša!” gwa realo Pabalelo.

“Ke nagana gore o lokile,” gwa realo Khumo. “Le gona nna ke mo kwela bohloko. Ga go na o tee wa rena yo a ka ratago go dula a nnoši ka nako ya go khutša. Gape, ge re na le mogwera wa bone re ka kgona go bapala ka dihlopha.”

“Go lokile,” Setšhaba le Pabalelo ba dumela.

Khumo o ile a batamela Thomas. “Hei! O nyaka go tlo dula le rena?”

Thomas a lebelela go dikologa. “Nna?” a botšiša.

“Eng, wena. Naa o nyaka go tlo dula le rena?”

Sefahlego sa Thomas sa bontšha go myemyela. “Go lokile,” a realo.

Ge ba seno ja, bašimane ba ile ba šomiša maswika go dira dipala tše pedi. Ba ile ba bapala ka bobedi-ka bobedi. “Ye ke kgwele ya maoto e kaonekaone ye re kilego ra e bapala!” gwa realo Setšhaba.

“Etla go bapala le rena gape gosasa!” Pabalelo a realo go Thomas.

“Ke ikgantšha ka wena, Khumo,” gwa realo Mna Ngoma, mafelelong a letšatši. Ge Khumo a etšwa ka lebati, le yena o be a ikwa a thabile.

Bala 1

Naa morutiši wa Khumo ke mang?
Morutiši wa gagwe ke Mna Ngoma.

Naa Mna Ngoma o ile a mo kgopela go dira eng?
O mo kgopetše gore a bapale le Thomas ka nako ya go khutša.

Naa Thomas o be a fela a dula le mang ka nako ya go khutša?
Gantši o be a dula a le nnoši.

Ke ka lebaka la eng Mna Ngoma a be a ikgantšha ka Khumo?
- Ke ka lebaka la gore Khumo o ile a kgopela Thomas go dula le yena le bagwera ba gagwe.
- Ke ka lebaka la gore Khumo o be a na le botho. O be a sa gapeletšege!
- Ke ka lebaka la gore Khumo o ile a bapala le Thomas.
- Ke ka lebaka la gore Khumo o dirile se Mna Ngoma a mo kgopetšego sona.

Bala 2

Naa go tšeere Khumo nako e kaakang go tšea sephetho sa go akaretša Thomas?
Go mo tšeere bošego bjo botee.

Naa Thomas o ile a kwa bjang ge Khumo a mo kgopela go bapala la mathomo?
O be a maketše/ a thakgetše.

La mathomo, Khumo o be a sa nyake go akaretša Thomas. Naa o ka hlama kgokaganyo? Naa o kile wa nyaka go kgetholla motho o mongwe? Ka lebaka la eng?
Barutwana ba tla fa dikarabo tša bona.

Ke ka lebaka la eng Khumo a tšeere sephetho sa go bapala le Thomas?
- Ke ka lebaka la gore o naganne ka gore go bjang go dula o le nnoši nakong ya go khutša.
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore ge a be a dula a le nnoši, o be a duma ge motho yo mongwe a ka nyaka go dula le yena.
- Ke ka lebaka la gore o lemogile gore se ke go dira selo sa botho le kwelobohloko.

KANEGELO YA 6

SANGWETŠI E NNGWE GAPE!

Tabakgolo: Re na le le lerato

Tshedimošo ya bokamorago

- Ye ke kanegelo ya boikgopolelo.
- E diragatšwa mo Afrika Borwa.
- E diragala matšatši a lehono.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša gore kwelobohloko e ra go thuša ba bangwe bao ba hlokago thušo, gomme e nyaka boikgafo bjo itšego.

Leano la Kwešišo: Dira ditshekatsheko

- Seo e lego sona: Go tšea sephetho ge e ba o rata kanegelo goba diphetho tšeo baanegwa ba di tšeerego.
- Go reng re se šomiša: Go bopa dikgopolo tša gago le go kwešiša kanegelo ka maemo a a tseneletšego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go nagana ka molaetša wa kanegelo le seo o se dumelago mabapi le wona.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Kwelobohloko e bolela ka go lemoga ge motho a thatafalelwa goba a hloka thušo. E ra go tshwenyega ka kamoo batho ba bangwe ba ikwago ka gona le go kgetha go thuša, le ge go se bonolo.
- Bagwera ba thekgana dinakong tša mathata. Ditiro tše dinnyane tša botho, tše bjalo ka go abelana dijo, di ka dira phapano e kgolo. Go thuša ba bangwe go ka re dira gore re ikwe re thabile le go ikgantšha ka borena
- Tshepišo ke ge o re o tla dira selo gomme wa phethagatša lentšu la gago. Mokgadi o tshepišitše gore a ka se botše motho ka ga Matuma a sa je dijo tša mosegare. Le ge go be go tla ba bonolo go hlalosetša mmagwe dilo ka moka, o ile a kgetha go hlompha dikganyogo tša mogwera wa gagwe gomme a phethagatša kholofetšo ya gagwe.
- Kwelobohloko ga se ka mehla e lego bonolo. Ka dinako tše dingwe go ba botho go bolela go tlogela se sengwe seo re se nyakago. Re ka swanelwa ke go abelana, go leta goba go hloka sengwe seo re se nyakago.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
191, 4	Matuma o ngwathile sangwetši ya gagwe ka diripa tše pedi gomme a neela Ntsako seripa. “Nka se, Ke a tshepiša,” a realo.	Ge re bontšha kwelobohloko, re ipea maemong a motho yo mongwe. Re ba swara ka tsela yeo re bego re tla holofela go swarwa ka yona. Ke dira tshekatsheko Matuma ke motho wa kwelobohloko, ka gobane o tšea sephetho sa go abelana dijo le mogwera wa gagwe ka boyena, ga a hloke le go kgopelwa.
194, 2	“Sangwetši e nngwe gape?” mmagwe a botšiša ka kgahlego. “Ee, ke na le dipapadi lehono, ka fao ke hloka dijo tše dingwe,” a bolela maaka.	Matuma o bolela maaka gore a kgone go swarelela tshepišo go mogwera wa gagwe. Ke dira ditekolo tša gore o nyaka go ba mogwera wa go loka. Se ke bohlatse bja gore Matuma o na le boikokobetšo le botho o fa lebaka la gore a hwetše disangwetši tše dingwe, ka gobane ga a nyake go roba tshepišo ya mogwera wa gagwe.

Mošupologo o mongwe, Matuma o ile a ntšha sangwetši ya gagwe ka mokotlaneng. E be e le ya mayonisi le kgogo – ye a e ratago kudu. O ile a ngatha ga tee pele a lemoga gore Ntsako o be a sa je.

“Naa dijo tša gago tša matena di kae?” Matuma a botšiša Ntsako.

“Ga ke na dijo tša matena lehono,” Ntsako a realo. “Mma o bile le kotsi bjale o ka sepetlele. Ga re na senkgwa ka gae. Eupša o se ke wa botša motho. ’

Matuma o ile a ngwatha sangwetši ya gagwe ka diripa tše pedi gomme a fa Ntsako seripa. “Nka se ke – ke a tshepiša,” a realo.

Mesong ya Labobedi, Matuma o ile a tsena ka moraleng wa gabo. “Hle Mma, nka ba le disangwetši tše pedi tša dijo tša matena lehono?” a kgopela ga botsana.

“Tše pedi? Ka lebaka la eng tše pedi?” mmagwe a botšiša.

“Mmmmhhh...Ke kwa ke swere ke tlala kudu lehono!” a realo ka go tiiša.

“Mohlomongwe o a gola?” mmago Matuma a nagana, ge a tsenya sangwetši ya bobedi ka mokotlaneng wa dijo tša matena.

Ka nako ya go khutša, Matuma o ile a ntšha disangwetši tše pedi ka mokotlaneng wa gagwe gomme a fa Ntsako e tee.

“Ke ya ka?” Ntsako a realo, a maketše.

“Ke tla go tlela dijo tša matena go fihla bommago ba boa gae.” Matuma a realo, “o se ke wa tshwenyega.”

Ka Laboraro pele ga sekolo, Matuma o ile a khukhunela ka moraleng e sa le ka pela go direla Ntsako sangwetši. O be a sa nyake gore mmagwe a mmotšiša gape ka ga sangwetši ye nngwe. Eupša mmagwe a tsena ge a tlotša botoro ya dimake godimo ga senkgwa.

“Sangwetši ye nngwe gape?” mmagwe a duma go tseba.

“Mmmhhh… Go na le dipapadi lehono ka fao ke nyaka dijo tše dingwe gape,” a bolela maaka.

Ka nako ya go khutša, Matuma a ntšha disangwetši tše pedi mokotlaneng wa gagwe – sangwetši ya heme le tšhese ye mmagwe a bego a mo diretše, le ya botoro ya dimake ye a e dirilego.

“Naa o nyaka efe?” a botšiša mogwera wa gagwe.

“Nka hwetša ya heme le tšhese?” Ntsako a realo.

“Go lokile!” Matuma a fetola ka botho, le ge a be a tloga a nyaka sangwetši ya heme le tšhese.

Mesong ya Labone, Matuma o ile a dira ka boomo go tšea nako e telele go hlapa le go apara gore a se be le nako ya difihlolo.

“Matuma! O a diega!” mmagwe a mmitša.

“Tshwarelo Mma,” a goelela. “Ke kgopela gore le ntirele sangwetši ya difihlolo!”

Ge a sepela go ya sekolong, o ile a tsenya sangwetši ya tlaleletšo ka mokotlaneng wa gagwe wa dijo tša matena. O ile a nagana gore a ka hlwa letšatši le tee feela ntle le dijo tša mesong.

Ka nako ya dijo tša matena, mala a Matuma a be a lla, eupša o ile a fa mogwera wa gagwe sangwetši ya tlaleletšo ka lePhemelo.

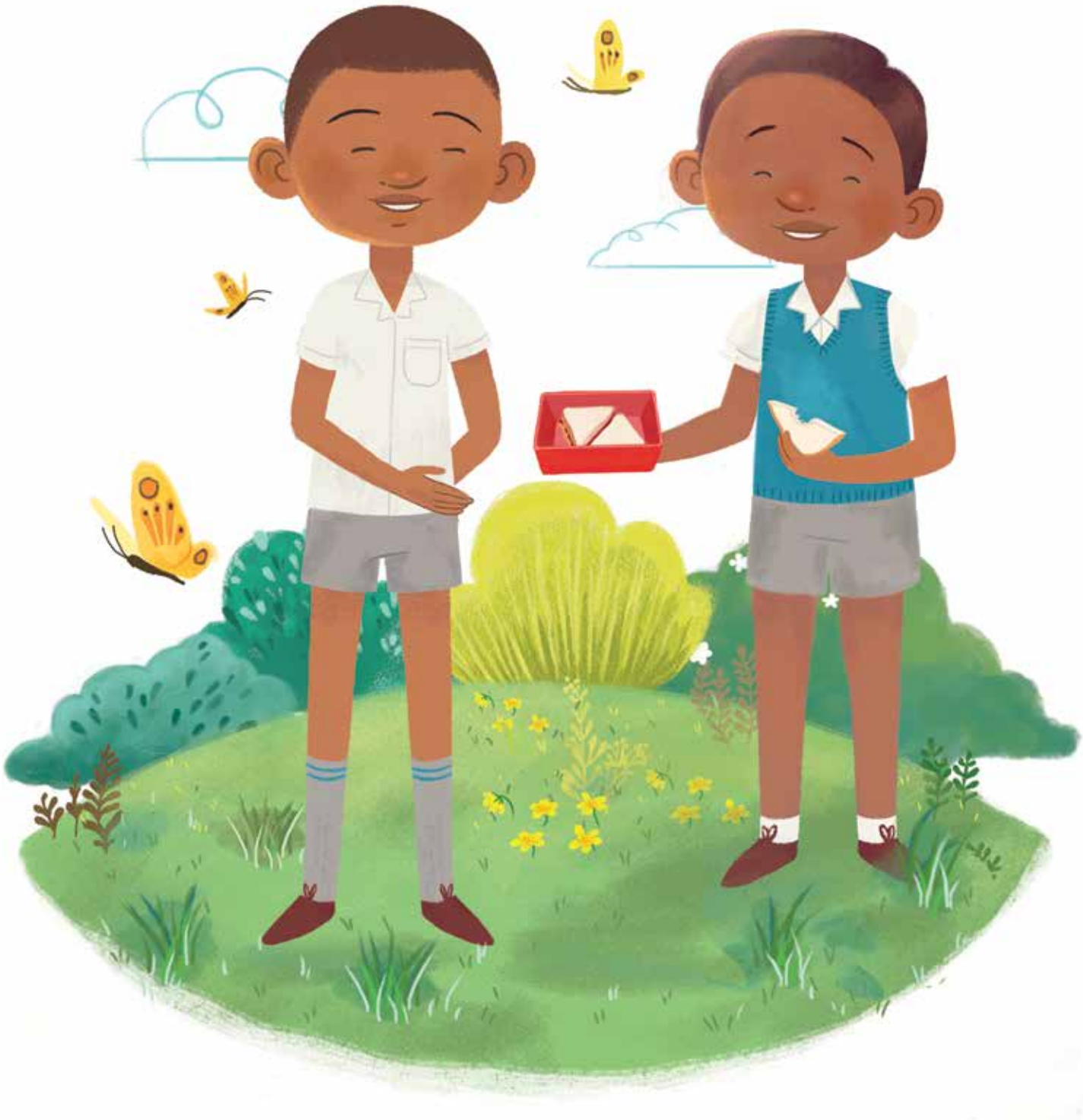

Bošegong bjoo, ge Matuma a bapala ka ntle pele ga dijo tša mantšiboa, mmagwe o ile a hwetša mogala.

“Ke nna mmago Ntsako,” gwa realo lentšu mo mogaleng.

“Ntsako o mpoditše gore o be o mo romela dijo tša matena beke ka moka ge ke be ke le sepetlele. Ke a leboga ge o ile wa mo hlokomela,” a realo.

Mmago Matuma o ile a myemyela a le tee. Bjale o be a kwešiša lebaka la disangwetši tša tlaleletšo.

Mmago Matuma o ile a mmitša. “Matuma, ke nyaka go bolela le wena, e tla o dule fase,” mmagwe a realo.

“Tjoo nna, o ile go nkomanyetša go ja disangwetši tše dintši!” a nagana.

“Ke tseba gore ke ka lebaka la eng o be o kgopela dijo tša matena tša tlaleletšo,” mmagwe a myemyela, “eupša ke ka lebaka la eng o be o sa mpotše?”

“Gabotse, ke tshepišitše Ntsako gore nka se botše motho gore ga a na dijo ka gae,” Matuma a realo.

“Seo e be e le tiro ya botho, Matuma. Ke ikgantšha ka wena!”

Letšatši le latelago ka nako ya dijo tša matena, Ntsako o ile a ntšha lolipopo mokotlaneng wa gagwe wa dijo tša matena.

“Ye ke ya gago, go tšwa go nna le mma wa ka,” Ntsako a realo.

Ge Matuma a latswa lolipopo ya gagwe, o ile a nagana ka moo go kwešago bose go thuša mogwera.

Bala 1

Naa sangwetši ya Matuma ye a bego a e rata kudu e be e le efe?
Sangwetši ya Matuma ye a bego a e rata kudu e be e le ya kgogo le mayonisi.

Naa Matuma o be a tlela mang disangwetši tša tlaleletšo?
O be a tlela Ntsako disangwetši tša tlaleletšo.

Ke ka lebaka la eng Matuma a sa botše mmagwe gore sangwetši ya tlaleletšo ke ya Ntsako?
- Ke ka lebaka la gore o tshepišitše mogwera wa gagwe gore a ka se botše motho.
- Ke ka lebaka la gore o be a sa nyake go roba tshepišo ya gagwe go Ntsako.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go ba mogwera wa makgonthe.
- Ke ka lebaka la gore ke mogwera wa lešoko/botho/ go naganela.

Bala 2

Naa ke eng seo Matuma a bego a sa swanela go botša batho?
O be a sa swanela go botša batho gore Ntsako ga a na dijo ka gae.

Hlaloša nako ye o kilego wa bontšha lešoko go mogwera, bjalo ka Matuma.
Ke bonthitše lešoko go mogwera ge ke...

Naa Matuma o bontšhitše bjang lešoko go mogwera wa gagwe?
- O mo tlišeditše dijo ka mehla ge mmagwe a be a lwala a le sepetlele.
- O swere sephiri sa mogwera wa gagwe.
- O dirile lebaka la maaka gore a hwetše dijo tša tlaleletšo, e le gore a boloke sephiri sa mogwera wa gagwe.
- O file mogwera wa gagwe sangwetši ye yena a bego a e nyaka.
- O ile a gafa dijo tša gagwe tša mesong gore mogwera wa gagwe a hwetše dijo tša matena.

KANEGELO YA 7
SEMATLAMOYA SE BOHLALE SA WILLIAM

Tabakgolo: Re baentšineere

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragatšwa kua Malawi.
- E diregile nakong e fetilego a se kgale.
- Kanegelo ye e tla thuša barutwana ba gago go kwešiša ka fao baentšineere ba ka šomišago boitlhamelo, didirišwa, le tharollo ya mathata go dira gore bophelo bo be kaone go batho le go rarolla mathata a nnete a bophelo.

Leano la Kwešišo: Dira ditshekatsheko

- Seo e lego sona: Go tšea sephetho ge e ba o rata kanegelo goba diphetho tšeo baanegwa ba di tšeerego.
- Go reng re se šomiša: Go bopa dikgopolo tša gago le go kwešiša kanegelo maemong a a tseneletšego.
- Ka fao e thušago: Go go thuša go nagana ka molaetša wa kanegelo le seo o se dumelago mabapi le wona.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Baentšineere ba nyaka mathata lefaseng leo le ba dikologilego gomme ba nagana ka ditsela tša go hlama tša go a lokiša. Ba hlama le go aga dilo tšeo di thušago batho.
- Ga se ka mehla baentšineere ba šomišago didirišwa tše diswa goba tše di bitšago tšhelete e ntši. Ka dinako tše dingwe ba fetoša dilo tša kgale goba tše di lahlilwego gore e be selo se seswa sa go ba le mohola. Mohuta woo wa bokgoni bja go hlama ke karolo ya boentšineere!
- Sematlamoya se a retologa ge phefo e foka. Motsamao wo o ka šomišwa go hlola mohlagase goba go pompa meetse go tšwa fase. Mo Afrika Borwa, dimatlamoya gantši di šomišwa dipolaseng go pompa meetse.
- Go leka dikgopolo tše diswa go ka nyaka sebete le boikemišetšo. Ge batho ba leka selo se seswa, ba bangwe ba ka tshega goba ba se dumele gore se tla šoma. Baentšineere ba swanetše go tšwela pele ba leka le ge go le bothata.
- Dilo tše dibotse tšeo di hlamilwego ga di thuše motho o tee feela. Di ka kaonafatša bophelo bja batho ba bantši ka go rarolla mathata a go swana le go hloka meetse goba mohlagase.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
208, 1	Ka nako ya gagwe ya maikhutšo. William o be a rata go ya Bokgobapukung gomme a bala	William o paletšwe ke go ya sekolong efela o tšwetšapele ka go ya Bokgobapukung go ya go bala a le nnoši. Ke dira ditekolo tša gore William o be a dutše a ikemišeditše go ithuta.
214, 2	William o ile a šoma gomme a šoma gape go aga sematlamoya gare ga Wimbe. Ka maatla a go tšwa go sematlamoya sa gagwe sa bobedi o ile a pompa meetse go tšwa sedibeng se se tseneletšego. Sediba se se be se bolela gore balemirui ba Wimbe ba be ba sa swanela go leta pula, go be go dula go na le meetse a dibjalo tša bona!	William o ikemišeditše e sego feela go ithuša eupša le go thuša ba bangwe. Nka dira ditekolo tše ka gore William o agile sematlamoya a agela o mongwe le o mongwe mo motseng.

Kanegelo ye e theilwe godimo ga kanegelo ya nnete ya William Kamkwamba. William o šomišitše bohlale bja gagwe go thuša batho ba bangwe nakong ya bothata bjo bogolo!

William o goletše motsaneng o monnyane o bitšwago Wimbe kua Malawi. Ge William e le o monnyane, go be go se na mohlagase motsaneng wa gabo. Batho ba motsana wa gabo William ba be ba botile pula go nošetša dibjalo tša bona.

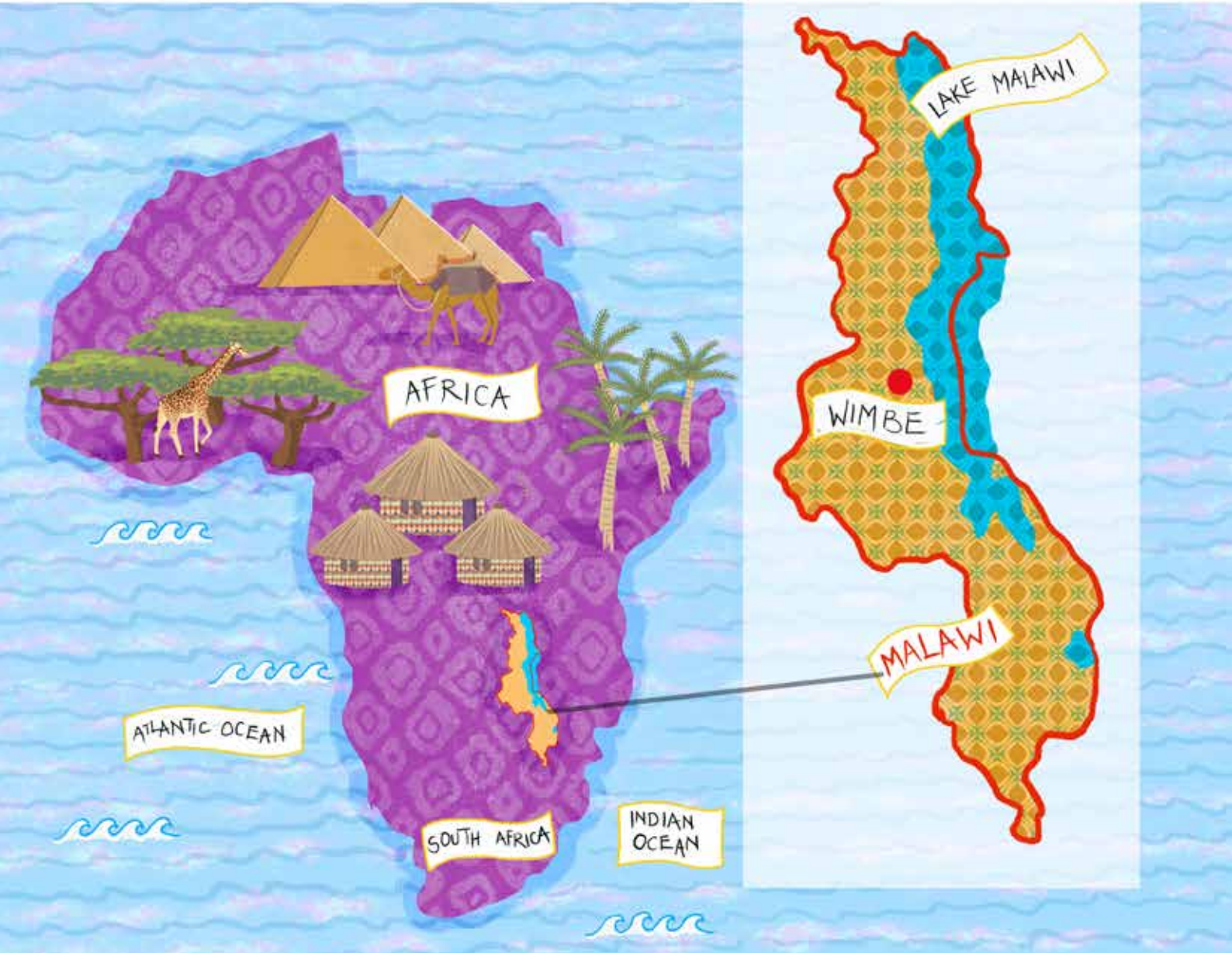

Ge William a na le mengwaga e 14, Malawi e bile le komelelo ya go šiiša. Go be go se na dijo tša go lekana, gomme batho ba motsana ba ile ba thoma go bolawa ke tlala. Lapa la bo William le be le na le dijo tše di lekanego gore ba je dijo tše tee tše dinnyane bošego.

William o ile a swanelwa ke go tlogela sekolo ka ge batswadi ba gagwe ba be ba sa kgone go lefela ditefelo tša gagwe tša sekolo.

Nakong ya gagwe ya go se šome, William o be a rata go ya bokgobapuku gomme a bala. Letšatši le lengwe, William o ile a hwetša puku e bitšwago Go Diriša Enetši. Puku ye e be e na le seswantšho se segolo sa sematlamoya mo letlakaleng la ka ntle ga puku. Puku ye e be e hlaloša gore dimatlamoya di ka šomišwa go hlola enetši. Gape puku e be e fa ditaelo tša go dira sematlamoya. Letšatšing leo, William o ile a tšea sephetho sa gore o tla tliša mohlagase le meetse motsaneng wa gabo ka go šomiša sematlamoya se se bjalo.

Go be go se bonolo gore William a hwetše ditlabakelo ka moka tše di lego ka pukung. Ge bana ba bangwe ba dithaka tša gagwe ba le sekolong, William o be a nyaka ditlabakelo lefelong la dikgerekgere. William o ile a hwetša diripa tša terekere ya kgale, diripana tša foreimi ya paesekela ya kgale, dipeipi tša polasitiki, le tšona diripana tša kgale tša tšhipi.

Matšatši ao William a bego a nyaka didirišwa kua lefelong la dikgerekgere, batho ba be ba mmitša segafi. Ba ile ba mo kwera. Ba mo sega. William ga se a dumelela mantšu a mabe go mo šitiša, ka gore o be a ikemišeditše go aga sematlamoya.

Ka gae, William o ile a šomiša ditaelo go tšwa pukung ya gagwe le ditlabakelo ka moka tše a di hweditšego go aga sematlamoya se sennyane. Bošego bjo bongwe, o ile a kgona gore mafelelong a lokele peipi ya polasitiki mo go swanetšego gomme sematlamoya sa thoma go dikologa.

Tlhamo e mpsha ya William e ile ya hlola enetši ye e lekanego go tšhuma ditleloupo tše nne tša mabone le go letša seyalemoya ka ntlong! William o ile a šomiša mohlagase go bala bošego mola go le leswiswi ka ntle. Mabone ka ntlong ya gagwe a ile a mo dira gore a ikwe a lokologile.

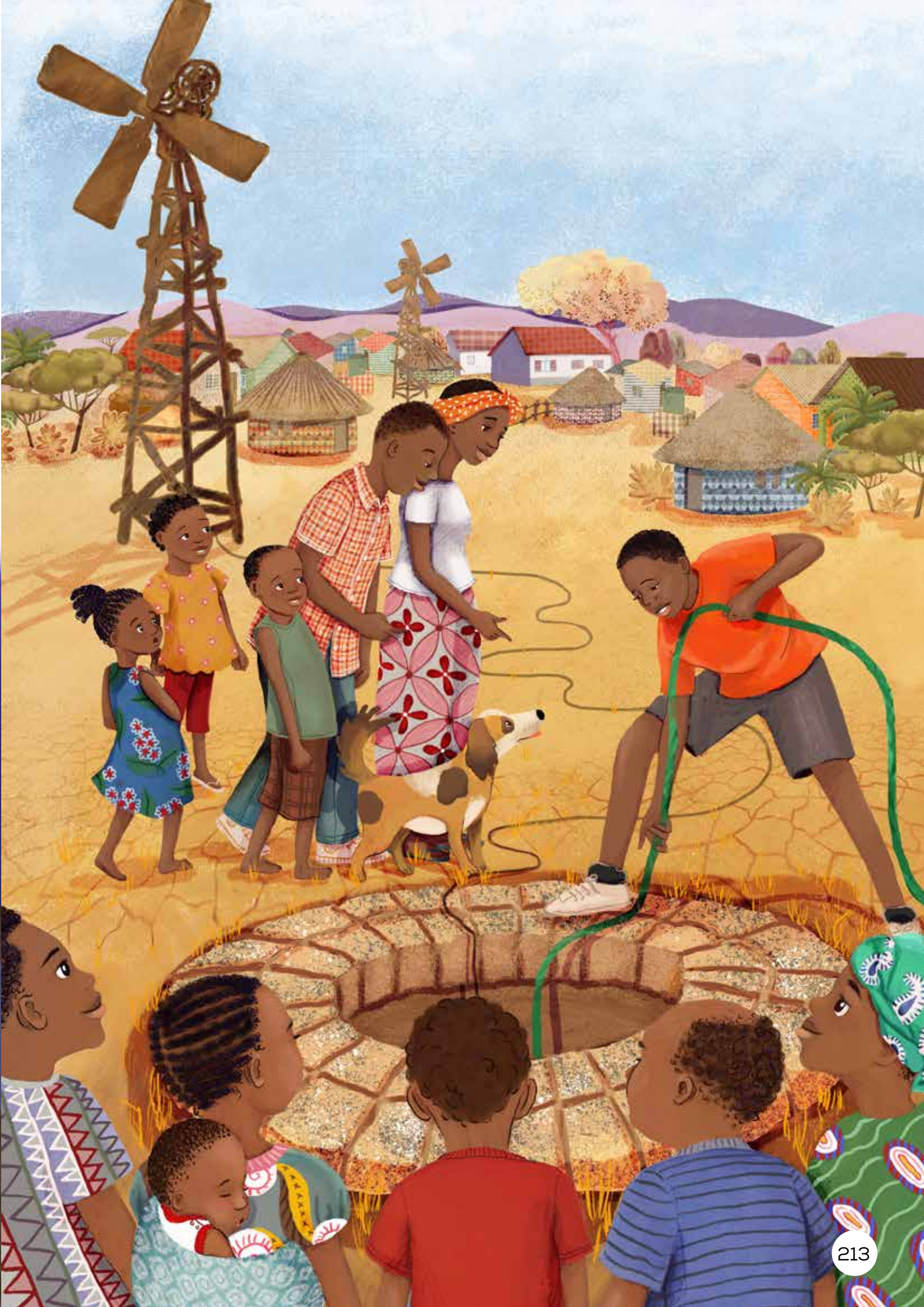

William o be a nyaka go dira go feta go tliša mohlagase ka ntlong ya gabo – William o be a nyaka go kgonthiša gore batho bohle ba motsana wa gabo ba hwetša mohlagase le meetse a dibjalo tša bona.

William o ile a šoma kudu go aga sematlamoya se segolo mo gare ga Wimbe. Ka maatla a go tšwa go sematlamoya sa bobedi o ile a pompa meetse go tšwa sedibeng sa go iša fase. Sediba se, se be se e ra gore balemi ba Wimbe ba ka se sa swanela ke go emela dipula – meetse a dibjalo tša bona a be a phela a le gona!

Ka morago ga mengwaga e mmalwa, raditaba o ile a tla motsaneng wa Wimbe gomme a ngwala kanegelo ka kuranteng ka sematlamoya sa William. Batho ka bontši go dikologa Malawi le lefase ba ile ba thoma go bala ka ga kgopolo ya go makatša ya William.

William o ile a fa polelo mo videong go hlaloša se a se dirilego, gore batho ka moka lefaseng ba kgone go šomiša kgopolo ya gagwe! Mafelelong, batho ba a sa ba tsebego ba ile ba kgahlwa ke bokgoni bja William gomme ba mo lefela go ya sekolong, ešita le gona Yunibesithi!

William o sa šoma ka maatla go kgonthišiša gore batho ka moka ba hwetša mohlagase le meetse.

Bala 1

Naa sematlamoya sa pele sa William se dirile eng?
Se tšhumile ditleloupu tše nne le seyalemoya ka ntlong.

Naa sematlamoya sa bobedi se dirile eng?
Se file sediba maatla go fa motsana ka moka meetse.

Ke ka lebaka la eng William a be a nyaka go lokiša bothata ba mohlagase motsaneng wa gabo?
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go bala bošego.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go kgonthišiša gore balemi ka moka ba na le meetse a dibjalo tša bona.
- Ke ka lebaka la gore o be a nyaka go thuša batho ba motsana ka moka – e sego yena feela.

Bala 2

Naa ke mathata afe ao William a bilego le ona mo kanegelong?
- Motsana wa gabo o be o se na mohlagase.
- Go be go na le tlala motsaneng.
- O ile a swanelwa ke go tlogela sekolo.
- O be a sa kgone go hwetša ditlabakelo tša maleba tša sematlamoya sa gagwe.

Naa mafelelong William o kgonne bjang go ya sekolong?
Batho ba a sa ba tsebego ba ile ba mo lefelela ditefelelo tša sekolo ge ba bala ka sematlamoya sa gagwe.

Naa go diregile eng mo kanegelong se se re thušago gore re hlame tekanyetšo ya gore William o bohlale ebile o ikemišeditše?
- William o ile a tšwela pele go ithuta le go bala le ge a ile a tlogela sekolo.
- William o bone seswantšho sa sematlamoya gomme a tšea sephetho sa go se dira.
- William o ile a nyaka ditlabakelo tša sematlamoya lefelong la dikgerekgere.
- William o ile a nyaka dikgerekgereng le ge a be a kwerwa.
- William ga se a tlogela go hlama ka sematlamoya se setee se sennyane – o dirile se segolo go thuša batho ka moka!

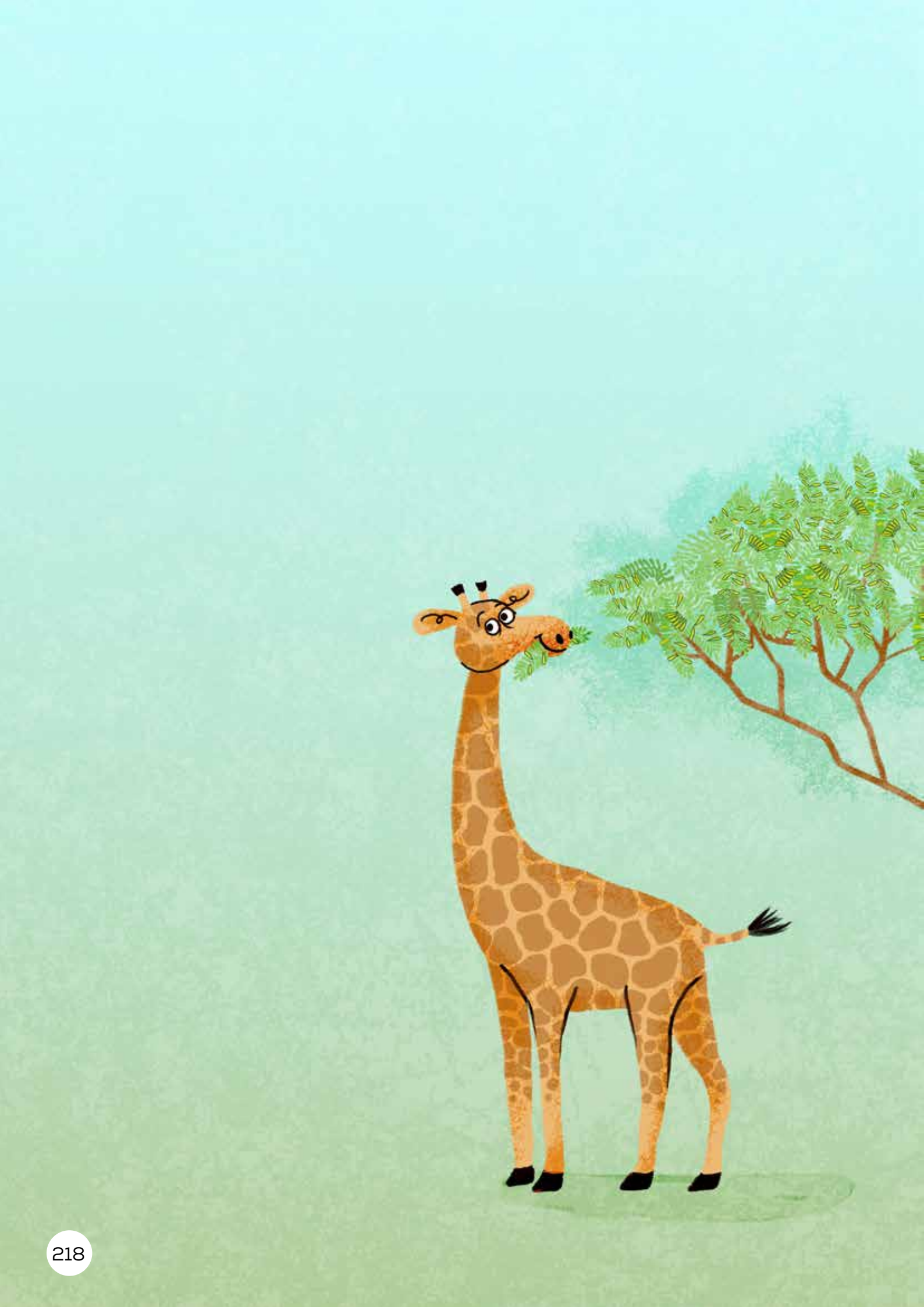

KANEGELO YA 8
SERUTHUFATŠA MEETSE SA LETŠATŠI SA XOCHITL

Tabakgolo: Re baentšineere

Tshedimošo ya bokamorago

- Sengwalwa se ke kanegelo ya tše lego tša nnete le tše e sego tša nnete.
- E diragatšwa kua Mexico.
- E diregile nakong e fetilego a se kgale.
- Kanegelo ye e tla fa barutwana ba gago mohlala wo mongwe wa ka fao baentšineere ba ka šomišago boitlhamelo, didirišwa, le tharollo ya mathata go dira gore bophelo bo be kaone go batho le tikologo.

Leano la Kwešišo: Dira dikgokagano

- Seo e lego sona: Go nagana ka fao kanegelo e amanago le bophelo bja gago, gammogo le dipuku tše dingwe, goba lefase.
- Go reng re se šomiša: Go kwešiša kanegelo bokaone ka go e kgokaganya le dilo tšeo o šetšego o di tseba.
- Ka fao e thušago: E dira gore kanegelo e be le mohola kudu le go ba bonolo go e gopola.

Dintlha tšeo o ka di abelanang le barutwana ba gago

- Baentšineere ba lemoga mathata gomme ba leka go a rarolla. Gopola kanegelong ye e fetilego, William o ile a aga sematlamoya go thuša go tliša meetse le mohlagase motseng wa gabo. Baentšineere ba lebelela mathata ao a ba dikologilego gomme ba nagana ka ditsela tša go thuša batho.
- William o ile a diriša phefo go hlola enetši. Kanegelo ye, Xochitl o šomiša letšatši bjalo ka mothopo wa enetši. Bobedi phefo le seetša sa letšatši ke methopo ya tlhago le ya enetši ya mahala yeo batho ba ka e šomišago.
- Dilo tšeo di hlamilwego di ka dirwa ka didirišwa tše di šomišwago gape goba tše di lahlilwego. Go swana le ge William a ile a diriša didirišwa tše di senyegilego go aga sematlamoya sa gagwe, Xochitl o ile a diriša mapotlelo a kgale a polasitiki, mathopo le kota go aga seruthufatša sa gagwe sa meetse. Ka dinako tše dingwe baentšineere ba diriša didirišwa tša kgale goba tšeo di sa dirišwego go hlama selo se seswa le se se nago le mohola.
- Ka dinako tše dingwe batho ba rema mehlare bakeng sa dikgong. Mafelong a mangwe, batho ba fiša dikgong go ruthetša meetse goba go apea dijo. Ge dihlare tše dintši di rengwa, e ka ba kotsi tikologong.
- Baswa ba ka dira phapano! Ga go nyakege gore o be motho yo mogolo gore o rarolle mathata. William e be e le moswa gomme Xochitl o be a ena le mengwaga e seswai feela. Bobedi bja bona ba šomišitše bokgoni bja go hlama le go ikemišetša go thuša ditšhaba tša gabo bona.

Go šomiša mokgwa wo:

Letlakala le temana	Bala	Bolela
221, 1	Tšatši le lengwe go fiša e le mathapama a etšwa sekolong, Xochitl a lemoga gore mehlare yeo e bego e fela e mo fa meriti, e be e se gona. Tseleng yeo ka moka mehlare e be e ripilwe. ”Naa mehlare yela ka moka e ile kae?” ke ge a maketše.	Ke gopola William a lemoga batho ba go tshwenywa ke go hwetša meetse a dimela tša bona nakong ya komelelo. Xochitl a lemoga gore mehlare ya lefelong la gabo e timeletše gomme ga go na moriti tseleng. Nka dira kgokagano: bobedi William le Xochitl ba ile ba lemoga bothata setšhabeng sa gabo bona gomme ba tšea sephetho sa go thuša go bo lokiša.
223, 1	Ke moka, o ile a thoma go kgoboketša mapotlelo a polasitiki ao a lahlilwego, galase ya kgale, diripana tša mathopo tše di lahlilwego le mašaledi a dikgong.	William le Xochitl ka bobedi ba be ba šomiša ditlabakelo tša go lahlwa go aga ka tšona. Nka dira kgokagano: bobedi bja bona ba be ba na le bokgoni bja go hlama gomme ba nagana ka ditsela tše mpsha tša go šomiša ditlabakelo tša kgale.

Mathapameng a mangwe a go fiša ge a boela gae go tšwa sekolong, Xochitl o ile a lemoga gore dihlare tšeo di bego di fela di mo fa moriti di be di se gona. Go rapalala le tsela, dihlare di be di remilwe. “Naa dihlare ka moka di ile kae?” a akanya.

Mesong e latelago, Xochitl a bogela ge tatagwe a kgohletša dikota mo mollong go ruthetša meetse a go hlapa.

“Tate, ka moka le rema dihlare tše ntši bjalo go ruthetša meetse a go hlapa!” Xochitl a realo. “Ga go na mokgwa o mongwe o motsana wa gešo o ka hwetšago meetse a go fiša?” a botšiša.

“Xochitl, ga re na tšhelete ya go reka seruthufatša meetse sa maemo a godimo – le baagašani ba rena ga ba na yona!” tatagwe a fetola.

“Gabotse, ke tšeere sephetho – ke tlo dira seruthufatša meetse seo batho ka moka mo Chiapas ba ka kgonago go ba le sona, ” a realo ka boitshepo.

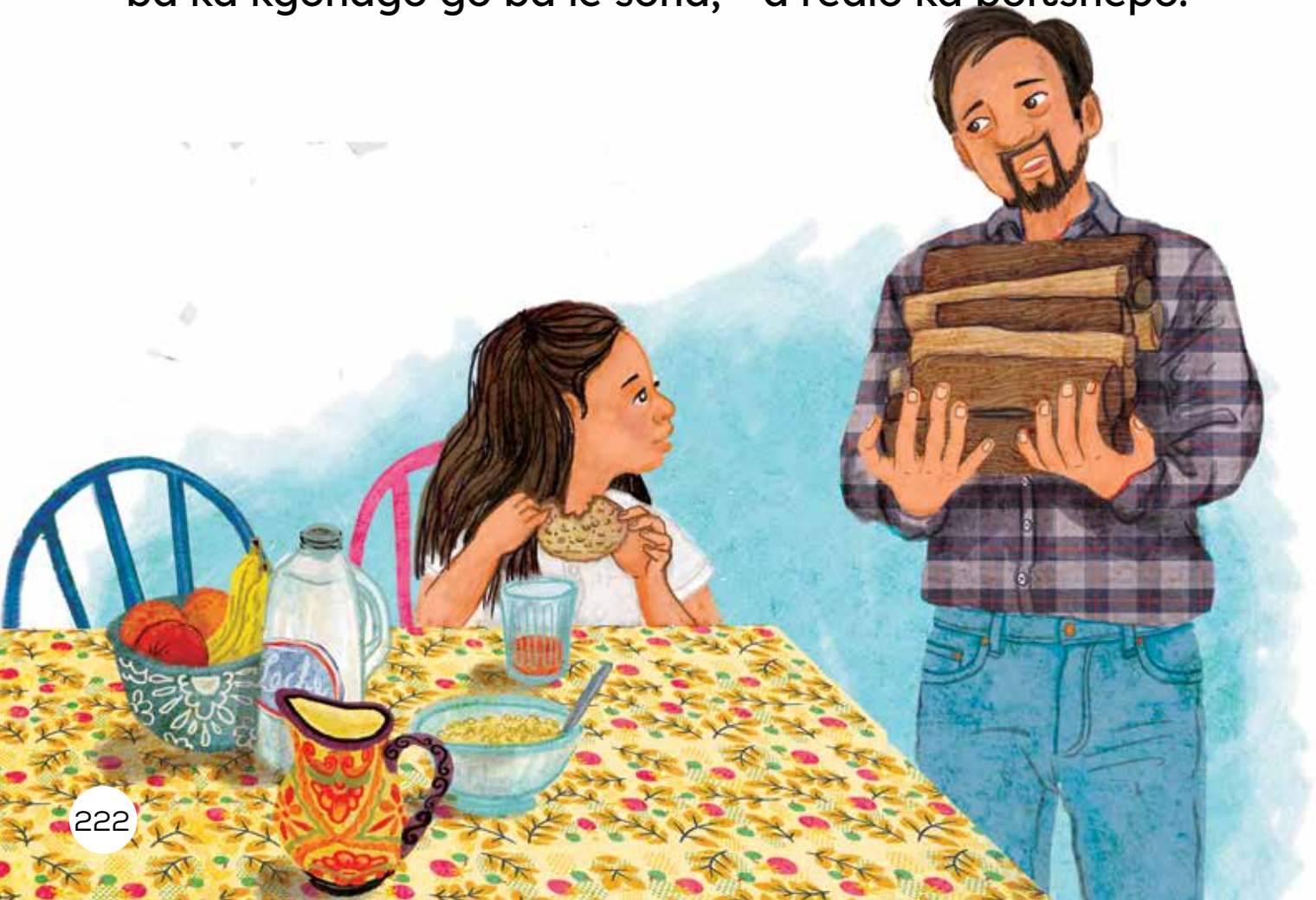

Ge Xochitl a fihla gae go tšwa sekolong tšatšing leo, o ile a thoma morero wa gagwe. Sa pele, o ile a šoma ka tlhamo ya gagwe. Ke moka, a thoma go kgoboketša mabotlelo a polasitiki a go lahlwa, galase tša kgale, diripana tša mathopo le ditsekana tša kota.

Ka morago ga dibeke tše mmalwa, Xochitl o be a na le ditlabakelo tše lekanego go thoma mošomo. O ile a šomiša ditlemo tša megala go kgokaganya lethopo le mabotlelo a polasitiki gore meetse a kgone go dula ka gare ga mabotlelo gomme a ruthele mo letšatšing. Ke moka, a penta le lengwe le le lengwe ka boso, ka gore o tsebile gore mebala e fifetšego e goketša letšatši.

Mafelelong, tatagwe o ile a mo thuša go aga lepokisi la tlhamo ya gagwe. Lepokisi le be le na le foreimi ya kota le diphanele tša galase go goketša phišo ya letšatši.

“Ke nagana gore letšatši le tla dira gore meetse ka gare ga lepokisi a fiše go lekana gore a šomišwe go hlapa!” Xochitl a nagana.

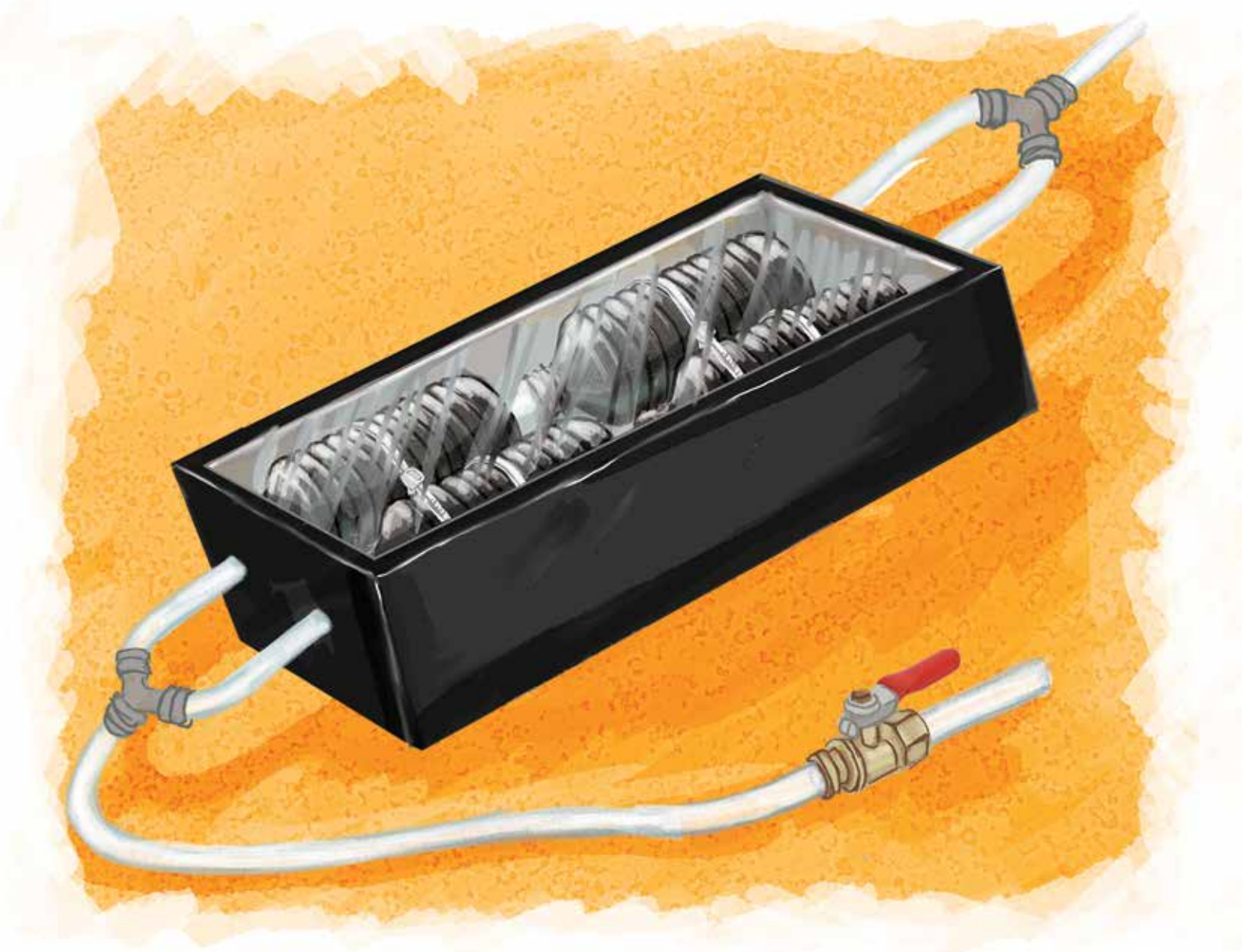

Mesong e latelago pele Xochitl a eya sekolong, o ile a bea meetse ka gare ga seruthufatša meetse sa letšatši. Letšatši ka moka sekolong, o be a akanya ge eba tlhamo ya gagwe e tla šoma.

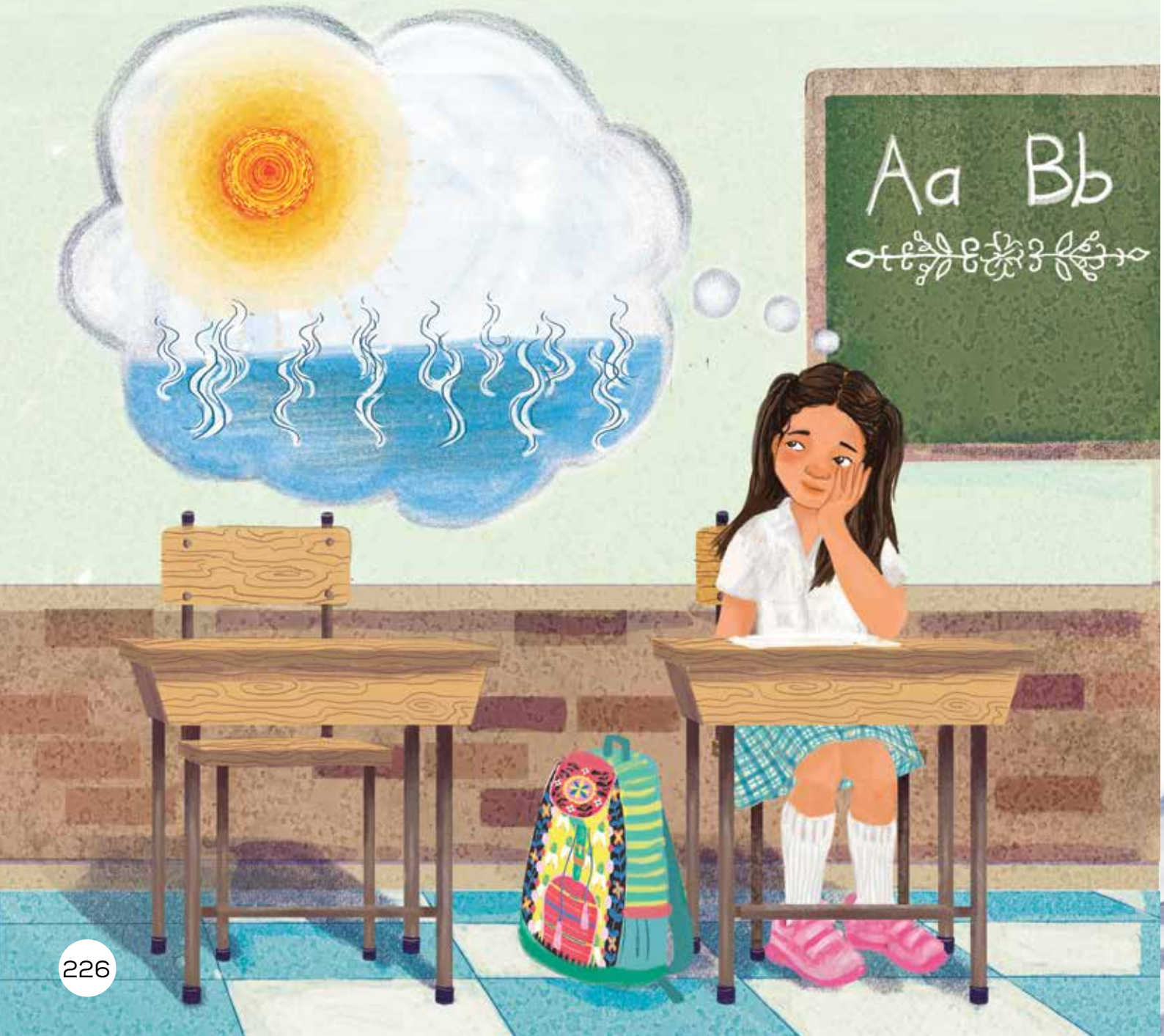

Ka morago ga sekolo, o ile a kitimela gae go hlola gore go diregile eng! Ka letšhogo, o ile a bula seruthafatša meetse, gomme a bea seatla sa gagwe mafelelong a lethopo. Meetse a go fiša a ile a tšwa! A be a fiša ka moo a ilego a tloša seatla sa gagwe a se gogela morago. “Ke kgonne!” a nagana, a bitša tatagwe gore a tle.

“Bona Tate! E a šoma! Ke dirile seruthufatša meetse sa go se šomiše mollo ebile ga se bitše tšhelete e ntši. Gape se šomiša enetši ye e hwetšwago mahala: letšatši,” Xochitl o be a thakgetše. O ile a tšea seatla sa tatagwe a se bea ka fase ga moela wa meetse a go fiša kudu.

“Mmalo!” tatagwe a kgotsa. “Se se a kgahliša!”

Ge Xochitl a bona gore tlhamo ya gagwe e a šoma, o ile a tšea sephetho sa go dira e kgolonyana – go fa meetse a lekanego go ba lapa ka moka go hlapa.

“Re ka e bea kae?” tatagwe a botšiša ge a fetša go hlama e kgolonyana.

Xochitl o ile a nagana ka lefelo le le nago le letšatši le lentši go fetiša. “Ke nagana gore re swanetše go e bea godimo ga tlhaka!” a realo. “Ka mokgwa woo meetse a tla fiša, gomme a elela fase ka ntlong ya rena!” Go tloga letšatšing leo go ya pele, lapa la Xochitl le bile le meetse a go fiša a go hlapa, go hlwekiša le a go hlatswa dibjana.

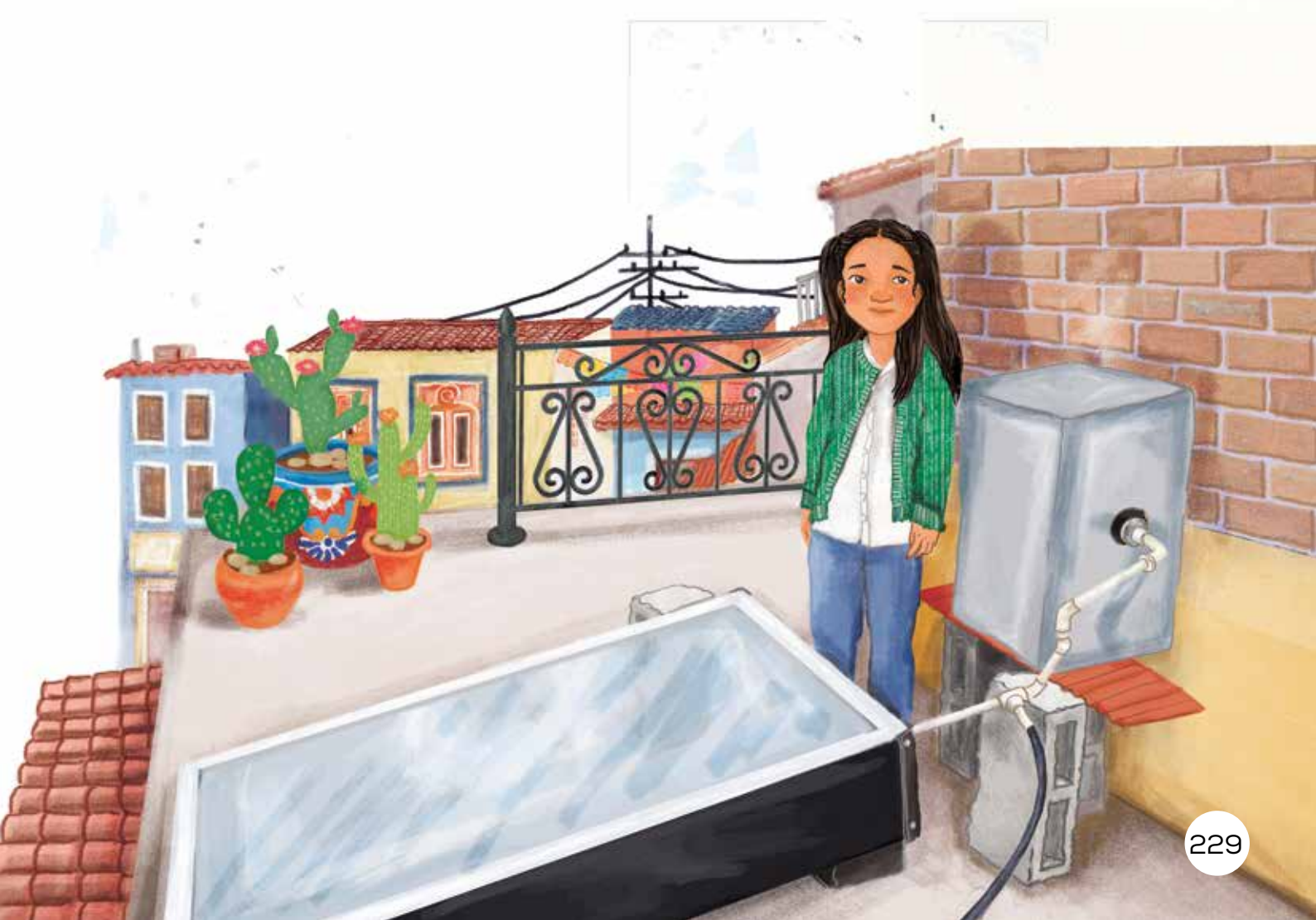

Baagišani ba ile ba bona sehlamo godimo ga tlhaka yabo Xochitl. “Ke eng sela?” ba botšiša ka phišagelo.

“Sela ke seruthufatša meetse sa letšatši!” mmago Xochitl a bega. “Xochitl o se dirile ka diripana tše a di hweditšego. Gomme se ruthetša meetse ka enetši ye e hwetšwago mahala: letšatši!”

“Ke a se nyaka, le nna!” moagišani o mongwe a realo.

“Ke lapišitšwe ke go nyaka dikgong!”

“Le rena re a se nyaka, hle Xochitl,” gwa kgopela lapa le lengwe, “se se tla dira gore moya ka ntlong o phele o hlwekile.”

Ka Hlakola 2018, Xochitl o ile a thopa sefoka sa go bitšwa “Temogo ya Mokgahlo wa Thutomahlale ya Nuklea wa Basadi.” Ke sefoka se gantši se fiwago batho ba bagolo. Eupša, Yunibesithi ya Mexico, yeo e mo filego sefoka, e lemogile gore Xochitl o be a dirile selo sa go makatša. Ba be ba nyaka go hlohleletša Xochitl go tšwela pele ka ditlhamo tša gagwe tša thutomahlale, le go tšwela pele ka go rarolla mathata a batho motsaneng wa gabo.

Bala 1

Naa Xochitl o agile eng?
O agile seruthufatša meetse sa letšatši. Sa pele o agile se sennyane ke morago a aga se segolo go feta.

Naa o šomišitše ditlabakelo dife go aga seruthufatša meetse sa letšatši
O šomišitše mabotlelo a polasitiki, galase ya kgale, diripana tša go lahlwa tša lethopo, ditsekana tša kota, le pente e ntsho.

Ke dikgokagano dife tšeo o ka di dirago magareng ga didirišwa tše Xochiti a di šomišitšego go dira seruthufatša meetse sa gagwe, le didirišwa tšeo William a di šomišitšego go dira sematlamoya sa gagwe.
Ka moka ga bona ba šomišitše didirišwa tšeo e sego tše dimpsha - Bobedi bja bona ba šomišitše didirišwa tša mahala. Bobedi ba šomišitše didirišwa tšeo di bego di lahlilwe.

Bala 2

Naa Xochitl o bone bothata bofe?
- O bone gore batho mo motsaneng wa gabo ba be ba rema dihlare go ruthufatša meetse.
- O bone gore batho mo motsaneng wa gabo ba be ba ka se kgone go lefela diruthufatša meetse – ba be ba šomiša dikgong go ruthufatša meetse.
- O bone gore dihlare mo motsaneng wa gabo di be di nyamelela ka gobane batho ba be ba di rema go ruthufatša meetse.

Naa Xochitl o rarolotše bothata bjo bjang?
- O dirile seruthufatša meetse ka dikgerekgere le pente e ntsho.
- O šomišitše bokgoni bja gagwe go akanyetša seruthufatša meetse sa theko ya fase.

Naa ke dikgokagano dife tšeo o ka di dirago magareng ga Xochiti le William?
Nka ba kgokaganya ka gore bobedi ba na le...

Ke tekolo efe yeo o ka e dirago ka Xochitl? Diriša bohlatse bjo bo tšwago kanegelong!
Ke dira tekolo ya gore Xochitl ke... ka gobane...

NHLRP | National Home Language Reading Programme